

**TC.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN PSİKOLOJİSİ BİLİM DALI**

DUYGUSAL ZEKÂ VE DİNDARLIK

FATMATÜZZEHRA KELEŞ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**DANIŞMAN
PROF. DR. ADEM ŞAHİN**

KONYA-2019

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
--	---	---

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	Fatmalozzebra KELEB
	Numarası	158102071003
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Felsefe ve Din Bilimleri / Din Psikolojisi
	Programı	Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Adem SAHİN
	Tezin Adı	Duygusal Zera ve Dindarlık

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan Duygusal zera ve dindarlık başlıklı bu çalışma 20.09.19 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Sıra No	Danışman ve Üyeler		
	Unvanı	Adı ve Soyadı	İmza
1	Prof. Dr.	Adem Sahin	A Sahin
2	Prof. Dr.	Abdulkerim Bahoda	Abdulkerim Bahoda
3	Doç. Dr.	Orhan Gursu	Orhan Gursu

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ KONYA SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
---	--	--

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Öğrencinin	Adı Soyadı	Fatmatüzzehra KELEŞ		
	Numarası	158102071003		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Felsefe ve Din Bilimleri / Din Psikolojisi		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
Tezin Adı	Duygusal Zekâ ve Dindarlık			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Fatmatüzzehra KELEŞ

İmzası

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ KONYA SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
---	--	--

Öğrencinin	Adı Soyadı	Fatmatüzzehra KELEŞ		
	Numarası	158102071003		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Felsefe ve Din Bilimleri / Din Psikolojisi		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Adem ŞAHİN		
Tezin Adı	Duygusal Zekâ ve Dindarlık			

ÖZET

Duygusal zekâ, son yıllarda psikolojide ön plana çıkan kavramlardan biridir. Akademik zekâdan farklı ama onu tamamlayan bir yetenek olarak görülen duygusal zekâ; aslında bütün yeteneklerimizi ne kadar iyi kullanabildiğimizi belirleyen en önemli niteliklerimiz arasında yer almaktadır. Dindarlık ise; dinin inanç, davranış, bilgi, duygu ve etki boyutlarının hayatımıza ne kadar ve nasıl yansıdığıyla açıklanabilir.

Bu araştırmada üniversite öğrencileri örneklem alınarak duygusal zekâ ve dindarlık ilişkisinin incelenmesi amaçlanmıştır. Buna yönelik olarak bu araştırmada Necmettin Erbakan Üniversitesi'nde farklı fakültelerde eğitim gören öğrenciler üzerinde nicel bir çalışma yapılmıştır. Araştırma sonucunda dindarlık ve dindarlığın boyutlarına göre üniversite öğrencilerinin duygusal zekâlarının farklılaştığı görülmüştür. Buna göre dindarlığın; inanç, davranış ve duygu boyutlarından alınan puan ile duygusal zekâ arasında anlamlı ilişkiler varken bilgi boyutunda anlamlı bir korelasyon görülmemiştir. Neticede; dindarlık ile duygusal zekâ arasında genel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Buna karşılık demografik değişkenlerden yaş, cinsiyet ve medeni durum ile duygusal zekâ arasında anlamlı bir farklılık görülmemiştir.

Anahtar Kelimeler: Duygusal Zekâ, Dindarlık

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ KONYA SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
---	--	--

Author's	Name and Surname	Fatmatüzzehra KELEŞ		
	Student Number	158102071003		
	Department	Felsefe ve Din Bilimleri / Din Psikolojisi		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	X	
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	Prof. Dr. Adem ŞAHİN		
Title of the Thesis/Dissertation	Emotional Intelligence and piety			

ABSTRACT

Emotional Intelligence is one of the terms that is outstanding in psychology in recent years. Different from academic intelligence yet known as a complete talent of it emotional intelligence; in fact it is one of our most important qualities that determine how well we can use all our talents. Religiosity can be explained as how and how much belief, behavior, knowledge, emotion and effect traits of religion can reflect to our lives.

In this study, based on university student, analysing emotional intelligence and religiosity relationship is aimed. For that reason, in this study a quantitative survey was conducted on students from different faculties of Necmettin Erbakan University. As a result of the research according to religiosity and the parts of religiosity the emotional intelligence of university students were differentiated. According to this while there are significant relationship between the grade taken from the belief, behavior and emotion parts of religiosity and emotional intelligence, no significant correlation was observed in knowledge part. Eventually a significant relationship was found between religiosity and emotional intelligence. Whereas no significant difference was seen between demographic variables age, gender and marital status and emotional intelligence.

Keywords: Emotional Intelligence, Religiosity

ÖNSÖZ

Duygusal zekâ kişinin, kendisinin ve diğerlerinin hislerini ve duygularını izleme, bunlar arasında ayırım yapma ve bu bilgiyi düşünce ve eylemlerinde kullanma becerisini içeren sosyal zekânın bir alt kümesidir. Dindarlık ise inanılan dine ait inanç ve öğretilerin, muhtelif şartlarda ve zamanlarda, kişi ya da grup bazında yaşanmasını ifade etmektedir.

Dünya genelinde, son zamanlarda, giderek artan bir şekilde psikolojik, sosyolojik ve ahlaki pek çok sorunun yaşandığına şahit olunmaktadır. Toplumumuzda da yaşanan hızlı değişimler bu sorunları beraberinde getirmektedir. Her gün medya aracılığıyla pek çok olaya tanık olunmakta ve artık bunlar normal olarak görülmektedir. Sorun şu ki; bu sorunlar toplumun sadece eğitimden uzak kesiminde kalmayıp üniversitelere kadar eğitim düzeylerinin tümüne sıçramış durumdadır. Saldırı, gasp, cinayet, taciz ve tecavüz gibi insanlığı her açıdan yaralayan olaylara bütün toplum kesimlerinde rastlıyor olmak, bir şeylerin eksik kaldığını ya da öneminin fark edilmediğini düşündürmektedir.

Araştırmamızda, yaşanan bu sorunların çözümü için, duygusal zekânın geliştirilmesi gerektiği ve duygusal zekânın gelişimi için de dindarlığın önemi açıklanmıştır. Esasında yukarıda ifade edilen sorunları yaşayan bireylere bakılınca, onların başka faktörlerin etkisi de kabul edilmekle birlikte duygusal zekâ açısından kendisini geliştirememiş veya dindarlığı içselleştirememiş oldukları görülmektedir. Çünkü yetiştirilmek istenen insan açısından, duygusal zekâ ve din eğitimi arasında büyük bir benzerlik vardır. Bu bağlamda çalışmamızda insanın bireysel ve toplumsal uyumu için önemli olan duygusal zekâ ve dindarlık arasındaki ilişki ve dindarlığın duygusal zekâ üzerindeki etkisi ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda araştırma 2018-2019 öğretim yılında Necmettin Erbakan Üniversitesi'nde öğrenim görmekte olan öğrencilerle nicel yöntem kullanılarak yapılmıştır.

Konuyla alakalı ilk kapsamlı çalışma olmasından dolayı Goleman'ın "Emotional Intelligence (Duygusal Zekâ)" adlı eseri ve Maboçoğlu'nun yüksek lisans tezi olan "Duygusal Zekâ ve Duygusal Zekânın Gelişimine Katkıda Bulunan Etmenler" adlı çalışma önem arz etmektedir.

Araştırmamızın giriş bölümünde; araştırmanın problemi, amacı ve önemi üzerinde genel olarak durulmuş ve konuyla ilgili daha önce yapılan çalışmalar ve bu çalışmanın alana yapacağı katkıdan bahsedilmiştir. Birinci bölümde, öncelikle

duygusal zekâ ve dindarlık kavramları açıklanıp daha sonra ikisi arasındaki ilişki üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde, araştırmanın hipotezleri, sınırlılıkları, sayıltıları, modeli, evren ve örnekleme, veri toplama araçları, uygulama ile verilerin analizi genel olarak verilmiştir. Üçüncü bölümde de araştırmada ulaşılan bulgulara ve bulgular neticesinde yapılan değerlendirmelere, sonuç bölümünde ise ulaşılan sonuçlar ve önerilere yer verilmiştir.

Bu araştırmanın her aşamasında, değerli görüşlerinden istifade ettiğim, beni bu çalışmaya teşvik eden, her türlü yardım ve rehberliğini esirgemeyen danışman hocam Prof. Dr. Adem Şahin'e teşekkürlerimi arz ederim.

Fatmatüzzehra KELEŞ

Konya, 2019

İÇİNDEKİLER

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU	ii
BİLİMSEL ETİK SAYFASI.....	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
ÖNSÖZ	vi
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	x
ŞEKİLLER LİSTESİ	xi
TABLolar LİSTESİ	xii
GİRİŞ	1
1. Araştırmanın Problemi.....	1
2. Araştırmanın Önemi	3
3. Araştırmanın Amacı.....	4
4. Konu İle İlgili Yapılan Çalışmalar ve Bu Çalışmanın Alana Katkısı	5
BİRİNCİ BÖLÜM	8
DUYGUSAL ZEKÂ VE DİNDARLIK.....	8
1.1. DUYGUSAL ZEKÂ.....	8
1.1.1. Duygusal Zekânın Doğuşu.....	8
1.1.2. Duygusal Zekâ Kavramı	13
1.1.2.1. Duygu.....	13
1.1.2.2. Zekâ	15
1.1.2.3. Duygusal Zekâ	18
1.1.2.4. Duygusal Zekânın Boyutları	23
1.2. DİNDARLIK	25
1.2.1. Din ve Dindarlık Kavramları	25
1.2.2. Dindarlığın Boyutları	29
1.2.2.1. İnanç Boyutu.....	30
1.2.2.2. İbadet Boyutu.....	31
1.2.2.3. Tecrübe (Duygu) Boyutu	31
1.2.2.4. Bilgi Boyutu.....	33
1.2.2.5. Etki Boyutu	33
1.3. DUYGUSAL ZEKÂ VE DİNDARLIK İLİŞKİSİ	35
1.3.1. Öz Bilinç ve Dindarlık	35
1.3.2. Kendine Çeki Düzen Verme ve Dindarlık	41
1.3.3. Motivasyon ve Dindarlık	46
1.3.4. Empati ve Dindarlık.....	48
1.3.5. Sosyal Beceriler ve Dindarlık	55
İKİNCİ BÖLÜM.....	64
ARAŞTIRMA.....	64

2.1. YÖNTEM	64
2.1.1. Hipotezler.....	64
2.1.2. Sınırlılıklar	65
2.1.3. Sayıtlılar.....	66
2.1.4. Model	66
2.1.5. Evren ve Örneklem	66
2.1.6. Veri Toplama Araçları	69
2.1.6.1. Duygusal Zekâ Ölçeği	69
2.1.6.2. Dini Hayat Ölçeği	69
2.2. İŞLEM	70
2.2.1. Uygulama.....	70
2.2.2. Verilerin Analizi	70
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	72
BULGULAR VE DEĞERLENDİRME	72
3.1. BULGULAR.....	72
3.1.1. Duygusal Zekâ ve Dindarlık ile Bağımsız Değişkenler Arasındaki Korelasyonlara Dair Bulgular	72
3.1.2. Bağımsız Değişken Gruplarının Duygusal Zekâ ve Dindarlık Puanları Arasındaki Farklılıklara Dair Bulgular	74
3.1.2.1. Cinsiyet Gruplarının Duygusal Zekâ Puanları Arasındaki Farklılıklara Dair T Testi Sonucu	74
3.1.2.2. Cinsiyet Gruplarının Dindarlık Puanları Arasındaki Farklılıklara Dair T Testi Sonucu	75
3.1.2.3. Medeni Durum Gruplarının Duygusal Zekâ Puanları Arasındaki Farklılıklara Dair T Testi Sonucu	76
3.1.2.4. Medeni Durum Gruplarının Dindarlık Puanları Arasındaki Farklılıklara Dair T Testi Sonucu	77
3.1.2.5. Yaş Gruplarının Duygusal Zekâ Puanları Arasındaki Farklılıklara Dair Varyans Analizi	78
3.1.2.6. Yaş Gruplarının Dindarlık Puanları Arasındaki Farklılıklara Dair Varyans Analizi	79
3.1.2.7. Eğitim Görülen Fakülte Gruplarının Duygusal Zekâ Puanları Arasındaki Farklılıklara Dair Varyans Analizi	80
3.1.2.8. Eğitim Görülen Fakülte Gruplarının Dindarlık Puanları Arasındaki Farklılıklara Dair Varyans Analizi.....	81
3.1.2.9. Dindarlık Düzeylerinin Duygusal Zekâ Puanları Arasındaki Farklılıklara Dair Varyans Analizi.....	84
3.1.3. Duygusal Zekâ İle Dindarlık ve Dindarlığın Alt Boyutları Arasındaki Korelasyonlara Dair Bulgular	86
3.2. DEĞERLENDİRME	89
SONUÇ	102
KAYNAKÇA.....	106
EK: ANKET FORMU-ÖLÇEKLER.....	112

KISALTMALAR LİSTESİ

- a.g.e.** : adı geçen eser
a.g.m. : adı geçen makale
Çev. : çeviren
DHÖ : Dini Hayat Ölçeği
DZÖ : Duygusal Zekâ Ölçeği
EQ : Duygusal zekâ
H.z. : Hazreti
IQ : Bilişsel zekâ
s. : sayfa
s.a.v. : Sallallahu aleyhi ve sellem
vb. : ve benzeri
yy. : yüzyıl

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Örneklemin yaş gruplarına göre dağılımı	67
Şekil 2. Örneklemin cinsiyet gruplarına göre dağılımı.....	67
Şekil 3. Örneklemin medeni durumlarına göre dağılımı	68
Şekil 4.Örneklemin öğrenim görülen fakülte türüne göre dağılımı.....	68

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1. Duygusal Zekâ ve Dindarlık ile Bağımsız Değişkenler Arasındaki Korelasyon	72
Tablo 2. Cinsiyet Gruplarının Duygusal Zekâ Puanları Arasındaki Farklılıklara Dair T Testi	74
Tablo 3. Cinsiyet Gruplarının Dindarlık Puanları Arasındaki Farklılıklara Dair T Testi.....	75
Tablo 4. Medeni Durum Gruplarının Duygusal Zekâ Puanları Arasındaki Farklılıklara Dair T Testi	76
Tablo 5. Medeni Durum Gruplarının Dindarlık Puanları Arasındaki Farklılıklara Dair T Testi	77
Tablo 6. Yaş Gruplarının Duygusal Zekâ Puanları Arasındaki Farklılıklara Dair Varyans Analizi Testi.....	78
Tablo 7. Yaş Gruplarının Dindarlık Puanları Arasındaki Farklılıklara Dair Varyans Analizi Testi	79
Tablo 8. Eğitim Görülen Fakülte Gruplarının Duygusal Zekâ Puanları Arasındaki Farklılıklara Dair Varyans Analizi Testi.....	80
Tablo 9. Eğitim Görülen Fakülte Gruplarının Dindarlık Puanları Arasındaki Farklılıklara Dair Varyans Analizi Testi.....	82
Tablo 10. Dindarlık Düzeyleri ve Duygusal Zekâ Puanları Arasındaki Farklılıklara Dair Varyans Analizi Testi.....	84
Tablo 11. Duygusal Zekâ ile Dindarlık ve Dindarlığın Alt Boyutları Arasındaki Korelasyon	86

GİRİŞ

1. Araştırmanın Problemi

Duygusal zekâ (Emotional Intelligence) kavramı 1990 yılında iki psikolog, Peter Salovey ve John Mayer tarafından ortaya atılmıştır.¹ Yayınladıkları makaleyle duygusal zekâyı şu şekilde tanımlamışlardır: “Duygusal zekâ kişinin, kendisinin ve diğerlerinin hislerini ve duygularını izleme, bunlar arasında ayırım yapma ve bu bilgiyi düşünce ve eylemlerinde kullanma becerisini içeren sosyal zekânın bir alt kümesidir.”² Duygusal zekâ, içimizdeki ve başkalarındaki duyguları gözlemleyip tanımlayabilme, yönlendirebilme ve motive etme yetilerine gönderme yapmaktadır.

Duygusal zekâ; akademik zekâdan ayrı ama onu tamamlayan yetenekleri tanımlamaktadır. Bu ikisi farklı iki zekâ çeşidi olup, beynin farklı bölümlerinin etkinliğini ifade eder.³ Duygusal yetenek, bilişsel zekâ da dâhil bütün yeteneklerimizi ne kadar iyi kullanabileceğimizin belirleyicisidir. Bulgular, duygusal zekâ açısından gelişmiş olan bireylerin eğitim, iş ve özel hayatlarında daha başarılı ve mutlu olduğunu göstermektedir.⁴ Ancak bunun aksine duygusal zekâ açısından gelişmemiş bireylerde duygularla baş edememe, tahammülsüzlük, şiddet, öfke, umutsuzluk, depresyon ve cinayetlerin arttığını gösteren çok sayıda bulgu vardır.⁵ Bu sebeple bilim çevreleri artık duygusal zekânın önemini görmüş ve yaşanan problemlerin önemli bir kısmının çözümünün duygusal zekânın geliştirilmesiyle olabileceğini fark etmiştir. Böylece duygusal zekâ, Batıda sosyal bilimlerde içinde çoktan yerini almış, bilimin önemli bir konusu haline gelerek üzerinde pek çok teorik çalışma yapılmıştır.⁶ Halbuki Salovey ve Mayer’in 1990 yılında makalelerini yayınladıklarında bu kadar başarılı olacakları bilinemezdi. Özellikle 1995 yılından günümüze kadar literatürde duygusal zekâ ile ilgili pek çok çalışma yapılmış olması

¹ Daniel Goleman, **İş Başında Duygusal Zekâ**, (Çev. Handan Balkara), Varlık Yayınları, İstanbul, 2016, s.389

² Peter Salovey-John D. Mayer, **Emotional Intelligence: Imagination, Cognition and Personality**, New York, s. 9. Aktaran: Remziye Yılmaz, **Duygusal zekâ ve Din Öğretimi**, Ankara, 2003, s.43

³ Goleman, a.g.e., 2016a, s.389

⁴ Remziye Ege, “Duygusal Zekâ ve Din Öğretimi: İlköğretim Din Kültürü Ve Ahlak Bilgisi Dersi ve Duygusal Zekâ Gelişimi İlişkisi”, **Dini Araştırmalar Dergisi**, 2012, Cilt 14, Sayı 40, s.52

⁵ Daniel Goleman, **Duygusal Zekâ**, (Çev. Banu Seçkin Yüksel), Varlık Yayınları, İstanbul, 2016, s.20

⁶ Firdevs Mobaçoğlu, **Duygusal Zekâ ve Duygusal Zekânın Gelişimine Katkıda Bulunan Etmenler**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2006, s.1

da bu başarının göstergesidir.⁷ Bu çalışmalara az da olsa bizim de çalışmamızla katkıda bulunmamız çok büyük bir önem arz etmektedir.

İnsanoğlunun bilim ve teknolojideki gelişmelere rağmen psikolojik, sosyolojik ve ahlaki açıdan yaşamış olduğu çöküşü gidermenin bir yolu olarak öne sürülen çözümlerden biri duygusal zekâdır. Nitekim son yıllarda yapılan araştırmalardan elde edilen bulgular bize hayattaki etik tavrın temelinde duygusal yetilerin olduğunu göstermektedir. Çünkü dürtüler, duyguların açığa çıkmış halidir. Dürtülerine teslim olan kişilerin de ahlaki anlayışları yetersizdir. Neticede dürtü kontrolü irade ve kişiliğin özü olup, duygusal zekâyla bağlantılıdır.⁸

Son yıllarda özellikle sosyal medya aracılığıyla haberdar olunan olaylara bakıldığı zaman sorunların daha çok psikolojik, sosyolojik ve ahlaki temelli olduğu görülmektedir. Yaşanılan hızlı değişimler beraberinde yozlaşmayı ve değerlerden uzaklaşmayı getirmektedir. Bilim ve teknolojideki ilerlemenin aksine duyguların da içinde olduğu manevi alanda gerilere düşülmektedir. İnsanlar saygısızlığı özgüven zannetmeyi, haddini aşmayı özgürlük olarak görmeyi, elindeki kıymetini bilmeyip hep daha fazla istemeyi, mutluluğu maddi imkânlarla paralel bulmayı, sabırsızlığı, kıymet vermemeyi, bencilliği, en ufak sürtüşmelerden büyük sorunlar yaratmayı ve hatta küçük atışmalardan cinayetler işlemeyi alışkanlık haline getirmektedir. Bu sorunların büyük bir kısmının da duygusal zekâ bakımından yeterli gelişmeyi gösterememekle, dini ve manevi değerlerden uzaklaşmış olmakla yakından alakalı olduğu düşünülmektedir. Nitekim duygusal zekânın gelişimi ile din öğretimi arasında da yetiştirilmek istenen birey açısından yakın bir ilişki vardır.⁹ Şöyle ki; mesajları tam anlaşılmadığında, dini öğretiler insanlara yetersiz gelmektedir. Bu sebeple de din, hayatın her anında yaşanmamakta ve içselleştirilememektedir. İnsanlar dini doğum, düğün ve ölüm gibi durumlarda geleneksel dini ritüeller şeklinde yaşamakta, bu da yüzeysel bir dini hayat doğurmaktadır. Oysa din, yaşamın her anına nüfuz edip hem bu dünyada hem de ahirette mutluluğu insana vermeyi hedeflemektedir. Bu mutluluğa ulaşmanın yolu da, hem bireysel hem de toplumsal açıdan temelini doğru din eğitiminden alan, ahlaki niteliklere sahip bireyler yetiştirmektir. Bu sebeple “en

⁷ Goleman, a.g.e., 2016b, s.11

⁸ Goleman, a.g.e., 2016b, s.22

⁹ Ege, a.g.m., s.53

iyi insan” olmakla bütünleşmiş bir dindarlık gerekir. Öyle ki dindar insanın ahlaki değerler konusunda oldukça duyarlı, hal ve hareketlerinin de bununla paralel olması beklenmektedir.¹⁰

Dini öğretiler ile duygusal zekâ arasında; yetiştirilmek istenen insan profili açısından büyük bir ilişki olduğu ve dini öğretilerin muhtevasının duygusal zekâ gelişimini desteklediği düşünülmektedir. Bu çalışmada hayatımızın her alanında önemli olan duygusal zekâ ile yaşamın her anını kapsayan din ve dolayısıyla dindarlık arasındaki ilişki incelenmektedir.

2. Araştırmanın Önemi

İnsan kendisini harekete geçiren, hayatta karşılaştığı zorluklarla mücadele etmesini sağlayan pek çok duyguya sahiptir. Bu sebeple duygularını tanıyıp, onların gücünü olumlu bir şekilde kullanabilmesi gerekmektedir.¹¹ Çünkü kişinin duygusal zekâ açısından gerekli düzeyde olabilmesi için sadece duygular yeterli değildir. Bunun için kendisinin ve başkalarının duygularını tanımak ve değerlendirebilmek gerekmektedir. Böylece kişiler iş, eğitim ve özel hayatında duygularını istediği yönde kullanıp, sonuç elde edebilirler.¹² Nitekim araştırmacıların da ulaştığı sonuçlara göre; hayatın bütün alanlarında başarılı ve mutlu olmak, duygusal zekâ bakımından kişinin kendisini geliştirmesine, yani duygularının farkında olup, onları kontrol edebilme ve yönetebilme kabiliyetine bağlıdır.¹³

Duyguları tanımlayıp geliştirebilmek bilişsel bir sürece tekabül etmektedir. Kişi içinde bulunduğu durumlara uygun çıkarımlarda bulunabilmekte, ince ayrımlar ve sınıflamalar yapabilmekte ya da tam tersi yanlış çıkarımlarda bulunup yanlış yorumlar yapabilmektedir. Nitekim kişi kendi duygularının ne kadar az farkında

¹⁰ Erdem Dirimeşe, **Din Eğitiminin Amaçları Açısından Kuran’da Duygusal Zekâ**, Doktora Tezi, İzmir, 2013, s.1-2

¹¹ Ege, a.g.m., s.50

¹² M. Engin Deniz, Ercan Yılmaz, “Üniversite Öğrencilerinde Duygusal Zekâ Ve Stresle Başa Çıkma Stilleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi”, **Türk Psikolojik Ve Danışma Dergisi**, Cilt 3, Sayı 25, s.18

¹³ John Gottman ve Joan Declaire, **Duygusal Zekâsı Yüksek Çocuklar Yetiştirmek**, (Çev. Yiğit Ataman), Görünmez Adam Yayıncılık, Ankara, 2017, s.16

olursa onlara o kadar esir olmakta ve başkalarının duygularını da o ölçüde tanımlayamayıp yanlış etkileşimler içinde bulunmaktadır.¹⁴

Son yıllarda maddi gelişmelerin tam zıddına duyguların da içinde olduğu manevi alanda yozlaşma gün geçtikçe artmaktadır. Maneviyattan yoksun yetişen insanlar da zamanla tek kanadıyla uçmaya çalışan kuşa benzemektedir. Ancak maneviyat alanındaki eksiklikler fark edilmiş, duyguların önemi ve etkisi üzerinde yeniden çalışılmaya başlanmıştır. Bilim çevreleri de sadece zeki değil bununla beraber merhametli bir insan tipi arayışına girmiştir. Goleman, bu arayışta ihtiyaç duyulan şeyin “Duygusal Zekâ” olduğunu ifade etmektedir.¹⁵ Onlarca yıldır karakter, kişilik, kabiliyet ve yeterlilik gibi değişik şekillerde ifade edilen insana özgü birincil derecede olan vasıflar artık “Duygusal Zekâ” olarak adlandırılmaktadır.¹⁶

Neticede denilebilir ki; küçük yaşlardan itibaren duygusal zekâ sosyal hayat, eğitim, liderlik, özel hayat ve iş yaşamı gibi pek çok alanda fayda sağlamaktadır.¹⁷ Aynı şekilde dini öğretiler de duygusal zekâyla paralel olarak insanı eğitmekte, belli bir hayat tarzı sunmakta ve kişiliğin temelini oluşturmaktadır. Yani dinin yetiştirmek istediği “iyi insan” ile duygusal zekâ yeterlilikleri gelişmiş insanın benzer özellikler taşıdığı görülmektedir.¹⁸ Bu araştırma, duygusal zekâ ve dindarlık arasındaki ilişkiyi ve duygusal zekâyı dindarlığın etkisini ortaya koymasından önem arz etmektedir. İnsanlık olarak yaşanan sorunların bir çözümü olabileceğinden dolayı konu araştırılmaya değer bulunmuştur.

3. Araştırmanın Amacı

Konuyla alakalı yapılan çalışmalara bakıldığında; duygusal zekâ ile akademik başarı, liderlik, mesleki tükenmişlik ve stresle başa çıkma yöntemleri gibi pek çok faktörün birbiriyle olan ilişkisinin araştırıldığı görülmektedir. Bununla birlikte din ve

¹⁴ Howard Gardner, **Zihin Çerçevesi**, (Çev. Ebru Kılıç, Güneş Tunçgenç), Melisa Matbaacılık, İstanbul, 2017, s.328

¹⁵ Fahreddin Yıldız, **Hadisler Işığında Hz. Peygamberin Duygusal Zekâsı**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2006, s.7-8

¹⁶ Goleman, a.g.e., 2016a, s.10

¹⁷ Elvan Keser, “Duygusal Zekâ İle Akademik Başarı Arasındaki İlişki: Turizm Lisans Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma”, **Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi**, 13(3), 2016, s.86

¹⁸ Dirimeşe, a.g.e., s.119

dindarlıkla duygusal zekâ yetileri arasında ilişki kuran, dine ve dindarlığa atıfta bulunan çalışmalar da bulunmaktadır. Ancak bu çalışmalar teorik olup alan hakkında bilgi vermediğinden, gerçek hayata ne kadar yansıdığı bilinmemektedir. Çalışmamızda bu eksiği kapatmak için dindarlık ile duygusal zekâ arasındaki ilişki ve dindarlığın duygusal zekânın gelişimine olan katkısı ortaya konmaya çalışılmaktadır. Böylece yaşanan psikolojik ve toplumsal problemlerin çözümü için gösterilen yolun, yani duygusal zekânın gelişimi ve duygusal zekânın gelişimi için dindarlığın önemi gösterilmeye çalışılmaktadır.

4. Konu İle İlgili Yapılan Çalışmalar ve Bu Çalışmanın Alana Katkısı

Ülkemizde, psikoloji alanındaki alan araştırmalarının sayısı gün geçtikçe artmaktadır. Buna paralel olarak dini konulardaki çalışmalar da hız kazanmıştır. Bu araştırmalar bize Türkiye'deki dini yaşayış, inanç, duygu, düşünce, tutum ve eğilim konularında fikir vermektedir. Araştırma konumuz olan duygusal zekâ ve dindarlık ile ilgili yapılan çalışmaların burada belirtilmesi faydalı olacaktır.

Öncelikle duygusal zekânın büyük kitleler tarafından tanınmasını sağlayan, duygusal zekâyı ayrıntılı bir şekilde ortaya koyan Goleman'ın "Emotional Intelligence (Duygusal Zekâ)" (1995) adlı kitabını zikretmemiz gerekmektedir. Bununla birlikte "Working with Emotional Intelligence" (İş Başında Duygusal Zekâ) (1998) isimli kitabı da duygusal zekâyı iş yaşamında değerlendirdiği önemli bir eserdir. Duygusal zekâyı bilim çevrelerinin gündemine taşıyan bu iki kitap çalışmamız için de temel kaynak niteliğindedir.

Duygusal zekânın ne olduğu ve duygusal zekâ gelişimine katkıda bulunan etmenlerin sistematik bir şekilde verildiği Maboçoğlu'nun yüksek lisans tezi "Duygusal Zekâ ve Duygusal Zekânın Gelişimine Katkıda Bulunan Etmenler" (2006) adlı araştırma çalışmamız açısından önem arz etmektedir. Bu araştırmada öncelikle duygusal zekâ kavramının ve duygusal zekâ yeteneklerinin geniş bir şekilde analizi yapılmaktadır. Daha sonra duygusal zekânın gelişimine katkıda bulunan etkenlere yer verilmektedir. Bu etkenlerden biri aile ve çevredir ki, bu faktör daha önce ortaya konmuştur. Tezi özgün kılan ve bizim araştırmamızla ilişkili olan kısım ise daha önce duygusal zekânın gelişimi açısından göz ardı edilen, değerler ve

ruhsallıktır. Araştırmada ruhsallık, insanların içsel ve özgün olarak ortaya koyduğu kapasite ve yönelim olarak tarif edilmektedir; ruhsallık ve dinin farklı kavramlar olduğu, ruhsallığın gerçekliğin olağandışı yönlerini doğrudan deneyime dayandığı belirtilmektedir. Tezin amacı; değerlerin ve ruhsallığın duygusal zekâya olan katkısını ortaya koymaktır. Araştırmanın neticesinde sahip olduğumuz değerlerin ve ruhsallığın duygusal zekâmızı geliştirdiği tespit edilmiştir.

Dirimeşe'ye ait olan “Din Eğitiminin Amaçları Açısından Kuran’da Duygusal Zekâ” (2013) adlı doktora tezi de bu alanda yapılmış önemli çalışmalardan biridir. Bu araştırmanın genel amacı; din eğitiminin amaçlarıyla duygusal zekâ arasındaki ilişkiyi ortaya koyarak bunları ilgili Kuran ayetleriyle ilişkilendirmek, böylece alana ve günümüz insanına yeni ve özgün bir bakış açısı kazandırmaktır. Konu bir bütün olarak incelendiğinde aslında dini öğretilerin; ahlaki, kültürel ve entelektüel kavramlarının, duygusal eğitim kavramlarına uzak olmadığı ve benzer amaçlara sahip olduğu görülmektedir.

Ege tarafından hazırlanan “Duygusal Zekâ ve Din Öğretimi; İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi ve Duygusal Zekâ Gelişimi İlişkisi” (2012) başlıklı makale de dikkat çekmektedir. Bu makalede duygusal zekânın tanımı, önemi, din öğretimi ile arasında nasıl bir ilişkisi olduğu üzerinde durulduktan sonra din öğretiminin duygusal zekânın gelişimini nasıl desteklediği açıklanmaktadır.

Dini öğreneceğimiz kaynaklardan biri Kur’an-ı Kerim ise diğeri de hadislerdir. Buradan hareketle bu çalışmada dindar insanı ortaya koyarken hadislerle başvurma ihtiyacı hissedilmektedir. Bu yaklaşımla daha önce yapılan çalışmalardan biri olan Yıldız tarafından hazırlanan “Hadisler Işığında Hz. Peygamberin Duygusal Zekâsı” (2006) başlıklı yüksek lisans tezi de çalışmaya ışık tutmaktadır. Bu araştırmada öncelikle genel olarak; konu, yöntem, kavramlar ve kaynaklar üzerinde durulduktan sonra; duygusal zekâ, Kur’an-ı Kerim perspektifinden ele alınmakta ardından da Hz. Peygamber’in duygusal zekâsı “kişisel yetkinlikler” ve “sosyal yetkinlikler” olarak maddeler halinde verilmektedir. Çalışmanın neticesinde ise; bilişsel ve duygusal zekânın birbirinden kopamayacağı sadece biriyle hareket etmenin büyük zararlar getireceği, Kur’an-ı Kerim ve hadislerin ruhunda bu iki donanımın birbirinden hiç ayrılmadığı ifade edilmektedir.

Yukarıda saydığımız çalışmaları temel kabul etmekle birlikte bunların yanı sıra iki çalışmaya daha değinmek gerekmektedir. Bunlardan birincisi Keser tarafından yazılan “Duygusal Zekâ İle Akademik Başarı İlişkisi” (2016) başlıklı makaledir. Bu makalenin temel amacı Türkiye’de turizm eğitimi alan öğrencilerin duygusal zekâ düzeyleri ile akademik başarıları arasındaki ilişkiyi saptamaktır. Nicel olan bu araştırmaya Türkiye’nin farklı üniversitelerinden 470 öğrenci katılmıştır. Araştırma sonucuna göre, turizm öğrencilerinin duygusal zekâlarının uyum sağlama boyutu ile akademik başarıları arasında ilişki mevcuttur.

Yılmaz tarafından hazırlanan “Üniversite Öğrencilerinde Duygusal Zekâ ve Stresle Başa Çıkma Stilleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi” (2006) başlıklı makalenin amacı ise, üniversitesi öğrencilerinin duygusal zekâ yetenekleri ile stresle başa çıkma stilleri arasındaki ilişkiyi incelemektir. Selçuk üniversitesinin farklı bölümlerinde öğrenim görmekte olan 428 öğrenci üzerinde yapılan araştırmanın sonucunda; üniversite öğrencilerinin duygusal zekâ yetenekleri ile stresle başa çıkma stilleri arasında anlamlı ilişkiler olduğu görülmektedir.

Konuyla ilgili daha pek çok çalışma yapılmış olmasına rağmen burada daha çok önem arz edenlere değinilmiştir. Daha önce yapılan çalışmalara bakıldığında; duygusal zekânın ne olduğu ve gelişmesini etkileyen etmenlerden bahsedilmekte, duygusal zekâ ile akademik başarı ve stres arasındaki ilişki incelenmekte, duygusal zekâyla ilişkilendirilebilecek olan ayetler ve hadisler ortaya konmakta ve din eğitiminin duygusal zekânın gelişmesine olan katkısından bahsedilmektedir. Ancak müstakil olarak dindarlık ile duygusal zekâ arasındaki ilişki araştırılmamıştır. Dini kaynaklarda yani Kur’an-ı Kerim ve hadislerde ortaya konan dindar, başka bir tabirle iyi insan ile duygusal zekâ yetileri gelişmiş insanın ortak özellikleri dikkat çekmektedir. Modern insanın bilişsel zekâyı ön planda tutup duygusal zekâyı göz ardı etmesi ve aslında yaşadığı psikolojik sorunların çözümünün bireyin duygusal zekâ açısından gelişimiyle yakından alakalı olması önemlidir. Bu çalışmayla duygusal zekâ ve dindarlık arasındaki ilişki ortaya konmaya çalışılmaktadır ve daha önce yapılmayan alan araştırması yapılarak duygusal zekâ ve dindarlık arasındaki ilişki incelenmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

DUYGUSAL ZEKÂ VE DİNDARLIK

Araştırmamızın birinci bölümünde öncelikle ayrıntılı bir şekilde duygusal zekâ ve dindarlık kavramları üzerinde durulacaktır. Daha sonra dindarlığın duygusal zekâ üzerindeki etkisine vurgu yapılacaktır.

1.1. DUYGUSAL ZEKÂ

1.1.1. Duygusal Zekânın Doğuşu

Franz Joseph Gall, 18.yy'ın son dönemlerinde insanların zihinsel nitelikleriyle kafa yapıları arasında bir bağlantı olduğunu gözlemlemiştir. Bu düşünce etrafında bir bilim dalı olmaya başlayan ‘‘Frenoloji (Phrenology)’’ disiplinini geliştirmiştir. Daha sonra bu disiplin Gall’in meslektaşı Joseph Spurzheim tarafından da desteklenmiş ve Frenoloji, 19.yy’ın ilk yarısında Avrupa ve Birleşik Devletlerde büyük bir etki yaratmıştır. Eksikleri tespit edilse de zamanla Gall’e destek veren pek çok kişi ortaya çıkmıştır. 1860’larda da Fransız cerrah ve antropolog Pierre-Paul Broca, beynin belli bir bölümüyle belli bir zihinsel yetenek arasında karşı çıkılamayacak bir ilişki olduğunu yaptığı deneylerle göstermiştir.¹⁹ Böylece beynin farklı işlevlerinin yerlerinin tespit edilebileceği gündeme gelmiştir.

Akademik camia ve toplumda frenolojinin oluşturduğu ilgiden daha büyüğünü, Binet’le birlikte meslektaşı Simon’un geliştirdiği ilk zekâ testi görmüştür.²⁰ 1905 yılında Fransa’da geliştirilen bu ölçek öğrencilerin normal eğitimden yararlanıp yararlanamayacağını tespit etmek için oluşturulmuştur. Binet’e göre zekâ beynin akıl yürütme, anlama ve kavrama gibi işlevlerinden ayrı düşünülemeyeceği için hepsini kapsayan genel zihinsel yeteneği ölçmeyi hedeflemektedir.²¹ Böylece IQ testlerinin dönemi başlamış ve bu testlere göre insanlar zeki ya da zeki değil, şeklinde nitelendirilmiştir. Akademik not ortalamaları ya da sınavlardan aldıkları puanlar gibi sayısal veriler insanların zeki olup olmadığını

¹⁹ Gardner, a.g.e., s.64-65

²⁰ Gardner, a.g.e., s.67

²¹ Adnan Kulaksızoğlu, **Ergenlik Psikolojisi**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2011, s.140

göstermiştir.²² Ancak buna rağmen zekâ testleriyle ilgili uzun bir süre tartışma yaşanmıştır. Bir yanda genel zekâ faktörünün var olduğuna dair araştırmaları olan Spearman varken, diğer yanda birbirinden ayrı ve farklı şekilde ölçülebilecek olan bir dizi asli zihinsel becerinin varlığını savunan Thurstone bulunmaktadır.²³ Spearman zekâyı, zekâ testleri tarafından ölçülebilir genel ve özgül zekâ diye iki farklı yetenek olarak görmüş ve genel zekâsı yüksek çıkan birinin özgül zekâsının da yüksek olacağını bildirmiştir. Thurstone ise zekânın yedi farklı bileşeni olduğunu söylemiş ve bunları uzaysal yetenek, algısal hız, sayısal yetenek, sözel yetenek, hafıza, kelime hazinesi ve akıl yürütme olarak adlandırmıştır. Thurstone bu yeteneklerin birbirinden bağımsız olduğunu ve hepsinin genel zekâyı oluşturduğunu ifade etmiştir.²⁴

Zekâ testine olan güveni sarsan ise Jean Piaget olmuştur. 1920’lerde Simon’un laboratuvarında çalışan bir araştırmacı olan Piaget, zekâ testi hareketlerini eleştirmese de çalışmalarıyla aslında bu testlerin yetersizliklerini ortaya koymuştur.²⁵ Ancak zamanla önemli ayrıntıların birçoğunun doğru olmaması gibi Piaget’in kuramında da bazı sınırlamalar gün yüzüne çıkmıştır. Zekâ testi ve Piaget’in zekâ kuramından sonra en çok ilgi gören disiplin ise hala gelişmekte olan “Bilgi İşlem Psikolojisi (Information Processing)” ya da “Bilişsel Bilim (Cognitive Science)” olmuştur.²⁶ Ancak sinirbilim ve bilişsel bilim gibi yeni bilimlerin ortaya çıkmasından sonra bile beynin nasıl düşündüğü ve nasıl hissettiği gibi beynin işleyişi hakkında bildiklerimiz hala yetersiz kalmaktadır.²⁷ Gardner’e göre de IQ’yu savunan, Piagetçi yaklaşımların ve bilgi işlem yaklaşımlarının hepsi belli bir tür mantıksal ya da dilsel çözüme odaklanıp, biyolojiyi ikinci plana atmış, yaratıcılığın sırrını çözme konusunda başarısız ve toplumdaki rollere karşı kayıtsız kalmaktadır.²⁸

Gardner, 1983 yılında yayınlanan “Zihin Çerçevesi (Frames of Mind)” adlı eseriyle IQ tarzı düşünmeye karşı bir mücadele başlatmıştır. Gardner toplumu Çoklu

²² Keser, a.g.m., s.87

²³ Gardner, a.g.e., s.68

²⁴ Kemal sayar- Mehmet Dinç, **Psikolojiye Giriş**, Değerler Eğitimi Merkezi, İstanbul, 2013, s. 86

²⁵ Gardner, a.g.e., s.69

²⁶ Gardner, a.g.e., s.73-74

²⁷ Ian J.Deary, **Zekâ**, (Çev. Hakan Gür), Dost Kitabevi, Ankara, 2001, s.70

²⁸ Gardner, a.g.e., s.77

Zekâ kavramıyla tanıştırmak zekânın tek yönlü olamayacağı çünkü çoğulcu bir yapıda bulunduğu düşüncesini getirmiştir. IQ testlerinin başarılı bir insanın belirlenmesi konusunda yetersiz olduğunu belirten Gardner'e göre çoklu zekâ kavramı; çocukların zekâlarının müzik, sanat, edebiyat ve spor gibi yeteneklerine göre sınıflandırılmasıyla açıklanmaktadır.²⁹

Gardner'e göre zekâ: "bir ya da birden fazla çerçeve içinde değerlendirilen bir sorun çözme veya ürün yaratma becerisidir." Bu tanımdan hareketle de dilsel zekâ, mantıksal-matematiksel zekâ, müzik zekâsı, uzam zekâsı, bedensel-kinestetik zekâ ve kişisel zekânın iki türü; insanın kendine yönelttiği zekâ (kişiyeye dönük zekâ) ile başkalarına yönelttiği zekâ (kişiler arası zekâ) olmak üzere yedi farklı zekâ türünden bahsedilmektedir.³⁰

Gardner'in çoklu zekâ modelindeki son iki zekâ türü, duygusal zekânın temellerini oluşturmaktadır. Kendisinin kişisel zekâ olarak adlandırdığı bu zekâ türünün birincisi, kişiyeye dönük zekâ, kişinin kendi duygularını tanımamasını ve değerlendirmesine imkân verirken; ikincisi, kişiler arası zekâ ise, çevremizdeki insanlarla ve olaylarla uyumlu bir şekilde baş etme yeteneğini oluşturmaktadır.³¹

Esasında duygu ve zekâyı birbiriyle bağdaştırmaya çalışmak yeni bir girişim değildir. 1920 ve 1930'lu yıllarda Thorndike duygusal zekânın bir yönü olan sosyal zekânın IQ'nun bir parçası olduğunu iddia etmiştir. Ancak bu kavram IQ kuramcıları tarafından fazla destek görmemiştir. Gardner gibi pek çok psikolog IQ tanımını kısıtlı bulmuş ve bu testlerde başarılı olmanın sadece akademik başarıyı gösterdiğini ancak zamanla bunun yetersiz kaldığını ifade etmiştir. Sternberg ve Salovey'in de aralarında bulunduğu bu psikologlar grubu hayat başarısını da içine alacak şekilde zekâyı daha kapsamlı tanımlamaya çalışmışlardır.³² Böylece kişilerin duygusal açıdan da zeki ya da cahil olabileceği belirtilmiştir. Kişinin duyguları tanınması, empati kurabilmesi, motive olması, hoşgörü sahibi olması gibi özelliklerin yaşamda

²⁹ Maboçoğlu, a.g.e., s.6

³⁰ Gardner, a.g.e., s.29

³¹ Keser, a.g.m., s.87

³² Goleman, a.g.e., 2016b, s.72-73

başarı için önemli olduğu, başarılı olmanın yalnızca IQ ile sağlanmadığı ortaya atılmıştır.³³

Gardner'in kişisel zekâ tanımında duyguların rolüne ve ustaca yönetilmesine fazlasıyla yer verilmiş olsa da, duygunun bilişsel zekâ üzerindeki etkisi hakkında ayrıntılı bir biçimde durulmamış, duygu hakkındaki bilişlere odaklanılmıştır.³⁴ Gardner'in kişisel zekâlardaki bilişsel unsurlar üzerinde durmasının sebebi, dönemin psikolojik modelinden kaynaklanmaktadır. Nitekim bu yüzyılın ortalarında akademik psikoloji Skinner'in biçimlendirdiği davranışçılığın egemenliğindeydi.³⁵

Duygusal zekâ ile ilgili ilk kapsamlı kuramı hazırlayan Mayer ve Salovey olmuştur. 1990 yılında yayınladıkları “Hayal Gücü, Düşünce ve Kişilik (Emotional Intelligence: Imagination, Cognition and Personality)” isimli makale ile bu kuramın temelini atmışlardır. Bu model sosyal zekânın bir alt kümesi olarak görülmüş ve daha sonra bu konu ile ilgili yapılacak olan çalışmalara ışık tutmuştur.³⁶

Salovey duygusal zekânın ayrıntılı bir tanımını yaparak, bu yetenekleri beş temel grupta toplamıştır:

- Öz bilinç: kendini tanıma.
- Duyguları idare edebilmek: bu yetenek öz bilinç temeli üzerinde gelişir.
- Kendini harekete geçirebilmek: kendine hâkim olabilmek ve yaratıcılık için gerekli olan bir yetenektir.
- Başkalarının duygularını anlamak: empati, diğer insanlarla olan ilişkilerde temel beceridir.
- İlişkileri yürütebilmek: büyük ölçüde başkalarının duygularını idare etme becerisidir.³⁷

Zekâ geleneğine (IQ) bağlı olan “Salovey ve Mayer'in Duygusal Zekâ Modeli”, duygusal sağlık konusuna dayanan “Bar-On Duygusal Zekâ Modeli” ve

---

³³ Maboçoğlu, a.g.e., s.6

³⁴ Goleman, a.g.e., 2016b, s.69

³⁵ Maboçoğlu, a.g.e., s.13

³⁶ Keser, a.g.m., s.87

³⁷ Goleman, a.g.e., 2016b, s.73

kurumsal liderliğe odaklanan ‘‘Goleman Duygusal Zekâ Modeli’’ olmak üzere hepsi farklı bir açığa vurgu yapan üç temel duygusal zekâ modeli bulunmaktadır.³⁸

Bar-On 1988 yılında yazmış olduğu ‘‘Yeni Duygusal Zekâ ile Psikolojik Sağlık Konseptinin Geliştirilmesi’’ isimli doktora tezinde duygusal zekânın genel ruh haline yansımısını belirtmiştir. Bar-On EQ kavramını literatüre getirmesiyle ünlü olmuş ve EQ-I (Emotional Quotient Inventory) ölçeğini geliştirmiştir. Duygusal zekâ konusunda yapılan pek çok çalışmada tercih edilen bu ölçek, 1997 yılında geliştirilmiş ve ilk bilimsel duygusal zekâ testi olma özelliği taşımaktadır.³⁹ Bar-On’un duygusal zekâ modeli aşağıdaki boyutlardan oluşmaktadır:

- Kişisel beceriler
- Kişilerarası beceriler
- Uyum sağlama yeteneği
- Stres yönetimi
- Genel ruh hali⁴⁰

Duygusal zekânın yaygınlaşması ise ancak 1995 yılında Goleman’ın ‘‘Duygusal Zekâ’’ kitabını yayınlaması ile gerçekleşmiştir. Ünlü olmadan önce Goleman, New-York Times gazetesine ve Popular Psychology dergisinde yazıyordu. 1994 ve 1995 yıllarında ‘‘Duygusal Okur- Yazarlık’’ üzerine bir kitap yazmayı planlıyordu. Bunun için de duygularla ilgili incelemeler yapıyor ve okulları ziyaret ederek, duygusal okur-yazarlığı geliştirmek adına hangi programları oluşturduklarını öğreniyordu. Böylece 1995’de ‘‘Duygusal Zekâ’’ yayınlandı ve okullardan şirketlere kadar her yerde etkisini gösterdi.⁴¹ Goleman’a göre başkalarının hislerini okumayı içeren empati ve hislerin ustaca idaresini mümkün kılan sosyal beceriler olmak üzere duygusal zekanın merkezinde iki yeti bulunmaktadır.⁴²

³⁸ Goleman, a.g.e., 2016b, s.12

³⁹ Özlem Mumcuoğlu, **Bar-On Duygusal Zekâ Testinin Türkçe Dilsel Eşdeğerlilik Güvenirlik ve Geçerlik Çalışması**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2002, s.39

⁴⁰ Keser, a.g.m., s.88

⁴¹ Maboçoğlu, a.g.e., s.42

⁴² Goleman, a.g.e., 2016a, s.36

1.1.2. Duygusal Zekâ Kavramı

Duygusal zekânın Gardner'ın geliştirdiği çoklu zekâ kuramının “kişisel” ve “kişiler arası” zekâ alanlarına dayandığı ifade edilmiştir. Bu bölümde ise daha kapsamlı bir şekilde duygusal zekânın ne demek olduğunu ele alınacak, bunun için de öncelikle duygu ve zekâ kavramları açıklanacaktır.

1.1.2.1. Duygu

Duygu (emotion) sözcüğü Latince **hareket etmek** demek olan “motere” fiiline “-e” ön eki getirilmesiyle oluşmaktadır. Anlamı uzaklaşmak olur ki bu bize, duygunun canlıyı harekete geçirdiğini ve bir yöne yönelttiğini göstermektedir. Duyguların harekete dönüştüğü de en açık şekilde hayvan ve çocuklarda görülmektedir.⁴³

Duygu kavramı psikologların olduğu kadar filozofların da ilgisini çekmekte ve araştırmaya almaktadırlar. Ancak duygular derinlik dereceleri, değişkenlikleri, türlü ve farklı olmalarından dolayı ne olduğu konusunda hemfikir olamamaktadırlar. Neticede çok farklı açılardan duygu tanımları yapılabilmektedir.

Goleman, “Duygusal Zekâ” adlı kitabında duygu ile ilgili şunları söylemektedir: “Oxford İngilizce Sözlüğü, duyguyu; herhangi bir zihin, his, tutku çalkantısı ya da devinimi; herhangi bir şiddetli ya da uyarılmış zihinsel durum olarak tanımlamaktadır. Ben duyguyu bir his ve bu hisse özgü belirli düşünceler, psikolojik ve biyolojik haller ve bir dizi hareket eğilimi anlamında kullanmaktayım.”⁴⁴

Duygularımızın, hislerimizle paralel olarak güçlü sosyal işaretler göndermek, yaşadığımız ortama uyum sağlayıp, hayatta kalmamıza yardım etmek ve motive etmek şeklinde üç önemli işlevi bulunmaktadır.⁴⁵ Nitekim bazı bilim adamları duyguları, hayatta kalma mücadelesinin evrimleşmiş bedensel tepkileri olarak tanımlamaktadırlar. Bazıları da organizmanın hissettiği tepkilerin beyin tarafından algılanınca açığa çıkan zihinsel durumu olarak tarif etmektedirler.⁴⁶

⁴³ Goleman, a.g.e., 2016b, s.32

⁴⁴ Goleman, a.g.e., 2016b, s.373

⁴⁵ Rod Plotnik, **Psikolojiye Giriş**, (Çev. Tamer Geniş), Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2009, s.365

⁴⁶ Joseph Ledoux, **Duygusal Beyin**, (Çev. Arıcan Uysal), Pegasus Yayınları, İstanbul, 2006, s.28

Bizim hayatta yapıp ettiklerimiz aslında duygular olmadan da yapabileceğimiz şeylerdir. Ancak duygular bu eylemlere isteklilik katmaktadır. Böylece de duygular ile davranışların daima paralel olduğu görülmektedir.⁴⁷ Ayrıca duygular tek tek bireylerin özellikleri değil de insanın yaratılışına has bir özellik taşımaktadır. Bu sebeple her duygu her insanda az ya da çok bulunmaktadır. Benliğimize kök salmış olan duyguların bedeni etkilemesi de gayet doğaldır. Çünkü ruhla beden sıkı sıkıya bağlıdır. Duyguların ya da heyecanların ortaya çıkmasıyla beliren kızarma, sararma, nabız atışının artması ve solunum hızındaki değişiklikler gibi bir takım fiziksel belirtiler vardır.⁴⁸

Herkes aynı fikirde olmasa da bazı kuramcılar temel duygu kümeleri olduğunu yani benzer duyguların karışımlarını meydana getiren asal ya da birincil duygular olduğunu söylemektedir. Öfke, üzüntü, korku, zevk, sevgi, şaşkınlık, iğrenme ve utanç bu kümelerin başlıca adaylarıdır.⁴⁹

Adler duyguları ikiye ayırmaktadır:

- İnsanı birbirinden uzaklaştıran duygular: öfke, üzüntü, heyecanın kötüye kullanılması, tikslenme, korku
- İnsanı birbirine yaklaştıran duygular: neşe, acımak, sıkılma⁵⁰

Adler'in bu tasnifine rağmen unutulmamalıdır ki; beyin duyguları oluşturmak için yüksek bir performans göstermektedir. Çünkü her duygunun bir nedeni vardır. Bu sebeple kin, nefret ya da öfke bile olsa duyguları yadsımak, alaya almak, onlardan utanmak ya da kurtulmaya çalışmak doğru değildir. Esasında her bir duygunun, insana anlatmaya çalıştığı bir şeyler bulunmaktadır. Bu noktada duygulardan etkili ve verimli bir şekilde yararlanmak için onları anlamaya ve yorumlamaya çalışmak gerekmektedir.⁵¹ Nitekim duygular, olumsuz durumlarla mücadele etme gibi zorluklarda ve eşini seçip bağlanma gibi aklın yeterli olmadığı alanlarda insana rehberlik etmekte; her duygu bizi bir şekilde hareket etmeye

⁴⁷ Alfred Adler, **Yaşama Sanatı**, (Çev. Kamuran Şipal), Say Yayınları, İstanbul, 2016, s.21

⁴⁸ Alfred Adler, **İnsanı Tabiatını Tanıma**, (Çev. Ayda Yörükan), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2015, s.420

⁴⁹ Goleman, a.g.e., 2016b, s373

⁵⁰ Alfred Adler, **İnsanı Tanıma Sanatı**, (Çev. Şelale Başar), Dergâh Yayınları, İstanbul, 1981, s.222

⁵¹ Mariela Sartorius, **Kadınlarda Duygusal Zekâ**, (Çev. Şebnem Can Erendar), Varlık Yayınları, İstanbul, 2008, s.51

hazırlamaktadır.⁵² Duygular olmaksızın ne iş yapmak istediğimize, kiminle evleneceğimize ya da kime güvenip kimden uzak duracağımıza karar vermemiz imkânsızdır. Bu durumda duygularımız mantığımızla ne derece etkileşime girerse o kadar doğru kararlar alacağımızı görmekteyiz.

Neticede denilebilir ki; insanlar bilgiyi işledikleri ve karar verdikleri iki ayrı zihinsel sisteme sahiptir. Biri, bilinçli ve kontrollü bir şekilde ne yaptığımızı düşünmektedir, diğeri ise bilinçli düşünceleri içermeksizin otomatik bir şekilde çalışmaktadır. Bu modlar arasında genellikle çaba sarf edilmeden hızlı bir şekilde hareket edilmektedir.⁵³ İşte tam da bu durumda duygular, zihinsel faaliyetleri engellediği ya da güçlendirdiği ölçüde, hayatta neler yapılabileceğini belirleyerek sınırlar çizmektedir.⁵⁴

1.1.2.2. Zekâ

Zekâ kavramı da duygu kavramı gibi anlaşılması ve tanımlanması oldukça zor bir kavramdır. Üzerinde en çok araştırma yapılan yeteneklerden biri olmasına rağmen; zekânın nasıl bir yetenek olduğu hala tartışılmaktadır. En genel anlamıyla, bir genel zihin gücü olarak tanımlanan zekânın 20.yy'ın başlarından beri; tek bir genel yetenek olduğu (tek etmen kuramı), genel yetenek ile özel yeteneklerden oluştuğu (çift etmen kuramı) ve farklı alanlardaki yeteneklerin toplamı olduğu görüşleri (çok etmen kuramı) gündeme gelmiştir.⁵⁵

Genel manada zekâ öğrenme, soyut düşünme, usavurma, deneyimlerden edinilen bilgileri kullanma, yeni durumlara uygulama, sorun çözme, bellek gibi zihinsel yeteneklerin bütünü olarak düşünülmektedir.⁵⁶ Bu genel anlamının yanı sıra zekânın bugüne kadar pek çok hususi tanımı da yapılmıştır. Bu konuyla ilgili hemen hemen her bilimsel alanda bir zekâ tanımı yapılmıştır. Bunlardan bazıları şu şekildedir:

⁵² Maboçoğlu, a.g.e., s.24

⁵³ Mark R. Leary, **The Curse of The Self**, Oxford University Press, New York, 2004, s.7

⁵⁴ Goleman, a.g.e., 2016b, s119

⁵⁵ Feriha Baymur, **Genel Psikoloji**, İnkılap ve Aka Kitabevi, İstanbul, 1997, s.229

⁵⁶ Rasim Bakırcıoğlu, **Eğitim ve Psikoloji Sözlüğü**, Anı Yayıncılık, Ankara, 2012, s.1489

Claparéde ve Stern'e göre zekâ; zihinsel olarak yeni koşullara uyum sağlamaktır.⁵⁷

Deary'e göre zekâ; usavurma, planlama, sorun çözme, soyut düzeyde düşünme, kavrama ve deneyimlerden öğrenmeyi içeren çok genel bir zihinsel yetenekliliklerdir.⁵⁸

Bühler'e göre zekâ yalnızca iç görü eylemleriyle birlikte görülür. Köhler de aynı şekilde zekâyı yeniden yapılanma ile sınırlı tutmakta ve deneme-yanılmayı dışlamaktadır.⁵⁹

Goleman'a göre zekâ, sorunları çözme, zorlukları göğüsleme ya da ürün yapma yeteneği olarak tarif edilmektedir.⁶⁰

Spearman zekâyı "deneyimin kavranışı", "ilişkilerden sonuç çıkarma" ve "bağlantılardan sonuç çıkarma" gibi üç temel faaliyete indirgemektedir.⁶¹

Augustine de zekâyla ilgili görüşünü şöyle ifade etmektedir: "Evrenin başyazarı ve onu harekete geçiren temel güç zekâdır. Bu yüzden evrenin nihai amacı zekânın iyileştirilmesi olmalıdır, hakikat budur. İnsanın bütün uğraşları arasında en mükemmel, en üstün, en yararlı ve en kabul edilebilir olanı bilgeliğin peşinden gitmektir. En mükemmelidir; çünkü insan kendini bilgeliğin peşinden gitmeye adanmış ölçüde, bir parça gerçek mutluluğu tadabilir."⁶²

Gardner ise zekâ terimini üç farklı şekilde kullanmayı teklif etmektedir:

- İnsanoğlunda ortak olan bir özellik
- İnsanların birbirinden farklılaştığı nokta
- Birinin bir görevi amacına yönelik gerçekleştirme şekli⁶³

Psikometrik ve davranışçı yaklaşımların zirvede olduğu zamanlarda; zekânın kalıtımla elde edilen tekil bir oluşum olduğu ve uygun bir biçimde verildiğinde herhangi bir şeyi insanın rahatlıkla öğrenebileceği düşünülüyordu. Ancak

⁵⁷ Jean Piaget, **Zekâ Psikolojisi**, (Çev. İsmail Hakkı Yılmaz), Pinhan Yayıncılık, İstanbul, 2016, s.21

⁵⁸Deary, a.g.e., s.37

⁵⁹ Piaget, a.g.e., s.21

⁶⁰ Goleman, a.g.e., 2016a, s.366

⁶¹ Piaget, a.g.e., s.118

⁶² Gardner, a.g.e., s.58

⁶³ Gardner, a.g.e., s.14

günümüzde durum değişti. Artık birçok araştırmacı; birbiriyle bağlantılı ama özerk birçok zekâ türü olduğunu ve her zekâ türünün kendine özgü bir gücü ve sınırı olduğunu ve insanların sahip olmadığı bir zekâ türünde yeni şeyler öğrenmesinin zorluğunu dile getirmektedir.⁶⁴ Gardner'e göre de tüm insanlar tek bir tür zekâya sahip değildir. Daha ziyade genetik ve deneyime bağlı olarak bireyler birbirleriyle ilişkili örnek zekâ türlerine sahiptir. Gardner'ın geliştirmiş olduğu oklu Zekâ Kuramı, ğrenme ve davranış geliştirme ile ilgili görüşlerde değişikliklere yol açmıştır. Aklın ve mantığın her türlü sorunu zeceği görüşünden, çok yönlü zekâların varlığını kabul edip çok yönlü üzümlerin olabilirliği görüşü gündeme gelmiştir. İnsan doğasının evrensel olmasından dolayı çoklu zekâ kuramı da evrensel özellikler taşımaktadır. Çoklu zekâ kuramı ile IQ testleri egemenliğini yitirmiştir.⁶⁵

Çoklu Zekâ Kuramı'na göre yedi zekâ türü şu şekilde sınıflandırılmaktadır:

- Nesnelere ilgili olanlar; uzamsal zekâ, mantıksal- matematiksel zekâ, bedensel- kinestetik zekâ. Bu zekâlar bireylerin temas kurduğu nesnelere yapısı ve işlevleriyle alakalıdır.
- Nesnelere bağımsız olanlar; dil ve müzik zekâsı.
- Son olarak da kişisel zekânın iki türü; insanın kendine yönelttiği zekâ ile başkalarına yönelttiği zekâ⁶⁶

İnsanın doğuştan getirdiği bir zekâ potansiyeli olduğu gibi bir de dışarıdan onu etkileyen farklı etmenler vardır. Salthouse'un ifadesine göre; yaşın ilerlemesine bağlı olarak zihinsel hız yavaşlamakta, buna bağlı olarak da genel yetenek ve özel zihinsel yetenekler de inişe geçmektedir. Yani yaşımız ilerledikçe, beyinde bilgiyi işleme hızımız düşmektedir.⁶⁷ Bireyin içinde bulunduğu toplumsal çevreyle etkileşimiyle de bağlantılı olarak zihinsel yapısında değişiklik meydana gelmektedir.⁶⁸ çünkü insanın içinde doğduğu toplumsal ortam kendisini fiziksel ortamdaki daha çok etkilemektedir. Düşünce dünyasını değiştirmekle kalmaz, zekâyı

⁶⁴ Gardner, a.g.e., s.39

⁶⁵ Maboçoğlu, a.g.e., s.11

⁶⁶ Gardner, a.g.e., s.352

⁶⁷ Deary, a.g.e., s.64

⁶⁸ Piaget, a.g.e., s.191

da dil, karşılıklı etkileşim ve kurallar aracılığıyla etkilediği görülmektedir.⁶⁹ Neticede kalıtsal özelliklerin yanı sıra; aile-çevre ilişkisi, zihinsel uyarmalar, beslenme, çevre, aile büyüklüğü ve doğum stresi gibi faktörler de zekâyı etkilemektedir.⁷⁰

En gelişmiş zihinsel uyum biçimi olan zekâ özneye evren arasındaki etkileşiminin aracıdır. Birbirine zıt iki ‘yeti’ olarak görünen “duygular” ve “zekâ” aslında her zaman bağlantılı olup, hiçbir şekilde birbirinden bağımsız değildir.⁷¹ Şöyle ki; artık duygusal süreçlerin de beyinde gerçekleştiği tezi biyolojik olarak doğrulandığından beri, beyin denilince bilim çevrelerinde sadece akılla ve zihinsel zekâ ile ilgili olan sol beyin düşünülmemektedir.⁷² Beynin sol lobu mantıksal süreçlerden, sağ lobu duygusal süreçlerden, ön kısmı da bunları eyleme dönüştürmekten sorumludur. Sağ ve sol beyni yöneten, akılla duyguyu birleştiren ön beyindir. Ön beynin gelişimi ile de, mantık ve duygu dengesi sağlanabilmektedir. Kişiliğin oluşmasında bu denge çok önemlidir. Nitekim düşüncelere duygular eklenince inanç oluşmakta, inançlar eylemleri meydana getirmekte, eylemler de devamlılık kazanınca alışkanlığa ve alışkanlıklar da kişiliğe dönüşmektedir.⁷³

Duygu ve zekâ kavramları üzerinde durulduktan sonra çalışmanın bu aşamasında duygusal zekânın tam olarak neyi ifade ettiği belirtilecektir.

1.1.2.3. Duygusal Zekâ

Mayer ve Salovey, 1990 yılında yayınladıkları makaleyle duygusal zekâyı şu şekilde tanımlamışlardır: “Kişinin, kendisinin ve diğerlerinin hislerini ve duygularını izleme, bunlar arasında ayırım yapma ve bu bilgiyi düşünce ve eylemlerinde kullanma becerisini içeren sosyal zekânın bir alt kümesidir.”⁷⁴ Yukarıda da ifade edildiği üzere Salovey duygusal zekâyı; öz bilinç, duyguları idare edebilmek, kendini harekete geçirebilmek, başkalarının duygularını anlamak ve ilişkileri yürütebilmek olarak beş temel grupta toplamıştır.

⁶⁹ Piaget, a.g.e., s.189

⁷⁰ Sefa Saygılı, **Beyin Gücünü Etkili Kullanma Sanatı**, Nesil Yayınları, İstanbul, 2005, s.122

⁷¹ Piaget, a.g.e., s.17

⁷² Nevzat Tarhan, **Duyguların Psikolojisi ve Duygusal Zekâ**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2017, s.31

⁷³ Tarhan, a.g.e., s.33

⁷⁴ Salovey, a.g.e., s.43

Bu yetiler daha sonra Goleman tarafından geliştirilmiştir. Goleman, duygusal zekâ becerilerinin, bilişsel zekâyı ifade eden IQ'dan daha önemli olduğuna dair görüşlerini, 1995 yılında yayınlanan “Duygusal Zekâ” adlı kitabında kanıtlamaya çalışmıştır. Goleman’a göre duygusal zekâ, “kendimizin ve başkalarının hislerini tanıma, kendimizi motive etme, içimizdeki ve ilişkilerimizdeki duyguları iyi yönetme” yetisine gönderme yapmaktadır.⁷⁵

Goleman duygusal zekânın beş boyutuyla yirmi beş duygusal yeterlilik arasındaki ilişkiyi şu şekilde özetlemektedir:

- **Kendimizi idare etme şeklimizi belirleyen kişisel yeterlilikler:**

Öz bilinç: duygusal bilinç, doğru değerlendirme, özgüven.

Kendine çekidüzen verme: özdenetim, güvenilirlik, vicdanlılık, uyumluluk, yenilikçilik.

Motivasyon: başarıma dürtüsü, bağlılık, inisiyatif, iyimserlik.

- **İlişkilerle başa çıkma şeklimizi belirleyen sosyal yeterlilikler:**

Empati: başkalarını anlamak, başkalarını geliştirmek, hizmete yönelik olmak, çeşitlilikten yararlanmak, politik bilinç.

Sosyal beceriler: etki, iletişim, çatışma yönetimi, liderlik, değişim katalizörlüğü, bağ kurmak, imece ve iş birliği, ekip yetileri.⁷⁶

Bu duygusal kapasitelerin hepsi birbirinden bağımsızdır ama karşılıklı bağımlıdır. Hiyerarşiktir, gereklidir ama yeterli değildir. Ayrıca hepsinin kendine ait özellikleri vardır.⁷⁷ Aslında bu boyutların sayısını beşle sınırlandırmak da doğru değildir. Çünkü bunların sonsuz olduğunu söyleyenler de olmuştur. Ancak bu beş boyut duygusal zekânın bir bakıma olmazsa olmazıdır. Gerçekten de bu bunlar, insanın yaşamında başarılı ve mutlu olabilmesi için gereklidir.

Duygusal zekânın tanımlanmasıyla birlikte, duyguların somut biyolojik temelleri olduğu ve bunun bilimsel bir kategorinin içinde düşünülebileceği

⁷⁵ Goleman, a.g.e., 2016a, s.389

⁷⁶ Goleman, a.g.e., 2016a, s.38-39

⁷⁷ Goleman, a.g.e., 2016a, s.37

anlaşmıştır. Duygusal zekâ eksikliğinde depresyon, şiddet, uyuşturucu bağımlılığı, hayat başarısızlığı gibi durumlarla karşılaşmaktadır. Bu sorunların çözümü de ancak duyguların eğitilmesiyle mümkündür.⁷⁸ Çünkü duygular düşüncelerimizi geçersiz kılabilir ya da davranışlarımızı derinden etkileyebilir. Duygusal zekâ becerisinin gelişmesi ise diğer insanların duygularını tanımanın yanı sıra, duygularımızı tanımamıza, korumamıza ve etkili bir şekilde iletmemize yardımcı olmaktadır.⁷⁹

Duygusal zekâ, kendimizle ve başkalarıyla olan ilişkilerimizi doğrudan etkilemektedir. Yani duygusal zekâ bir taraftan kendi gelişimimizi ve olgunlaşmamızı, diğer taraftan da diğer insanlarla aramızda olan ilişkileri tanımlamaktadır. Sağlıklı sosyal ilişkilerin temelinde birbirini tanıyabilen ve anlayabilen insanların varlığı yatmaktadır. Bir başkasını tanımak da ancak kişinin kendisini tanımasıyla mümkündür. Kendimizi tanımak için de duygularımızın farkında olmamız gerekmektedir. Çünkü kendi duygularının farkında olan insanlar, başkalarının duygularını daha iyi anlayabilir ve böylece daha sağlıklı iletişim kurabilmektedir. Sonuç olarak araştırmalar bize, aile, iş, okul ve sosyal yaşamdaki başarının IQ kadar duygusal zekâ tarafından da belirlendiğini göstermektedir.⁸⁰

Duygusal ve bilişsel süreçlerin araştırılması geleneksel olarak bilişsel sinirbilimin farklı alanlarına düşmektedir. Her biri beynin farklı bölgelerini ve farklı zihinsel operasyonları vurgulama eğilimindedir. Bununla birlikte, her iki alandaki son gelişmeler daha önce takdir edilenden çok daha fazla örtüşme olduğunu göstermektedir. Bilişsel ve duygusal sinir sistemi stratejik davranış bilgisini verip arabuluculuk etmek için birlikte çalışmaktadırlar. Zaten duygunun temel amaçlarından biri bilişsel işlemeye ve stratejik davranışa yardımcı olmaktır.⁸¹ Neticede denebilir ki; IQ ve duygusal zekâ birbirlerine karşıt değil, birbirlerinden ayrı ancak bazı yönleriyle bağlantısı olan yetilerdir.⁸² Bilişsel zekâ, verimli düşünmek için gözlemlenen bilgileri veya verileri kullanma yeteneğidir. Duygusal zekâ ise duyguları tanıma ve yorumlama, bunları akıl yürütme ve problem çözme

⁷⁸ Tarhan, a.g.e., s.14

⁷⁹ Jeanne Segal, **The Language of Emotional Intelligence**, McGraw-Hill, New York, 2008, s.2

⁸⁰ Maboçoğlu, a.g.e., s.16

⁸¹ Peter Salovey, **The Wisdom in Feeling**, The Guilford Press, New York, 2002, s.211

⁸² Goleman, a.g.e., 2016b, s.74

için verimli bir şekilde kullanma ve bütünleştirme yeteneğidir. Böylelikle duygusal zekâ bilişsel zekâyâ benzemektedir ama veri ve ya bilgi olarak duyguları ve ruh hallerini kullanmaktadır.⁸³ Neticede hayatları incelendiğinde; bir alanda üstün bir başarı göstermiş kimselerde her ikisinin de geliştiği görülmektedir. Çünkü başarılı olmak için gereksinim duyulan beceriler bilişsel zekâyâ başlamaktadır, kişilerin yeteneklerini en iyi şekilde kullanabilmeleri için ise duygusal yeterliliğe de ihtiyaçları vardır. Bazı alanlarda tam manasıyla başarılı olunamamasının nedeni duygusal yetersizliktir.⁸⁴

Duygusal zekânın daha iyi anlaşılabilmesi için ne olmadığı da bilinmesi gerekmektedir. Duygusal zekâ; sadece iyi davranmak anlamına gelmemektedir. Çünkü hayatta bazen rahatsızlık veren durumlarla doğru bir şekilde karşılaşmak da gerekmektedir. İkinci olarak hisleri başıboş bırakmak anlamında da değildir. Aksine duyguları doğru ifade edip, ortak amaçlar doğrultusunda yönlendirmek demektir. Ayrıca duygusal zekâ kalıtsal olmadığı gibi sadece hayatın belli bir döneminde de gerçekleşmemektedir. Hayat boyu süren öğrenimler sayesinde gelişmeye devam etmektedir. Küçük ama istikrarlı artışlarla kırklı yaşlarda doruğa çıkmaktadır. Son olarak da duygusal zekâ açısından, kadın ve erkek arasında belli bir fark yoktur. Yalnız kadınlar duygularından haberdar olma konusunda erkeklerden daha iyiyken, erkekler de kendinden emin ve iyimser olma konusunda kadınlardan daha iyidirler. Ancak genel benzerlikler, küçük ayrımlardan daha fazladır.⁸⁵

Aile yaşamı, ilk duygusal derslerin verildiği okuldur. Yakın ilişkilerin kurulduğu bu ortamda kişi, kendisini nasıl görmesi gerektiğini, karşısındakini anlamayı, hislerinin nasıl karşılık bulduğunu, nasıl tepki vermesi gerektiğini, korkularını ve ümitlerini nasıl ifade etmesi gerektiğini öğrenmektedir. Bu duygusal dersler doğrudan anne babanın söyledikleri ve yaptıklarıyla değil kendi hislerini idare ediş şekilleriyle de verilmektedir. Şöyle ki kendi aralarındaki ilişki de çocuk için muhteşem bir duygusal derstir. Bu açıdan da bazı anne babalar yetenekli birer

---

⁸³ Peter Salovey, **Emotional Intelligence and Investor Behavior**, Reasearch Foundation of CFA Institute, 2009, s.1

⁸⁴ Goleman, a.g.e., 2016a, s.34

⁸⁵ Goleman, a.g.e., 2016a, s.13-14

duygusal öğretmenken bazıları ise değildir.⁸⁶ Bu durumda günümüzde ebeveynler; çocuklarına temel eğitim-öğretim ve güçlü bir ahlaki anlayış kazandırmanın yanı sıra çocuklarının duygusal zekâlarının gelişmesi için de çaba sarf etmelidir.⁸⁷

Ebeveynlerin duygu âlemine rehberliği beş adımda gerçekleşir:

- Çocuğun duygularının farkında olma.
- Duyguyu bir öğretim fırsatı olarak görme.
- Empati kurma.
- Çocuğun duyguyu adlandırmasını sağlamak.
- Çocuğa rehberlik ederek, çözüme ulaştırmak ve sınırlarını belirlemek.⁸⁸

Son yıllarda yapılan araştırma sonuçları göstermektedir ki; aile içinde kendisine saygı gösterilen ve değer verilen çocuklar, hem okulda daha başarılı olmakta hem de daha rahat arkadaşlık kurabilmektedirler. Antisosyal davranışlar, uyuşturucu bağımlılığı, zamansız cinsellik, intihar ve şiddet gibi pek çok toplumsal nitelikli olumsuzluklardan da korunmaktadırlar. Yani çok daha sağlıklı ve başarılı bir yaşam sürmektedirler.⁸⁹

Neticede denilebilir ki; duygusal zekâsı yüksek olan bireyler, duyguları tanıma, algılama ve ifade etme gibi duygularla ilgili, iyi birer dinleyici ve etkili iletişimci olma gibi sosyallikle alakalı çok çeşitli becerilere sahiptir. Bu beceriler genellikle aile ve arkadaşlarla yakın ilişkiler kurup, beslemek için kullanılmaktadır. Bunun tam aksine yüksek bir duygusal zekâyâ sahip olmayan bireyler için ise duygularının farkına varıp aktarmak oldukça zordur. Bu bireyler genellikle diğer insanlarla daha az tatmin edici kişisel ilişkiler kurmaktadırlar. Ayrıca sosyal etkileşimlerde kendilerinden emin görünmezler ve başkalarının duygularını etkileyemezler.⁹⁰

Çalışmamızın bundan sonraki kısımda duygusal zekâ kavramının daha net anlaşılabilmesi için duygusal zekânın boyutlarına kısaca değinilecektir.

⁸⁶ Goleman, a.g.e., 2016b, s.252

⁸⁷ Gottman a.g.e. s.25

⁸⁸ Gottman a.g.e., s.21

⁸⁹ Gottman a.g.e., s.27

⁹⁰ Adrian Furnham, “Trait Emotioanl Intelligence: Psychometric Investigation with Reference to Established Trait Taxonomies”, **European Journal of Personality**, 2001, c.15, s.432

1.1.2.4. Duygusal Zekânın Boyutları

Goleman duygusal zekayı öz bilinç, kendine çeki düzen verme, motivasyon, empati ve sosyal beceriler olmak üzere beş boyutta ifade etmektedir. Bu beş boyutu da yirmi beş yeterlilikle açıklamaktadır. Bu yeterlilikler ‘‘Duygusal Zekâ ve Dindarlık İlişkisi’’ bölümünde kapsamlı bir şekilde açıklanacağı için burada sadece boyutlar tanımlamakla yetinilecektir.

- *Öz bilinç:* Budak, öz bilinç kavramını ‘‘Kişinin başkalarından ayrı bir insan olarak kendi sosyal kimliğinin, kendi güdülerinin, davranışlarının vb. farkında olması ve görünümü, davranışları, başkaları üzerinde bırakacağı izlenim konusunda duyarlı olması’’ şeklinde tanımlamaktadır.⁹¹ Öz bilinç kişinin duyguları oluşurken farkında olması ve ne hissettiğini bilmesi demek olduğundan, duygusal zekânın temelidir.
- *Kendine çekidüzen verme:* Öz bilinçle birlikte kişinin kendine çeki düzen vermesi de duygusal zekânın temel taşlarından. Bu boyut kişinin duygularını kontrol ederek, dürüst ve tutarlı davranması, değişimlere karşı kendini ayarlaması, kötü durumlarda bile soğukkanlı ve tutarlı davranmasına gönderme yapmaktadır.
- *Motivasyon:* Genel olarak motivasyon, kişilerin belli bir amacı gerçekleştirmek için kendi istekleriyle hareket etmesi ya da bir ve ya daha çok bireyi bir yöne doğru harekete geçirme, yönlendirme eylemidir.⁹² Bu sebeple duygusal zekânın temel taşları olan kişinin kendini bilmesi ve duyguları yönetebilmesi yetileriyle yakından ilgilidir.
- *Empati:* Dökmen empatiyi ‘‘Bir insanın kendisini karşısındaki insanın yerine koyarak onun duygu ve düşüncelerini doğru olarak anlamasıdır.’’ şeklinde tanımlamaktadır.⁹³ Goleman’a göre ise empati, en azından bir başkasının duygularını okuyabilmeyi öngörmektedir. Bunun daha ötesinde bir empati ise bu duygulara karşılık vermeyi gerektirmektedir. En üst düzeydeki empati de

⁹¹ Selçuk Budak, **Psikoloji Sözlüğü**, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 2000, s.576

⁹² Hüseyin Fazlı Ergül, ‘‘Motivasyon ve Motivasyon Teknikleri’’, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, 4(14), 2005, s.69

⁹³ Üstün Dökmen, **İletişim Çatışmaları ve Empati**, Sistem Yayıncılık, İstanbul, 2005,s.135

duyguların altında yatan sebepleri ya da sorunları anlamaktır. Başkalarının ne hissettiğini onlar söylemeden hissetmek empatinin özünü oluşturmaktadır. Çünkü hisler kelimelerden daha çok jest, mimik, yüz ifadeleri, ses tonu ve hareketlerle belli edilmektedir.⁹⁴

- *Sosyal beceriler:* Sosyal beceriler, hem sözel hem de sözel olmayan davranışları içerisinde bulunduran bireyin başarılı bir şekilde ilişkileri başlatıp, devam ettirmesi ve uygun bir şekilde sonlandırmasını ve bulunulan sosyal ortama uygun tepkiler vermesini sağlayan iletişim ve etkileşim davranışlarının tamamıdır.⁹⁵ Toplumsal bir varlık olan insan için sosyal beceriler çok önemlidir. Nitekim bu beceriler sayesinde insanlar, iletişim kurup bir arada yaşayabilmekte ve böylece toplumsal düzeni sürdürebilmektedirler.

---

⁹⁴ Goleman, a.g.e., 2016a, s.169-170

⁹⁵ Ruhi Yiğit, **İlköğretim II. Kademe Öğrencilerinin Depresyon ve Sosyal Beceri Düzeylerinin Benlik Saygısı ve Bazı Değişkenler Açısından Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi**, Doktora Tezi, Konya, 2008, s.25

1.2. DİNDARLIK

Bu bölümde öncelikle din ve dindarlık kavramları üzerinde durulacak ve daha sonra da dindarlığın boyutları genel hatlarıyla verilecektir.

1.2.1. Din ve Dindarlık Kavramları

Dinin tarihi insanlık kadar eskidir. Araştırmacılar dini olgu ya da sembollere, tarihin her döneminde rastlamışlardır. Hangi dine mensup olursa olsun; insanlar hayatlarını dine göre şekillendirmişler ve yaşamışlardır. Neticede; değişik dini inanışlar, ibadetler, semboller, etkinlikler varlıklarını sürdürmüşler ve sürdürmeye de devam etmektedirler. Hatta insanlar dine verdikleri önem neticesinde kendilerini pek çok zaman sadece dini kimlikleriyle tanıtmışlardır. Tarihsel ve toplumsal bir gerçeklik olduğu kadar din, bireylerin en derin duygu ve isteklerinin de kaynağıdır. Dini inanç ve öğretiler sayesinde insan, iyi-kötü, doğru-yanlış ayrımı yapabilmekte, bu hayatın ötesinde kendisine bir takım hedefler koyabilmekte ve hatta kendisini dini değerlerin yoluna adayabilmektedir.⁹⁶

İnsan doğduğu andan, ölünceye kadar hayatının her aşamasında bir takım sorunlar ve sınırlılıklarla karşı karşıya gelmektedir. Bu sorun ve sınırlılıklar hayatın ilk evrelerinde daha çok biyolojik ve fizyolojik ihtiyaçlardan kaynaklanmakta, ilerleyen zamanlarda bunlara psikolojik ve toplumsal güçsüzlükler ve sınırlılıklar da eklenmektedir. İnsan büyüme ve gelişme sayesinde biyolojik ve fizyolojik ihtiyaçlarını büyük ölçüde karşılayabiliyorken; aynı ilerlemeyi psikolojik alanlarda çoğu kez gösterememektedir. Neticede ölümlülük, sonluluk ve belirsizlik gibi yetersiz ve güçsüz hissettiği pek çok konuda kendisine yol gösterecek olan yüce bir varoluşa yönelme ihtiyacı hissetmektedir.⁹⁷

Din, insanın sığınma, kabul görme ve sevilme gibi en ilkel ihtiyaçlarına cevap verdiği gibi hayatı daha yaşanılır kılan ümit ve iyimserlik gibi temel dinamiklerini de oluşturmaktadır. Bununla beraber insanlara aşıladığı sorumluluk ve diğerkâmlık gibi duygular sayesinde toplumu daha düzenli bir hale getirmekte ve hayat boyu

⁹⁶ Hayati Hökelekli, **Din Psikolojisine Giriş**, Değerler Eğitimi Merkezi, İstanbul, 2013, s.29

⁹⁷ Abdülkerim Bahadır, “Ergen Kişiliği Bağlamında Din-Kişilik İlişkisi”, **Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, sayı:14, 2002, s.116

yaşanılan kötü tecrübelerle karşılık gelebilecek eşsiz telafi mekanizmaları sunmaktadır.⁹⁸ Bunlar duyguların, bireyi dine yaklaştırmada önemli bir etken olduğunu göstermektedir. Ancak bununla beraber kişiye belli bir hayat görüşü kazandırma ve hakikatle ilgilenme gibi pek çok fikri nitelikteki ihtiyacın da karşılanmasında dinin önemi ortaya çıkmaktadır.⁹⁹

Tarihi bir gerçeklik olması ve önemine rağmen akademik çevrelerin üzerinde anlaştıkları bir din tanımı yoktur. Çünkü din olgusu farklı şekillerde ortaya çıkabilmektedir. Bu sebeple yapılacak din tanımının bütün dinleri kapsayıcı olması mümkün görünmemektedir. Zira monoteist ve politeist dinlerin inanç açısından oldukça farklı olması hatta monoteist dinlerde bile tek tanrı inancının oldukça farklılaşması, ilahi olmayan dinlerde de inanç ve ibadetlerinde büyük değişiklik göstermesi tek bir din tanımının yapılmasına engel olmaktadır. Nihayetinde araştırmacılar da kendi çalışmalarına paralel olarak birbirinden farklı pek çok din tanımı ortaya koymaktadırlar.¹⁰⁰

Arapça bir kelime olan din; ceza ve yargı, adet, tutulan yol gibi anlamlara gelmektedir. Dinin Latince'deki karşılığı "Religio" ise Tanrı'ya olan bağlılığı, ona ibadet etmeyi, tören ve ayinlere katılmayı ifade etmektedir.¹⁰¹ Müstakil bir çalışmanın konusu olmasından dolayı din tanımında ayrıntıya girilmemekte ve kapsamlı olduğu düşüncesiyle dini; "İnsan hayatına ve dünya düzenine mana veren, onu belli bir hedefe yönelten ve istediği gibi yöneten, belirli bir gayenin gerçekleşmesi için, insandan yapması ve yapmaması hususunda taleplerde bulunan ilahi bir varlığın mevcudiyetine inanmaktır." şeklindeki tanımla açıklayabiliriz.¹⁰²

Tek bir din tanımı yapılamamakla birlikte hemen hemen her dinde gözlenen bazı ortak noktalar vardır. Bunlar:

- Kutsal ve ilahi bir varlığın mevcudiyeti,
- Bireylerin bu kutsal varlığı ya da varlıkları kabul etmesi,

⁹⁸ Bahadır, a.g.m., 2002, s.118

⁹⁹ Abdülkerim Bahadır, "Ergenlik Döneminde Din ve Ahlak Gelişimi", **Mehir Aile Dergisi**, Konya, 2001, s.47

¹⁰⁰ Asım Yapıcı, **Ruh Sağlığı ve Din**, Karahan Kitabevi, Adana,2007, s.7

¹⁰¹ Hüseyin Peker, **Din Psikolojisi**, Çamlıca Yayınları, İstanbul, 2014, s.29

¹⁰² Kerim Yavuz, "Din Psikolojisinin Araştırma Alanları", **Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, V., Erzurum, 1982, s.88

- Bu kabulün neticesinde bir dini hayatın oluşması,
- Kutsal varlığın akıl gücünün ötesinde olması,
- Bütün varlıkların bu ilahi güç tarafından yönetilmesi,
- İlahi varlığın insanlardan istediği bir takım emir ve yasaklarının olması.¹⁰³

Dindarlık kavramı ise geniş inanç ve uygulama alanlarını kapsayan çok boyutlu bir kavramdır. Kişinin inançlarıyla davranışlarının birbiriyle uyumlu olduğu teorisine dayanmaktadır. Çünkü insan çeşitli yönleriyle karmaşık bir bütündür. Dini inanç ve tutum sahibi bir kimse, bunu kişiliğinin her yönüyle yaşamaktadır. Yani dini inanç ve tutumun kişiliğin her yönüne yansıyan bir hali vardır. Bunun için de duygular, düşünceler, arzular ve tutumlar üzerinde olduğu gibi sosyal ilişkiler ve ilgiler üzerinde de dini benimsemenin etki seviyelerini müşahede etmek mümkündür.¹⁰⁴ Dindar insan da her türlü davranışının temelinde dini etkilerin olduğu kişidir. Yaratıcının varlığı ve yaratıcıyla kurulan ilişkiler bütün dünyevi ilişkilerin merkezini oluşturmaktadır.¹⁰⁵

Dünyaya gelen her çocuk, kendisini bir dini inanışın ve yaşantının içinde bulmaktadır. Dini semboller, mekânlar görmekte, dini sözler işitmekte ve etrafındaki insanlardan dine dair bilgiler öğrenmektedir. Zamanla ailesinin ve yakın çevresinin yapmış olduğu ibadetlere kendisi de katılmakta, dini sorular sormakta ve dini konularda fikrini beyan etmektedir. İşte bu şekilde kişisel anlamda dindarlık tezahür etmektedir. Bu durumda denilebilir ki; dindarlık, inanılan dine ait inanç ve öğretilerin, muhtelif şartlarda ve zamanlarda, kişi ya da grup bazında yaşanmasını ifade etmektedir. Yani dindarlık, yaşanan dindir, dinin hayata yansıtılıp bizzat yaşanmasıdır. Dindarlık, kişinin ya da grubun günlük hayatında dine verdiği önemi gösteren, dine inanma ve bağlanma derecesini yansıtan bir kavramdır.

Dindarlığın bazı özellikleri şu şekilde sıralanabilmektedir:

- Dindarlık sabit bir durum değil, kişilere göre değişen ve gelişen bir süreçtir.

¹⁰³ Yavuz, a.g.m., 1982, s.88

¹⁰⁴ Hayati Hökelekli, “Ergenlerin Sosyal İlişkisi ve İlgilerine Din Eğitiminin Etkisi”, **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, sayı:2, cilt:2, yıl:2, 1987, s.44

¹⁰⁵ Ali Ulvi Mehmedoğlu, **Kişilik ve Din**, Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, İstanbul, 2004, s.36

- Bireylerin hayatındaki çeşitli faktörlere (yaş, cinsiyet, ekonomik ve sosyal durum) bağlı olarak dine bağlanma şekilleri değişebilir.
- Dindarlık kişilerin hayatının belli bir kesimiyle sınırlı kalmayıp, hayatın her alanında etkisini gösterir.¹⁰⁶

Din ve dindarlık kavramları kısaca tanımlandıktan sonra daha iyi anlaşılması için bazı din psikologlarının bu konu hakkındaki görüşlerine değinmek yerinde olacaktır.

William James, dini “bireylerin duyguları, fiilleri ve tecrübeleri” diye tarif etmektedir. Özellikle dini tecrübelerle çokça önem vermekte ve insanların hayatına olumlu katkı sağladığını söylemektedir. Dini inanç ya da davranışın kişiye faydası varsa onun kıymetli olduğunu pek çok kitabında dile getirmektedir. Ancak kişisel bir yaşantıya indirgediği için, dinin insan hayatındaki boyutlarını sınırlandırdığı görülmektedir.¹⁰⁷

Freud, dinin evrensel bir saplantı nevrozu olduğunu söylemekte ve dini ritüeller ile saplantılı davranışlar arasında benzerlikler olduğunu ifade etmektedir. İndirgemeci bir yaklaşım sergileyen Freud, dini kendisinden kurtulunması gereken hastalıklı bir hal olarak görmektedir. Oysa Freud’un düşüncelerinin tersine, dinin nevrozları iyileştirecek etkisinin olabileceğini söyleyen psikologlar da vardır.¹⁰⁸

Jung’a göre din, insanın Tanrı ile iletişim kurmasını sağlamakta, kişiyi özgürlüğe ve kurtuluşa götürmektedir.¹⁰⁹ Din hakkındaki görüşünü Jung, tecrübeye dayandırmaktadır. Ona göre önemli olan şey inancın konusundan ziyade, inancın meydana getirdiği dini tecrübelerdir. Yani dini hayat konusunda bireyin mutlak sübjektifliğine işaret etmektedir.¹¹⁰ Jung da Freud gibi dine fonksiyonel bir bakış açısıyla yaklaşmakta ancak Freud’un aksine dini sağlıklı olmanın bir göstergesi ve ruhu keşfetmenin olanağı olarak görmektedir. Ona göre din, bireysel ve toplumsal

¹⁰⁶ Hökelekli, a.g.e., 2013a, s.43-44

¹⁰⁷ Mustafa Doğan Karacoşkun, **Din Psikolojisi**, Grafiker Yayınları, Ankara, 2013, s.40

¹⁰⁸ Ali Ayten, **Psikoloji ve Din**, İz Yayıncılık, İstanbul, 2015, s.55

¹⁰⁹ Ayten, a.g.e., s73

¹¹⁰ Abdülkerim Bahadır, **Jung ve Din**, İz Yayıncılık, İstanbul, 2010, s.110

sağlık açısından önemlidir. Din, insanın hayatına anlam ve yön veren bir unsurdur ve insanı nevrozlardan kurtarmaktadır.¹¹¹

Fromm dini, “bir topluluğun bireylerince paylaşılan ve o bireylere belli bir yöneliş, belli bir bağlanma amacı kazandıran herhangi bir düşünce ve eylem sistemi” diye tarif etmektedir. Fromm’a göre her bireyin dine ihtiyacı vardır. Çünkü her insan bir yönelim ve bağlılık sistemine ihtiyaç hissetmektedir. O, dinin insana teselli, cesaret ve ümit verdiğini ayrıca kişiyi hayata bağladığını ifade etmektedir. Bu sebeple dini sistemleri ve Tanrı inancını problem olarak değerlendirmemektedir.¹¹²

Maslow, William James’i takip ederek, dinlerdeki bireysel mistik boyutla ilgilenmiş ve mistik deneyim yaşayanları gerçek dindarlar olarak görmüştür. Maslow, insanın doğal yapısında var olan değerleri “dini” olarak nitelemiş ve insanın kendi doğal yapısına uyarak dindar olabileceğini ifade etmiştir.¹¹³

Dini nihai anlam arayışı olarak değerlendiren Frankl’a göre ise din, insanın anlam bulması ve kendini aşmasıdır.¹¹⁴

1.2.2. Dindarlığın Boyutları

Din, kendisine inanan insanın, hayatının bütün yönlerini kuşatmayı hedef almaktadır. Bu kuşatma sadece kavramlar üzerinde değil, hayatın içindedir. Dindar insan tabiatüstü ile olan ilişkiye kişiliğin her yönüyle katılmakta ve böylece din onu, bütün boyutlarıyla kuşatmaktadır. Dinler arasında farklılıklar olsa da hangi dine inanırsa inansın, dindar insanların dindarlıklarını ifade etmek için yöneldikleri alanlar ortak özellikler taşımaktadır. Din sadece inanç ya da ibadetlerden oluşmadığı gibi dindarlık da yalnızca bu kavramlarla ifade edilemez. Neticede birey ya da grubun dini hayatı araştırılırken doğru yargıya varılabilmesi için dini hayatın bütün boyutlarıyla incelenmesi gerekmektedir.¹¹⁵ Bunun için de çeşitli dindarlık boyutlarının tespitine ilişkin çalışmalar ortaya çıkmıştır. Bunlar içinde en çok rağbet göreni de; önceki çalışmaları yetersiz görüp daha bütüncül bir din tanımı yapılması

¹¹¹ Ayten, a.g.e., s.79

¹¹² Karacoşkun, a.g.e., s.50

¹¹³ Ayten, a.g.e., s.143

¹¹⁴ Ayten, a.g.e., s.161

¹¹⁵ Hayati Hökelekli, **Din Psikolojisi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2013, s.73

gerektiğini düşünen Glock ve Stark'ın birlikte ortaya koydukları gruplamalardır. Glock ve Stark, dindarlığı beş boyutta ele almışlar ve her bir boyutu açıklamışlardır.¹¹⁶ Ayrıntılı olarak incelendiğinde birçok farklılık olmasına karşın, genel olarak bakılınca dünya dinlerinin ve dindarlığın ortak noktaları olduğu görülmektedir. Bu ortak noktalar dindarlığın boyutları olarak düşünülebilir. Glock, dünya dinlerinde tespit ettiği dinlerin ortak yönlerini inanç, duygu, davranış, bilgi ve etki boyutları olarak isimlendirmiştir.¹¹⁷

1.2.2.1. İnanç Boyutu

İnanç, bir hükmü, haberi ya da bilgiyi kabul ve tasdik etmek anlamındadır.¹¹⁸ İnanç; tabiatüstü, yüce ve sonsuz güç sahibi bir varlık ve bu varlıkla insan arasındaki ilişkileri düzenleyen kurallarla ilgili ise dini inanç olarak adlandırılmaktadır. Bu durumda dini inanç; bireyin dinle ilgili konulardaki kabul ya da reddini göstermektedir.¹¹⁹ Her din; inanç ilkelerinden bir sistem kurmakta ve inananlarından da bunlara tabi olmasını beklemektedir. Bu bir tür bağlanmadır ve dini hayatın temelini oluşturmaktadır. Dinin inanç yapısını üçe ayıran Glock, her dinde bu ilkelerin var olduğunu söylemiştir. Bu ilkelerin birinci görevi mahiyeti bilinen ilahi bir varlığı kabul etmektir. İkinci görevi; bununla beraber tercih ettiği imana göre belirlenen amaç ilkelerine de inanmaktır. Son görevi ise ilahi iradenin amacının yerine getirilmesidir.¹²⁰

Dini açıdan baktığımızda inanç, insanın kendiliğinden gelen bir his ve istekle, derinden Tanrıya bağlanmasıdır. Bu bağlılık bütün varlıkların tek sahibinin ve mutlak kudret sahibinin Tanrı olduğunu kabul etmek anlamına gelmektedir. Bu şekilde inançlı bir insan, yüksek değerlerle yaşıyor demektir. İşte dinin istediği inanç da budur. Böylece insan yaratıcıya olan güveniyle, korkularından arınmış, endişesiz ve emniyette yaşamaktadır. Dini inancın insanın sadece kendi varlığına anlam ve kıymet vermesini sağlamakla kalmayıp, bireysel

¹¹⁶ Mehmedoğlu, a.g.e., s.27

¹¹⁷ Âdem Şahin, **Ergenlerde Dindarlık ve Benlik**, Adal Ofset, Konya, 2007, s.21

¹¹⁸ Hüseyin Certel, **Din Psikolojisi**, Berikan Yayınevi, Isparta, 2014, s.95

¹¹⁹ Peker, a.g.e., s.73

¹²⁰ Mehmedoğlu, a.g.e., s.28

ve toplumsal hayatın düzenli bir şekilde sürdürülmesinde de en etkili güç olarak görülmektedir.¹²¹

1.2.2.2. İbadet Boyutu

İnsanoğlunun hem bedeni hem de manevi olmak üzere pek çok ihtiyacı mevcuttur. Bedeni ihtiyaçlar daha belirgin ve karşılanması daha kolayken, manevi ihtiyaçlar hem daha karmaşık hem de sübjektif olabilmektedir. Kişinin rahat ve mutlu bir hayat yaşayabilmesi için bu ihtiyaçların karşılanması gerekmektedir. Manevi ihtiyaçlardan biri de yaratıcıya olan bağlılığı, sevgi ve saygıyı göstermek için yapılan ibadetlerdir.¹²²

İbadetler, bir dine inanan insanların yerine getirdikleri bütün dini pratikleri içine almaktadır. İnanılan dine olan bağlılığı simgeleyen bütün davranışlar ibadettir. Dua, namaz, oruç, ayin, hac ve kurban gibi olan bu uygulamalar dini hayatın en güzel yansımasıdır.¹²³ Din, sadece inanan ve inanılan arasında içten kurulan bir ilişki değildir. Aynı zamanda, inananın inancını inanılana karşı ifade edişidir. Çünkü inanan insan kuru bir inançla yetinmemektedir. Duygu ve düşünceleri neticesinde inancını davranışlarına dökmek istemektedir. Bu şekilde inanan insan yaratıcıyla canlı bir ilişki kurmaktadır. Burada kastedilen davranış ibadetler ve her türlü dini ritüellerdir. İşte bu tür davranışlar, dindarın hayatını besleyen, düzenleyen ve yönlendiren fonksiyonel pratiklerdir.¹²⁴ Dindarlığın bu boyutuyla insanların ibadete katılma sıklığı ve ibadetler arasındaki ilişkiler incelenmektedir. Böylece ibadetlerin; insanlar için ne anlam ifade ettiği daha rahat anlaşılacaktır.¹²⁵

1.2.2.3. Tecrübe (Duygu) Boyutu

Tecrübe boyutu, dini inanç ve ibadetle bağlantılı olarak, daha hassas ve daha az açık olan yaşantı şekillerini içine almaktadır. Dini hayatın bir fikri boyutu olduğu gibi bir de kişinin ruhunun derinliklerine kadar kök salan duygu boyutu vardır. Dini

¹²¹Kerim Yavuz, **Günümüzde Din Eğitimi**, Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Adana, 1998, s.112

¹²²Habil Şentürk, “İbadetin Manası ve Fonksiyonları Üzerine Psikolojik Bir Bakış Denemesi”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, sayı:1, yıl:1994, s.140

¹²³Hökelekli, a.g.e., 2013b, s.74

¹²⁴Yavuz, a.g.m., 1982, s.103

¹²⁵Mehmedoğlu, a.g.e., s.28

duygu; çeşitli dini obje, olay ya da varlıklar karşısında meydana gelen çok sayıda duygunun ortak adı olarak tarif edilmektedir.¹²⁶ Din duygusu; sevgi, saygı, bağlılık, hayranlık, şükretme, güvenme ve sığınma gibi pek çok duyguyu içinde barındırmaktadır. Ancak bu duygular herkeste farklı orandadır. Buna bağlı olarak da kişilerin dini duygularının boyutları farklı olabilmektedir. Bu sebeple genel-geçer ve tüm sınırlarıyla bir din duygusundan bahsedilmesi zordur.¹²⁷ Şöyle ki; din duygusu ilahi varlığın etkisini taşıyan ve kişiyi ondan haberdar eden hisler, duygular ve algıların bütünüdür. Birey hangi dine inanırsa inansın, her din mensubu yüce kudretin varlığını içinde herhangi bir aracı olmaksızın hisseder ve bundan etkilenmektedir.¹²⁸ Çünkü dini tecrübe doğrudan ve aracısız bir kavrayış istemektedir. Dini tecrübeyi yaşayanların tasvirlerine bakıldığında hepsinin birbirine yakın olsa da farklı olduğu görülmektedir. Ancak buluştukları yegâne nokta, bu tecrübenin herhangi bir aracı olmaksızın doğrudan bir kavrayış olduğu hususudur. Bu durum bireyin duygu dünyasının, dini tecrübenin merkezi olduğunu göstermektedir.¹²⁹

Dini duygunun önemini göstermek için; dinin bir objektif bir de sübjektif yanının olduğunu söylemekte fayda vardır. Şöyle ki; dinin bireyleri aşan, bir takım prensiplere ve kurallara bağlı olan, değiştirilmeyen objektif yanı, bir de ferдин içinde yaşadığı ve hissettiği sübjektif yanı vardır. Eğer ki din, hissedilmiyor ve duyulmuyorsa zaten yaşanmıyor demektir. Bu hissediş, ister korku ister saygı ve yüceltme olsun fark etmemektedir. Çünkü din, ruhun hissi derinliklerinde kökleşecek niteliktedir.¹³⁰

Dini tecrübe ile ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında, genellikle dini tecrübenin şu özellikleri üzerinde durulduğu görülmektedir:

- Dini tecrübe direkt, aracısız yaşanan bir tecrübedir.
- Bu tecrübeye bir buluşma söz konusudur.

¹²⁶ Certel, a.g.e., s.130

¹²⁷ Peker, a.g.e., s.110

¹²⁸ Hökelekli, a.g.e., 2013b, s.74

¹²⁹ Veysel Uysal, "Dini Tecrübe ve Din Psikolojisindeki Yeri", **İslami Sosyal Bilgiler Dergisi**, sayı:4, cilt:3, 1995, s.73

¹³⁰ Kerim Yavuz, **Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1987, s.37

- Bir başkasına tam olarak aktarılamaz.
- Kişiyeye özeldir, sübjektiftir.¹³¹

1.2.2.4. Bilgi Boyutu

Glock'a göre bütün dinler, inananlarından dinin muhtevası, ana esasları ve kutsal metinleri hakkında bilgi sahibi olmalarını istemektedir. Dindarlığın bu boyutuyla, insanların inançları hakkında ne kadar bilgi sahibi oldukları, bu konu hakkındaki tutumları ve kutsal kitaplar ile dini literatürün okunduğu eleştirel zihniyet araştırılmaktadır.¹³²

Dini bilginin değişik türleri vardır. Bunlara örnek olarak: inanç esasları, ibadetler, dinin tarihçesi, ahlak kuralları, toplumsal kurallar ve yasaklar örnek olarak verilmektedir. Ancak her dinde bu bilgi türlerine eşit oranda vurgu yapılmamaktadır. Dinin felsefesine uygun olarak bazıları geride kalırken bazıları daha ön plandadır.

Dindarlığın boyutları birbiriyle ilişkili olan bir bütünün parçalarıdır. Bilgi boyutunun da özellikle inanç boyutu ile yakın ilişkisi vardır. Eğer, kişinin inancı yoksa dini bilginin, dindarlığın işareti anlamında bir değeri yoktur. Buna dini davranış ve duygu da eklenebilmektedir.¹³³

1.2.2.5. Etki Boyutu

Glock'a göre bütün dinler; inanmanın ve dini bağlılığın bazı sonuçları olduğu ya da olması gerektiği konusunda hemfikirdirler. Öyle ki bu sonuçlar; hayatın diğer alanlarında dinin yaptığı etkiler olarak kendini göstermektedir. Neticede bu boyut; kişinin inandığı dinin sonucu olarak ne yapması ve ne yapmaması gerektiğini kapsamaktadır. Çünkü din, bireyin kendi hayatını, geleceğe dair düşüncelerini, insanlarla olan ilişkilerini, kısacası her yönüyle bütün davranışlarını etkileme gücüne sahiptir.¹³⁴

Çalışmamızın buraya kadar olan kısmında, temel kavramları olan duygusal zekâ ve dindarlıkla neyin kastedildiği ifade edilmiştir. Şimdi ikisinin de

¹³¹ Mehmet Aydın, **Din Felsefesi**, İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İzmir, 2001, s.91-92

¹³² Mehmedoğlu, a.g.e., s.29

¹³³ Şahin, a.g.e., s.24

¹³⁴ Mehmedoğlu, a.g.e., s.29

ilişkilendirilebileceği ortak noktalara vurgu yapılacaktır. Yani duygusal zekâ ve dindarlığın kesişim alanları belirlenecektir. Bunun için de duygusal zekânın her bir yeterliliği verilip, bu konuyla alakalı olan ayetler ve hadisler ışığında inanç esasları, ibadetler ve ahlak kurallarına vurgu yapılacaktır. Müslümanlar için en önemli lider olma özelliğinden dolayı yer yer Peygamberimizin hayatıyla ilgili bilgiler de sunulacaktır.

1.3. DUYGUSAL ZEKÂ VE DİNDARLIK İLİŞKİSİ

Bu bölümde Goleman'ın ifade etmiş olduğu duygusal zekânın beş boyutunun ayrıntılı bir şekilde neler olduğu ve bunların dindarlıkla bağlantıları verilecektir.

1.3.1. Öz Bilinç ve Dindarlık

Sokrates'in “Kendini bil” öğüdü, duygusal zekânın temel taşı olan öz bilince işaret etmektedir. Kişinin iç dünyasında olup bitenlerin sürekli farkında olmasına, bir duyguyu oluşurken fark edebilmesine öz bilinç denilmektedir.¹³⁵ Bu tarz bir öz bilinç kişinin duygularını tanımlamasını ve fırtınalı duygular içindeyken bile kendine yönelmeyi sağlayan tarafsız bir haldir. Nitekim duygusal olarak zeki olmanın ilk adımı içinde bulunulan duyguyu ve ruh halini belirleyebilmek ve bunun diğer insanları nasıl etkilediğini anlayabilmektir. Pek çok insan başkaları üzerindeki etkisi konusunda fikir sahibi değildir. Çünkü insanlar kendi güçlü ve zayıf yönlerini genelde tek taraflı düşünmeyi sevmekte, başkalarının nasıl değerlendirdiğini fark edememektedirler.¹³⁶

Öz bilinç, kişinin ruh halinin ve o ruh hali hakkındaki düşüncelerinin farkında olabilmesi demek olduğundan, hislerin farkında olmakla onları değiştirmek için harekete geçmek birbiriyle bağlantılıdır. Mesela kötü bir ruh halinin farkında olmakla, ondan kurtulmayı istemek arasında bağlantı vardır.¹³⁷

Öz bilinç sahibi kişiler, duygusal hayatlarının farkında olurlar ve bu durum onların bazı kişilik özelliklerini de desteklemektedir. Bu insanlar özerk, sınırlarını bilen, kendine güvenen ve duygularını yönetebilen insanlardır.¹³⁸ Bunun aksine öz bilinç sahibi olmayan kişiler; hislerinin farkında olmazlar ve bu durum düşünceyi olumsuz anlamda etkilemektedir. Her şeyin değeri aynı olmakta, farklı olasılıklar değerlendirilememekte ve kişi karşılaştığı olaylar karşısında nasıl davranması

¹³⁵ Goleman, a.g.e., 2016b, s.77

¹³⁶ Rob Yeung, **Emotional Intelligence The New Rules**, Marshall Cavendish Limited, London, 2009, s.3

¹³⁷ Goleman, a.g.e., 2016b, s.78

¹³⁸ Goleman, a.g.e., 2016b, s.78-79

gerektiğini bilememektedir. Bu durum da onun hayattaki mutluluğunu ve başarısını büyük ölçüde etkilemektedir.¹³⁹

Öz bilinç, duygusal bilinç, kendini doğru değerlendirme ve özgüven sahibi olma şeklinde üç yeterlilikle açıklanabilmektedir. Burada bu yeterlilikler kısaca açıklanıp dini öğretilerle dolayısıyla da dindarlıkla bağlantısı verilecektir.

Duygusal bilinç yeterliliğine sahip olan insanlar:

- Duygularını, bunların nedenlerini ve performanslarını nasıl etkilediğini bilirler.
- Düşündükleri, yaptıkları ve söyledikleri şeylerle duyguları arasındaki ilişkinin farkındadırlar.
- Değerleri ve amaçlarıyla ilgili yol gösterici bir bilince sahiptirler.

Duygusal bilinç; içimizde var olan his akışına uyum sağlamakla ve bu duyguların bizi nasıl yönlendirdiğini bilmekle başlamaktadır. Hislerini tanımayan insanlar son derece dezavantajlıdır. Kişi bu durumda bir nevi duygusal okuryazarlıktan yoksun sayılmaktadır.¹⁴⁰ Kendini tanıyan insan hem kendi iç dünyasını hem de dış dünyanın, onun iç dünyasını nasıl etkilediğini ayrıca kendisinin de çevresine nasıl bir etkisi olduğunu bilmektedir. Böylece kendi yaşamını yönetebilmektedir. Ancak kendini tanımayan bir kimse duygularını ve duygularının sebeplerini bilememektedir. Böyle kişilerin kafası karmakarışık ve genel olarak huzursuzluk içindedirler. Kendi iç dünyalarını tam algılayamadıkları için dış dünyadaki olayların da kendilerini nasıl etkileyeceğini bilememektedirler.¹⁴¹

Kur'an-ı Kerim de, insandaki şeref duygusu, kibir, utanma, benlik sevgisi ve suçluluk duygusu gibi bireyin şahsıyla alakalı duygulardan bahsetmektedir. Bu duyguların eğitilmesi gerektiğine dikkat çekmektedir. Duyguların, buna bağlı olarak da davranışların uçlarda olmaması gerektiği ve mutedil bir hayat sürmesi gerektiği belirtilmektedir.¹⁴² Kur'an-ı Kerim'in duygulara yaptığı vurgu ve eğitilmesine

¹³⁹ Maboçoğlu, a.g.e., s.53

¹⁴⁰ Goleman, a.g.e., 2016a, s.72

¹⁴¹ Doğan Cüceloğlu, **Yeniden İnsan İnsana**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2012, s.94

¹⁴² Dirimeşe, a.g.e., s.134

verdiği önem dindar insan için duygusal bilincin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Nitekim dindar insan dini öğretilerin vücut bulmuş halidir.

Kendini doğru değerlendirme yeterliliğine sahip olan insanlar;

- Güçlü ve zayıf yönlerinin farkındadırlar.
- Kendilerini gözlemler, ders çıkarırlar ve gelişmeye açıktırlar.¹⁴³

Kendini doğru değerlendirip kabul etmek, kişinin kendisini olduğu gibi kabul etmesi anlamına gelmektedir. Kişi mutlaka her özelliğini beğenmek zorunda değildir. Bazı özellikler değişemeyebilir ve bu durumda onları kabul etmek gerekmektedir. Ancak eğer beğenilmeyen yönler önemli ve bunlar değiştirilebiliyorsa bunun için de çaba sarf etmek gerekmektedir. Neticede kişinin kendisini doğru değerlendirebilmesi için değiştirilebilecek ya da değiştirilemeyecek yönlerini bilmesi, güçlü ve zayıf yönlerine hâkim olması gerekmektedir.¹⁴⁴

Kur'an-ı Kerim'de yer alan, “Nefse ve onu düzgün bir biçimde şekillendirip ona kötülük duygusunu ve takvasını ilham edene and olsun ki, nefsinin arındırma kurtuluşuna ermiştir. Onu kötülüklere gömüp kirleten kimse de ziyana uğramıştır.”¹⁴⁵ ayetinde insanın fitratında verilen özelliklerini bilmesi ve ona göre kendine çeki düzen vermesinin önemi vurgulanmaktadır.

Allah-u Teâlâ, “Namazı tam kılın. Zekâtı hakkı ile verin, rükû edenlerle beraber rükû edin.”¹⁴⁶ ve “Şeytanın peşine düşmeyin; zira şeytan sizin açık bir düşmanınızdır.”¹⁴⁷ gibi ayetlerle insana neleri yapip neleri yapmaması gerektiğini bildirmektedir. Ancak bu emir ve yasakların yerine getirilip, getirilmediğini kontrol eden bir kurum ya da kişi yoktur. İnsan kendi iradesiyle bu mesajları kabul eder ve yerine getirir ki, bu kendine hâkim olma ve kendini yönetme becerisi kazanması anlamına gelmektedir.¹⁴⁸ Bunlar dini bilgilerin insanın kendini doğru değerlendirmesi gerektiğine vurgu yaptığını göstermektedir.

Özgüven sahibi insanlar:

¹⁴³ Goleman, a.g.e., 2016a, s.80

¹⁴⁴ David Lawrence Preston, **Steps to Self- Confidence**, How to Content, Oxford, 2007, s.98

¹⁴⁵ Şems(91), 7-10

¹⁴⁶ Bakara(2), 43

¹⁴⁷ Bakara(29), 168

¹⁴⁸ Dirimeşe, a.g.e., s.163

- Kendilerinden emindirler.
- Fikirlerini açıkça söyleyip, doğru bildikleri yolda ilerlerler.¹⁴⁹

Özgüven; kendimiz hakkında sahip olduğumuz genel düşüncüyü, kendimizi nasıl gördüğümüzü ve değerlendirdiğimizi ve neticede insan olarak kendimize biçtiğimiz değeri göstermektedir.¹⁵⁰

Özgüven kavramı “iç özgüven” ve “dış özgüven” olarak iki farklı boyutta ele alınmaktadır. İç özgüvene sahip bireylerde kendini sevme, kendini tanıma, kendine açık hedefler koyma ve pozitif düşünme şeklinde dört özellik bulunmaktadır. Dış özgüvene sahip bireylerde ise iletişim, kendini ifade edebilme, kendini ortaya koyabilme ve duygularını kontrol edebilme şeklinde dört özellik bulunmaktadır.¹⁵¹

Sahip olunabilecek en önemli yaşam becerilerinden ikisi özgüven ve öz disiplindir. Bu temel becerilerin günlük işler dâhil olmak üzere hayallere erişme ile hem uzun hem de kısa vadeli hedeflere ulaşma becerileri üzerinde çok büyük bir etkisi vardır.¹⁵² Yani bireyin kendini gerçekleştirip mutlu bir hayat yaşayabilmesi için özgüven sahibi olması gerekmektedir. Ancak bu şekilde kişi kendisini tanıyıp, sağlıklı iletişim kurabilmektedir. Bilgin tarafından yapılan çalışmada da; ergenlerin özgüven düzeyleri ile yaşam amacı düzeyleri ve diğerleriyle olumlu ilişkiler kurma düzeyi arasında pozitif bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.¹⁵³ Bunun tersine özgüven eksikliği kişileri çaresiz, güçsüz hissettirip; her başarısızlığın bir yetersizlik olduğu hissine kapılmasına sebep olurken; aşırı özgüven de küstahlıkla karıştırılabilmektedir.¹⁵⁴

Özgüven sahibi bireyler kendi yeteneklerinin, kabiliyetlerinin, sınırlarının farkındadırlar ve kendilerini oldukları gibi kabul ederler. Bu sebeple de daima ulaşılabilir hedefler koyarlar. Ancak düşük özgüvenli bireyler kendi yetenek ve sınırlarını bilmedikleri için yaptıkları işler hakkında daima endişe duyarlar. Bundan

¹⁴⁹ Goleman, a.g.e., 2016a, s.88

¹⁵⁰ Melanie Fennell, **Özgüveni Keşfedin**, Psikonet Yayınları, İstanbul, 2015, s.17

¹⁵¹ Mehmet Murat Döğüşgen, **Çocuktan Ergenliğe Duygusal Gelişim ve Özgüven**, Başak Yayınları, İstanbul, 2013, s.50

¹⁵² Kasia Lyczkowska, **Sel-Confidence at Work**, bookboon.com, 2014, s.32

¹⁵³ Okan Bilgin, “Ergenlerin Özgüven Düzeyi ile Yaşam Amacı ve Diğerleriyle Olumlu İlişkiler Arasındaki İlişki”, **DergiPark**, c.31, s.2, 2017, s.61

¹⁵⁴ Goleman, a.g.e., 2016a, s.89

dolayı kişinin yüksek veya düşük özgüvenli oluşu, kişinin duygu, düşünce ve davranışlarını etkilemektedir.¹⁵⁵

Özgüven eksikliğinin oluşmasında genetik etkiler, aile içi çatışma, ebeveynin boşanması, şiddet, sürekli olarak kıyaslanmak, azarlanmak, eleştirilmek, başarısızlık korkusu, yakınıni kaybetmek ve gerçekçi olmayan hedefler belirlemek gibi pek çok faktör etkili olmaktadır.¹⁵⁶ Ayrıca özgüven eksikliği olan insanlar; hata kabul etmede zorluk, özür dileme isteksizliği, ön planda olmaya çalışma ve övünme gibi bazı ipuçları bırakmaktadırlar. Övünmek yüzeyde kendine güven gibi görünse de gerçekten kendine güveni olan insanlar kendilerini övmeye ihtiyaç duymamaktadırlar. Kendilerini övenler ise genellikle kendi değerleriyle kendilerini ikna etmeye çalışmaktadırlar.¹⁵⁷

Özgüven eksikliği gibi fazlalığı da kişilik gelişimi açısından önemli bir sorundur. Bu durumda kişi, kendisini olduğundan daha üstün göstermeye çalışmaktadır. Öyle ki Gürsu ve Apaydın tarafından yapılan çalışmada da deneklerin özgüvenleri yükseldikçe narsist davranışlarının arttığı tespit edilmiştir.¹⁵⁸ Aşırı özgüven genellikle yüksek motivasyon ve yanlış övgüden dolayı meydana gelmektedir. Şöyle ki, anne-babanın çocuktan beklentisinin yüksek olup, ulaşamayacağı hedefler için çocuğu motive etmesi ve çocuğun başarısının değil de kişiliğinin övülmesi aşırı özgüvene sebep olan yanlış tutumlardandır.¹⁵⁹

Kur'an-ı Kerim'de pek çok ayetle¹⁶⁰ alçakgönüllü olmak, tevazu sahibi olmak emredilip kibirlenmek ve büyüklenmek yasaklanmaktadır. Bununla beraber "Gevşemeyin, hüzünlenmeyin. Eğer iman etmiş kimseler iseniz üstün olan sizlersiniz."¹⁶¹ ayetiyle Uhud Savaşı'ndan sonraki yenilgide olduğu gibi Allah, insanların ümitsizliğe ve endişeye kapılmaması gerektiğini de bildirmektedir. Böylece, İslam mü'minden istediği özgüvenin sınırlarını çizmektedir.

¹⁵⁵ Hakan Sarıçam, "Özgüven ve Dini Tutum", **International Journal of Social Science**, 5(7), 2012, s.575

¹⁵⁶ Döğüşgen, a.g.e., s.66

¹⁵⁷ Emily A. Sterrett, **The Manager's Pocket Guide to Emotional Intelligence**, HRD Press, Massachusetts, 2000, s.45

¹⁵⁸ Orhan Gürsu ve Çiğdem Apaydın, "Narsizm ile Özgüven Arasındaki İlişkide İslami Eğilimin Aracılık Rolü", **Ekev Akademi Dergisi**, 20(66), 2016, s.559

¹⁵⁹ Döğüşgen, a.g.e., s.64

¹⁶⁰ Kuran, 31\18-19, 3\159

¹⁶¹ Al-i İmran (3), 139

Kur'an-ı Kerim ve Hz. Muhammed'in hayatından öz güvene işaret eden bu öğretilerin yanı sıra ibadet öğretimi yoluyla da duygusal zekâ yetileri geliştirebilmektedir. Mesela ibadetlerin temeli olan temizlik ile ilgili konular özellikle "öz bilinç" in gelişmesine katkıda bulunmaktadır. Kişi beden, elbise ve kalp temizliğine dikkat ederek, kendisine özen göstermekte ve kendisiyle barışık bir birey haline gelmektedir.¹⁶²

Namaz ibadetinin öğretilmesi duygusal zekâ gelişimi açısından büyük öneme sahiptir. Namaz, insanın Allah ile olan ilişkisinin en özel anıdır. Allah'ın huzurunda olduğunu bilen insan duygusal olarak tatmin olmakta ve huzur bulmaktadır. Allah'ın karşısında kendi yerini bilerek öz bilincini geliştirmektedir. Zaman ve mekân fark etmeksizin yapılması gerekiyor olması da kulluk için önemini ortaya koymaktadır. Bu sayede insan daima Allah'ın huzurunda olduğu bilinciyle duygularını idare etmektedir. "Namazında dikkatli ve devamlı ol, çünkü namaz insanı kötü davranışlardan, akla ve sağduyuya aykırı olan her türlü kötü şeyden alıkoyar."¹⁶³ ayeti de bu durumu desteklemektedir. Ayrıca namaz kişinin, öz yönetim biçimi dolayısıyla zaman yönetimiyle de doğrudan ilgilidir. Zamana bağlı olarak yapılan bu ibadet; insanın planlarını gerçekleştirebilmesi için zamanını etkin bir biçimde kullanması gerektiğini de öğretmektedir.¹⁶⁴

Peygamberimizin de, nübüvvet gelmeden önce sık sık Hira'ya çekilmesi ve tefekküre dalması muhtemelen öz bilinç derinliğini geliştirmeye yönelik bir süreçtir.¹⁶⁵ Neticede bütün bu bilgiler ışığında İslam dini için özgüvenin ne kadar önemli olduğunu görmüş bulunmaktayız. Dolayısıyla da din inanlarından yani dindar olarak nitelenen insanlardan öz bilinç sahibi bireyler olmasını muhakkak istemektedir.

Konuyla alakalı literatüre bakıldığında da Sarıçam ve Güven tarafından yapılan araştırmada öz güven ile dini tutum arasında pozitif ilişki tespit edilmiştir.¹⁶⁶ Ancak hak edilmemiş yüksek öz güvenin narsizmin ifadesi olan saldırganlık ve

¹⁶² Ege, a.g.m., s. 55

¹⁶³ Ankebut (29), 45

¹⁶⁴ Ege, a.g.m., s. 56

¹⁶⁵ Yıldız, a.g.e., s.42

¹⁶⁶ Sarıçam, a.g.m.,s.582

şiddete sebep olduğu unutulmamalıdır. Bu bağlamda ise Gürsu ve Apaydın tarafından yapılan araştırmada; İslami eğilimin narsizm ile öz güven arasında etkili olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.¹⁶⁷

1.3.2. Kendine Çeki Düzen Verme ve Dindarlık

Duyguları idare edebilmek, duygusal zekânın en önemli göstergelerinden biridir. Çok güçlü olan hisler insanın dengesini bozabileceği gibi sürekli aynı hislerin algılanması da insan için zararlıdır. Mesela daima var olan bir mutluluk insana çok bir şey kazandırmamaktadır. Acılar da hayatımızın bir parçasıdır. Bunun için dengeli oldukları sürece insan hayatında her duygunun önemli olduğunu bilmek gerekmektedir.¹⁶⁸ İnsanlar mutsuz olduklarında mutluluğu ararlar ama mutluluğun da ebediyen sürmesi mümkün değildir. Bütün duygular zıddıyla kaimdir. Önemli olan mutlu anların da olumsuz duyguların da değerini bilerek olgunlaşmaya çalışmaktır.¹⁶⁹

“Kendine çeki düzen verme” boyutunun içinde özdenetim, güvenilirlik, vicdanlılık, uyumluluk, yenilikçilik olmak üzere beş yeterlilik incelenecektir.

Özdenetim yeterliliğine sahip olan insanlar:

- Duygularını çok iyi idare ederler.
- Zor anlarda bile soğukkanlı kalabilirler.
- Düşünceleri nettir.¹⁷⁰

Öz denetimden maksat; duyguları bastırmak değil, dengelemektir. Çünkü makul olan her duyguyu orantılı bir şekilde hissetmektir. Eğer duygular fazlaysa ve bastırılırsa donukluk ve uzaklığa, kontrolden çıktığında ise aşırı ve ısrarlı bir hale dönüşmektedir. Esasında duyguları kontrol etmek tam manasıyla belki de her gün yapılagelen bir iştir. Mesela kitap okumak, film seyretmek ya da arkadaşlarımızla

¹⁶⁷ Gürsu ve Apaydın, a.g.m., s.560

¹⁶⁸ Maboçoğlu, a.g.e., s.58

¹⁶⁹ Wilhelm Schmid, **Mutsuz Olmak**, İletişim Yayıncılık, İstanbul, 2016, s.27

¹⁷⁰ Goleman, a.g.e., 2016a, s.105

muhabbet etmek gibi pek çok işi sadece kendimizi iyi hissederek, duygularımızı dengelemek için yapmaktayız.¹⁷¹

İyi bir ruh hali daha esnek ve yaratıcı düşünmeyi sağladığı için sorunlara çözüm bulmayı kolaylaştırmaktadır. Ama kötü bir ruh hali tam tersine bizi daha korkak ve temkinli kararlar almaya yönlendirmektedir. Belleğimiz ruh halimize göre çalışır. İyi bir ruh hali daha olumlu ve geniş şeyler düşündürüp, güzel anları hatırlatmaktadır.¹⁷²

Başkaları ile ilişki kurarken temel ilkelerden ödün vermemek, sakın kalmayı öğrenmek, iş ve yaşam dengesini iyi kurmak, hayır demeyi öğrenmek, hem kalbi hem de zihni dinlemeyi bilmek, her sorunu çözemeyeceğini fark etmek ancak bazen de anlamlı bir rol oynayabileceğini görmek öz denetim sahibi olan insanların özelliklerindedir.¹⁷³

Kur'an-ı Kerim insanın kendini değerlendirmesi gerektiğini pek çok ayette ifade etmektedir. “Nefse ve onu düzgün bir biçimde şekillendirene, ardından da ona bozukluğunu ve takvasını ilham edene ant olsun ki benliği temizleyip arındıran gerçekten kurtulmuştur. Onu kirletip örtense kayba uğramıştır.”¹⁷⁴ ayetinde de olduğu gibi benliği temizleyip arındırmanın yolunun, insanın kendisini ve duygularını tanıması neticede de öz değerlendirme yapabilmesi olduğunu, dile getirmektedir. Bununla beraber “Bilgisizce nefislerinin arzularına uydular.”¹⁷⁵ ve “Heva ve heveslerini tanrı edinen ve Allah’ın bir bilgiye göre saptırdığı, kulağını ve kalbini mühürlediği gözünün üstüne de perde çektiği kimseyi gördün mü? Şimdi onu Allah’tan başka kim doğru yola eristirebilir. Hala ibret almayacak mısınız?”¹⁷⁶ ayetlerinde olduğu gibi insanın zayıf yönlerini de bilmesi gerektiğine, bencil arzu ve isteklerine uymaması gerektiğine de vurgu yapmaktadır.

Dindar kişi inanç öğretimi yoluyla; ilk başta her şeyi yaratan ve yaşatan Allah’a inanmayı kavramaktadır. “Nerede olursanız olun, Allah sizinle

¹⁷¹ Goleman, a.g.e., 2016b, s.89-90

¹⁷² Goleman, a.g.e., 2016b, s.124- 125

¹⁷³ Victor Allen, **Understanding and Supporting Behaviour Through Emotional Intelligence**, Critical Publishing, Glasgow, 2014, s.115

¹⁷⁴ Şems (7), 10

¹⁷⁵ Rum (30), 29

¹⁷⁶ Casiye (45), 23

beraberdır.”¹⁷⁷ ayetinde beyan edildiği gibi her nerede, hangi şartta olursa olsun Allah’ın onu gördüğünü ve koruduğunu bilip O’na güvenmektedir. Bu sayede kaygılarını, korkularını, üzüntülerini kontrol altına alarak, duygularını idare edebilme becerisini kazanabilmektedir.¹⁷⁸

Sadece inançlarda değil, ibadetlerde de durum böyledir. İnsanın iradesini güçlendiren ve dayanma gücünü artıran oruç ibadeti bireyin duygularını idare edebilmesini sağlayarak, duygusal zekâ gelişimine katkıda bulunmaktadır. Kişi Allah rızası için gün boyu hazzı erteleyip emre tabi olarak, karşılaştığı başka zor durumlarda da kendisini kontrol edebilmektedir. Ayrıca oruç sayesinde empati becerisi de gelişmektedir. Aç ve muhtaç durumdaki insanların halini daha iyi anlamayı sağlayan oruç bir yandan da toplumsal olarak gerçekleştirilen faaliyetler (iftar ve teravih namazı gibi) aracılığıyla sosyal becerilerin gelişmesine katkı sağlamaktadır.¹⁷⁹

İslam dininde; Kur’an, peygamber, dünya ve ahiret birer değer olarak insanlığa sunulmuştur. Hayatın bu değerlerle kuşatılması istenmiştir. İnsan; Allah’a inanır, O’nu sever ve sevgisini kazanmak için çalışır ama bir yandan da cezalandırıcı vasfından dolayı Allah’tan korkmaktadır. Aslında insanın duygusal yanı hep bu ikilemi yansıtmaktadır. Reca ve havf arasında bir denge oluşturmak zorunda olan insan aslında başkalarıyla olan ilişkilerinde de bu durumu gözetmek zorundadır. Bu sebeple de Kur’an-ı Kerim insanların birbirleriyle olan ilişkilerinde aşırıya gitmemesi ve mutedili tercih etmesi gerektiğini belirtmektedir. Bundan dolayı insanın sosyal hayata doğru adapte olabilmesi için kin, nefret ya da kıskançlık gibi duygularını kontrol edebilmesi gerekmektedir. Kendini kontrol etme de duygusal zekânın önemli yeterlikleri arasında bulunmaktadır.¹⁸⁰

Eğer duyguların kontrolüyle alakalı bir örnek vermek gerekirse; öfke duygusuyla baş etmek, önemli bir duygusal beceridir. Öfke bir yönüyle büyük bir enerjidir ve iyi yönetilmediği takdirde düşünceyi ve sağduyuyu kör etmektedir. Neticede insanı çoğu kez pişman olacağı davranışlar yapmaya itmektedir. “Allah’a

¹⁷⁷ Hadid (57), 4

¹⁷⁸ Ege, a.g.m., s. 54

¹⁷⁹ Ege, a.g.m., s. 55

¹⁸⁰ Dirimeşe, a.g.e., s.134

saygılı olanlar, bollukta ve darlıkta Allah için harcarlar; öfkelerini yutarlar ve insanları affederler’’¹⁸¹ ayeti öfkeyi yönetmenin değerli bir beceri olduğuna işaret etmektedir.¹⁸² İslam dinine göre kişinin nefsiyle mücadelesi imanın bir gereğidir. Daima kendi iç dünyasını kontrol edip, yönetmeyi bilmesi gerekmektedir.¹⁸³

Bu alanda yapılan çalışmalara örnek olarak da Karşlı’nın yaptığı araştırma verilebilir. Nitekim Karşlı yaptığı araştırma neticesinde dindarlığın öfke kontrolünde önemli bir etkisi olduğu sonucuna ulaşmıştır.¹⁸⁴

Güvenilirlik ve vicdanlılık yeterliliğine sahip olan insanlar;

- Ahlak kurallarına uygun davranırlar.
- Dürüst ve ilkelidirler.
- Sözlerini tutarlar.
- Düzenli ve dikkatli çalışırlar.¹⁸⁵

“Sen elbette yüce bir ahlak üzeresin.”¹⁸⁶ diyerek övdüğü Hz. Muhammed’in ahlakıyla ahlaklanmayı emreden İslam, dürüst ve güvenilir olmaya önem vermektedir. Nitekim Hz. Peygamber, çevresindeki insanlarla olan ilişkisi, herkese karşı aynı mesafede oluşu, özellikle kadınlara, kölelere, cariyelere, çocuklara ve zayıflara karşı daima şefkatli oluşu, hayatının her aşamasında orta yolu benimseyip fitneden uzak duruşuyla, hizmet ve külfette önde olup, nimette arkada oluşuyla, emanete riayet edip işi ehline vermesiyle, yalan ve gösterişten uzak olmasıyla sadece Müslümanların değil düşmanların bile güvenini kazanmış ve el-Emin vasfıyla bütün insanlığa örnek olmuştur.¹⁸⁷ Bununla beraber, peygamberimizin Kâbe hakemi olarak tayin edilmesi ne kadar güvenilir olduğunun kanıtıdır. Ayrıca İslam dini güvenilirliğe

¹⁸¹ Ali İmran (3), 134

¹⁸² Ege, a.g.m., s. 62

¹⁸³ Şakir Gözütok, “Özdenetimde Din Eğitiminin Etkisi”, **Cumhuriyet İlahiyat Dergisi**, 21(2), 2017, s.1057

¹⁸⁴ Necmi Karşlı, “Dindarlık ve Öfke Kontrolü İlişkisi Üzerine Tecrübi Bir Araştırma”, **Ekev Akademi Dergisi**, 16(50), 2012, s.67

¹⁸⁵ Goleman, a.g.e., 2016a, s.114

¹⁸⁶ Kalem (68), 4

¹⁸⁷ Mehmet Ali Kapar, “Hz. Peygamberin Güvenilirliği”, **İstem**, 1(1), 2003,s.50

o kadar çok önem veriyordu ki; yalancılık, sözünde durmama ve emanete ihaneti münafıklık alameti olarak saymaktadır.¹⁸⁸

Kendine çeki düzen verme boyutunun unsurlarından olan yenilikçilik ve uyum sağlayabilme yeterliliğine sahip olan insanlar:

- Yeni fikirler üretip, olaylara farklı perspektiflerden bakabilirler.
- Değişime kolay adapte olabilirler.¹⁸⁹

“Sözü dinleyip de onun en güzeline uyanlar var ya, işte onlar Allah’ın hidayete erdirdiği kimselerdir. İşte onlar akıl sahiplerinin ta kendileridir.”¹⁹⁰ ayetinde de görüldüğü gibi İslam, gelişme ve ilerlemeye, dolayısıyla da yeniliklere açık olmaya çok önem vermektedir. Bunun için de insanların daima aklını kullanması gerektiğini ve düşünmesini, doğru yolu seçmesini emretmektedir.

Yaratıcı bir iç görü oluşturmak bilişsel bir beceridir ama onun değerini bilip, geliştirmek ve fikirleri sonuna kadar götürmek ve hayata geçirebilmek için yüksek bir duygusal zekâya sahip olmak gerekmektedir. Dolayısıyla yenilikçilik hem bilişsel hem de duygusal bir beceridir.¹⁹¹ Biz bu durumu peygamberimizin hayatında da çok defa görmekteyiz. Bunun en güzel örneklerinden biri Hendek Savaşı’dır. Nitekim Hendek Savaşı’nda peygamberimiz Arapların hiç bilmediği bir tekniği, Selman-ı Farisi’nin önerisiyle kabul etmiştir.

Buraya kadar aktarılan bilgiler İslam dininin, duygusal zekânın yeterliliklerinden biri olan “kendine çeki düzen verme” maddesine verdiği önemi göstermektedir. Dolayısıyla bu bağlamda dindar insanla duygusal zekâ açısından gelişmiş birey arasında ortak özellikler olduğu söylenebilmektedir.

---

¹⁸⁸ Buhari, İman, 23

¹⁸⁹ Goleman a.g.e., 2016a, s.121

¹⁹⁰ Bakara (2), 18

¹⁹¹ Goleman, a.g.e., 2016a, s.128

1.3.3. Motivasyon ve Dindarlık

Motivasyon, en genel anlamıyla ‘‘organizmayı belli bir nesneye ve ya duruma ulaşma yönünde eyleme sürükleyen itici güç, ruhsal veya fiziksel etkinliği başlatan, sürdüren ve yönlendiren süreç’’ olarak tanımlanmaktadır.¹⁹²

Motivasyon ve özellikleri ancak organizmanın davranışlarından anlaşılmaktadır. Aç olan organizmanın yemek yemeye, susayınca suya yönelmesi örnek olabilmektedir. Ancak her zaman uyaran bu kadar açık olmayabilir. Bu durum organizmanın motivasyonel şartlar tarafından harekete geçirildiğini göstermektedir. Dışarıdan gelen uyaranlar ancak bu motivasyonel şartlar varsa kişiyi harekete geçirebilir.¹⁹³

Motivasyon başlığı altında, başarma dürtüsü, bağlılık, inisiyatif ve iyimserlik olmak üzere dört yeterlilik inceleyecektir.

Başarma dürtüsüne sahip olan insanlar:

- Kendilerine belli bir hedef koyup, bu uğurda çalışırlar.
- Önlerindeki belirsizlikleri azaltmak için çaba gösterirler.
- Performanslarını geliştirmenin yollarını ararlar.¹⁹⁴

Başarma yeterliliği açısından düşük düzeyde olan insanlar ise tam tersine ya çok isteksizdirler ya da kendilerine gerçekçi olmayan hedefler koymaktadırlar.¹⁹⁵

Kur’an-ı Kerim’de Müslümanları çalışmaları için teşvik eden pek çok ayet vardır. ‘‘Ey Muhammed! Bizim adımıza de ki: Ey iman eden kullarım! Rabbinize karşı gelmekten sakının. Bu dünyada iyilik yapanlar için ahirette bir iyilik vardır. Allah’ın arzı geniştir. Sabredenlere mükâfatları elbette hesapsız olarak verilir.’’¹⁹⁶ ayetinde olduğu gibi Allah kullarına çalışmaları gerektiği konusunda telkinde bulunmaktadır.

Ayrıca genel olarak inanç esaslarına bakıldığı zaman da ahiret inancının duygusal zekâ yetilerinin gelişmesine katkıda bulunduğu görülmektedir. şöyle ki;

¹⁹² Budak, a.g.e., s.519

¹⁹³ Sibel Ayšın Arkonaç, **Psikoloji-Zihin Süreçleri Bilimi**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2003, s.241

¹⁹⁴ Goleman, a.g.e., 2016a, s.143

¹⁹⁵ Goleman, a.g.e., 2016a, s.147

¹⁹⁶ Zümer (39),10

ahirete inanan ve dolayısıyla da yaptığı her şeyin hesabının sorulacağını bilen insan hayatı boyunca davranışlarına dikkat etmekte, duygularını denetlemekte ve kendisini harekete geçirebilme yetisini kazanmış olmaktadır. Bu kişi sorumluluklarının farkında olarak, dürtüleriyle hareket etmeyecek ve kendini denetleyebilecektir. Böylece ahiret inancı sayesinde kişi önüne belli hedefler koyup bu uğurda pes etmeden çalışabilecek ve gerekli duygusal donanıma sahip olabilecektir.¹⁹⁷

Kendini adama ya da bağlılık yeterliliğine sahip olan insanlar:

- Grubun misyonunu gerçekleştirmek için daima fırsat kollarlar.
- Hedefe ulaşmak için özveriden kaçınmazlar.¹⁹⁸

Kur'an insana kendi nefsinin ve sınırlılıklarını bildirdikten sonra yaptığı iyi ya da kötü bütün davranışların sorumlusunun da kendisi olduğunu bildirmektedir. "Kim doğru yolda giderse ancak kendisi için doğru yolda bulunur. Kim de sapıklık ederse, yalnız kendi aleyhine sapıklık eder. Hiçbir günahkâr da başkasının günahını taşımaz. Bir de biz, bir peygamber göndermedikçe azap etmeyiz."¹⁹⁹ ayetiyle de bildirildiği gibi insana sahip olduğu iyiyle kötüyü ayırabileceği donanımı ve bireysel sorumluluğu hatırlatmaktadır.

İnisiyatif ve iyimserlik yeterliliğine sahip olan insanlar:

- Hedeflerine ulaşabilmek için daima çalışırlar ve fırsatları kollarlar.
- Esnektirler.
- Sorunlar ortaya çıkmadan önler ve fırsatları başka biri görmeden fark edip yararlanmayı bilirler.
- Yenilgiyi kendi kusur ve eksikliklerinin değil, bazı etkenlerin sonucu olarak görüp bu konuda bir şeyler yapma gücüne sahip olduklarını bilirler.
- Daima başarıyı ümit ederler.²⁰⁰

Yukarıda ifade edilen özellikleri dini referansların içinde özellikle de dua öğretiminde görülmektedir. Dua; insanın aciziyetini fark edip halini Allah'a açmasını,

¹⁹⁷ Ege, a.g.m., s. 54

¹⁹⁸ Goleman, a.g.e., 2016a, s.150

¹⁹⁹ Enam (6), 40

²⁰⁰ Goleman, a.g.e., 2016a, s.154

yakarmayı, istemeyi vs. içeren önemli bir duygu halidir. Dua sayesinde insan, Allah'ın gücüne sığınmanın verdiği güven duygusunu yaşamaktadır. Nitekim ayette ‘‘Bana dua ediniz, duanıza karşılık vereyim’’²⁰¹ buyrulmaktadır. Burada Allah, insandan daima iyimser olmasını ve ümitsizliğe kapılmaması gerektiğini bildirmektedir. İstekleri hemen gerçekleşmese bile insan Allah'la olan bu özel ilişki sayesinde; duygusal zekâ açısından önemli bir yeterlilik olan iyimserlik duygusunun işlevsel olmasına katkı sağlamaktadır. Diğer olumlu duygular gibi iyimserlik duygusu da hayata uyum sağlamayı kolaylaştırmaktadır. Ayrıca kendimiz için istediklerimizi başkaları için de isteyerek dua sayesinde empati yetimizi geliştirmekteyiz.²⁰²

Genel olarak ayetlerde ve hadislerde inanan insanın daima ümitli olması, Allah'tan ümidi kesmemesi gerektiği bildirilmektedir. Çünkü Allah için hiçbir zorluk yoktur ve Allah daima inananların yanındadır. Ayrıca ona inanmak tam teslimiyeti gerektirmektedir.

Bununla beraber yaşanmış bir örnek görmek adına siyer tarihine bakıldığı zaman peygamberimizin yenilgileri ya da başarısızlıkları nasıl değerlendirdiği görülmektedir. Bunun en güzel örneklerinden biri Uhut Savaşı'nda okçular tepesi hezimetinden sonra peygamberimizin o mükemmel tavrında görülmektedir. Peygamberimiz suçu okçulara atmak yerine savaşın yaralarını sarmayı ve askerini yeniden motive etmeyi uygun görmüştür.²⁰³ Ayet ve hadislerle paralel olarak da Öztürk tarafından yapılan çalışmada üniversite öğrencilerinin iyimserlikleri ile dindarlıkları arasında olumlu yönde bir ilişki tespit edilmiştir.²⁰⁴

1.3.4. Empati ve Dindarlık

Duygusal zekanın çok önemli bir bileşeni olan empati, başkalarının duygularını anlayabilme ve kaygılarını tanıma yeteneği olarak tanımlanmaktadır.²⁰⁵ Budak da empatiyi ‘‘Başkalarının düşünce ve duygularının ve bunların muhtemel

²⁰¹ Mümin (40), 60

²⁰² Ege, a.g.m., s. 58

²⁰³ Yıldız, a.g.e., s.58

²⁰⁴ Eyüp Ensar Öztürk, ‘‘Üniversite Öğrencilerinde İyimserlik, Dindarlık ve Dini Yönelim İlişkisi’’, **İslami İlimler Dergisi**, yıl:12, 12(3), 2017, s.187

²⁰⁵ Paul Morgan, **Managing Yourself**, Pearson Education Limited, London, 2003, s.74

anlamalarının objektif bir şekilde farkında olma, karşısındakinin duygu ve düşüncelerini temsili olarak yaşama’’ şeklinde tanımlamaktadır. Bu haliyle empati hem bilişsel hem de duyuşsal bir süreçtir.²⁰⁶

Empatinin kökleri öz bilinçte bulunmaktadır. Kişi kendi duygularına ne kadar açıksa, başkalarının hislerine de o kadar açıktır. Aksi halde kendisinden habersiz olanlar, etrafındakileri de anlamaktan acizdirler. İnsanların söz ve hareketlerindeki mesajı anlayamamaktadırlar.²⁰⁷ Zaten pek çok kişi açıkça önemli bilgileri iletmemekte ve doğrudan bir şeyler söylememektedir. Bu durumda duygular; yüz ifadesi, ses tonu, duruş ve konuşma hızı gibi diğer işaretlerden çıkarılmalıdır. Bu sebeple sözsüz işaretlerden duyguları okuyabilmek, jest, mimik ve hareketlerden mana çıkarabilmek kişinin duygusal bakımdan daha duyarlı olduğunu göstermektedir.²⁰⁸

Empatinin daha net anlaşılabilmesi için, empatiyle alakalı yanlış kanıların da bilinmesi gerekmektedir. Birincisi; insanlar bazen empatiyi kibar olmakla, hoş ve nazik beyanlarda bulunmakla karıştırılabilmektedirler. İkincisi; bazı insanlar empatik bir açıklamayla karşısındaki insanın pozisyonunu onayladığına ya da ona katılıyor gibi görüldüğüne inanmaktadır. Oysa gerçekte tam karşıtı bile olabilmektedir. Çünkü empati, görüşün geçerliliği hakkında karar vermeden karşı tarafın bakış açısının varlığının kabul edilmesidir.²⁰⁹ Üçüncüsü; empati sempatiyle karıştırılabilmektedir. Sempati hissedildiği zaman karşısındaki duyguları deneyimlenebilmektedir. Bu deneyim, mutlu anlarda tatmin edici olabilmekte ancak sıkıntılı zamanlarda çok hoş karşılanmamaktadır. Empati hissedildiğinde ise başkalarının duyguları anlaşılır ama direk olarak tecrübe edilmez. Bir insan iyi bir empatik beceriye sahip olduğunda insanlar arasındaki farklı duygusal tepkileri anlayabilmektedirler. Tersine bu yeteneğin yokluğu, insanların önemli iletişim sinyallerinden habersiz olduğu anlamına gelmektedir. Bu becerinin eksikliği kişinin

---

²⁰⁶ Budak, a.g.e., s.259

²⁰⁷ Goleman, a.g.e., 2016b, s.137

²⁰⁸ Margon, a.g.e., s.75

²⁰⁹ Steven J. Stein and Howard E. Book, **Emotional Intelligence and Your Success**, Printcrafters, Canada, 2006, s.125

soğuk ya da kayıtsız görünmesine ve çevresinden bununla alakalı tepki almasına neden olabilmektedir.²¹⁰

İlişkiler incelendiği zaman sorunların daha çok olaylara tek yönlü bakmaktan kaynaklandığı görülmektedir. Oysa anlaşmazlık yaşandığı bir anda iki taraf bulunmaktadır. Çözümüne ulaşılabilmesi için de kişi objektif bir şekilde karşısındaki kişiyi de anlamaya çalışmalıdır. Ancak bu takdirde iki tarafı da memnun edecek çözümler üretilebilmektedir. Bu durum da bize etkili bir iletişim ve sorunların çözümü için empatinin ne kadar güvenilir bir yol olduğunu göstermektedir.²¹¹

Yapılan inceleme sonuçlarına göre; empatinin kökeni bebeklik dönemine kadar uzanmaktadır. Bebeklerin, bir diğerinin ağlamasından rahatsız olması da bunun kanıtıdır.²¹² Ancak bu empatinin sadece doğuştan sahip olunan ve geliştirilemeyen bir özellik olduğu anlamına gelmemektedir. Araştırmalar, kadın-erkek herkesin eğitim yoluyla empati becerisini geliştirebileceğini dolayısıyla empati kurmanın öğrenilebilen bir şey olduğunu göstermektedir.²¹³ Örneğin, çocukların empatik davranabilmesi ailenin çocuğa olan yaklaşımıyla ilgilidir; “yaramazlık yaptın” yerine “bak onu ne kadar üzdün” denmesi çocuğun daha fazla empati kazanmasını sağlamaktadır.²¹⁴

Son yıllarda yapılan araştırmalar neticesinde bilim adamlarının ayna nöronlarını keşfetmesiyle empatinin varlığı deneysel olarak da desteklenmiştir. Şöyle ki; bir aktiviteyi yaparken kişinin beyninde tetiklenen nöronlar ile aynı işi yapan başka birini izlerken tetiklenen nöronların aynı olduğu fark edilmiştir. Bu durum beynin sadece kendi hareketlerimizi denetlemediği başkalarının hareketlerini de okuduğunu ortaya koymaktadır. Bu nöronlar diğer insanların davranışlarını yansıttığı için bunlara ayna nöronlar denmiştir.²¹⁵ Birini esnerken görünce esnememiz ya da yemek yiyen birini görünce acıktığımızı düşünmemiz buna örnek olarak verilebilmektedir.

²¹⁰ Morgan, a.g.e., 75

²¹¹ Mürüvvet Bilen, **Duygudan Eyleme İletişim**, Yargı Yayınevi, Ankara, 2014, s.110

²¹² Goleman, a.g.e., 2016b, s.139

²¹³ Üstün Dökmen, **Küçük Şeyler**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2016, s.20

²¹⁴ Goleman, a.g.e., 2016b, s.141

²¹⁵ Kürşat Altınbaş, “Empatinin Biyolojik Yönleri”, **Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar**, 2(1), 2010, s.19

Empati araştırmacısı Hoffman'a göre, ahlakın kökleri empatide bulunmaktadır. Kişilerin empati düzeyleri ahlaki yargılarını Őekillendirmektedir. Bir izleyici mağdur olan kişiye karşı ne kadar empati duyarsa, ona yardım etme ihtimali de o kadar artmaktadır. Ayrıca Hoffman, empatik duygu kapasitesinin, kişileri diğer bazı ahlaki ilkeleri de izlemeye yneltiğini belirtmektedir. Tecavüz ve Şiddet gibi en adi suları işleyen kişilerde eksik olan duygu empatidir. Bu kişiler kurbanlarının acılarını hissetmedikleri için, kendi kendilerine suça teşvik edici yalanlar uydurmaktadırlar. Tacizcilerin; "Ben sevgimi gösteriyorum." ya da Şiddet uygulayanların; "Bunu onun iyiliği için yapıyorum." demesi buna örnek teşkil etmektedir.²¹⁶

Neticede denilebilir ki; insanlar anlaşılmak istemektedirler ama öncelikle anlamaya çalışmaları gerektiğini unutmaktadır. Bu sebeple karşılarındaki insanı genellikle anlamak için değil de ona cevap vermek ya da konuşmaya hazırlanmak amacıyla dinlemektedirler. Oysa etkili bir iletişim için kişinin karşısındakini empatiyle yani anlama niyetiyle dinlemesi gerekmektedir. Bunun için de dünyaya karşısındakinin değer yargılarıyla, paradigmalarıyla yani onun gözünden bakması gerekmektedir. Esasında; başka bir insanın ruhunun mesajının anlaşılmaya çalışılması oldukça zor ve tehlikelidir. Çünkü karşıdakinin ruhunun anlaşılması için kişinin kendi gönlünü aması gerekmektedir. Yani etkileyebilmek için etkilenmek gerekmektedir.²¹⁷

İnanç ğretimi yoluyla; duygusal zeka yetilerinin en önemlisi olarak kabul edilen öz bilinç ve buna bağlı olarak da empati geliştirilebilmektedir. "Hiç kimse, kendisi için arzu ettiğini başkası için de arzu etmedikçe iman etmiş olamaz."²¹⁸ hadisi bize kendisini tam olarak tanıyamayan bir insanın, başkalarının duygularından da haberdar olamayacağını göstermektedir.²¹⁹ Aynı Şekilde "Komşusu açken tok

²¹⁶ Goleman, a.g.e., 2016b, s.148- 149

²¹⁷ Stephen R. Covey, **Etkili İnsanların Yedi Alışkanlığı**, (ev. Gönül Suveren), Varlık Yayınları, İstanbul, 2002, s.256

²¹⁸ Buhari, **İman**, I

²¹⁹ Ege, a.g.m., s. 54

yatan bizden değildir.’’²²⁰ hadisi de empati ve dolayısıyla yardımlaşmanın İslamiyet için ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.

Konuyla alakalı Kur’an-ı Kerim’e bakıldığında; ‘‘Sevdiğiniz şeylerden harcamadıkça asla iyiliğe eremezsiniz. Ne harcarsanız Allah onu bilir.’’²²¹ ‘‘Rabbin yalnız kendisine tapmanızı ve ana-babaya iyilik etmenizi emretti. İkisinden birisi yahut her ikisi senin yanında ihtiyarlık çağına ulaşırlarsa onlara öf deme, onları azarlama, onlara güzel söz söyle.’’²²² ‘‘Kendileri geriye zayıf çocuklar bıraktıkları takdirde halleri nice olur diye korkanlar, öksüzlerin hakkına dokunmaktan çekinsinler.’’²²³ ayetlerinde olduğu gibi infak ibadetini yerine getirirken, anne-babayla ve yetimlerle olan ilişkilerde daima empatiden faydalandığı görülmektedir.²²⁴

Empatinin içinde başkalarını anlamak, başkalarını geliştirmek, hizmete yönelik olmak, çeşitlilikten yararlanmak ve politik bilinç yeterlilikleri bulunmaktadır.

Başkalarını anlama yeterliliğine sahip insanlar:

- İyi birer gözlemleyici ve dinleyicidirler.
- İnsanların gereksinimlerini anlayarak yardımcı olabilirler.
- Empati yapabilirler.²²⁵

Dikkatlice dinlemek, empatinin özüdür. Dinlemeyen ya da dinleyemeyen insanlar ilgisiz olarak algılanırlar ve iletişimi engellerler. Etkin dinleme için öncelikle bütün dikkatiyle karşıdakini dinledikten sonra, kendi sözcüklerimizle de yinelemek gerekmektedir.²²⁶

Kur’an-ı Kerim’de kıssalarda anlatılan olaylarla kişilerin empati kurması sağlanmakta ve benzer durumlarla karşılaştıklarında doğru tepkiyi verebilmeleri ve

²²⁰ Buhari, **el-Edebu’l-müfred**, hd. no 112

²²¹ Ali İmran (3), 92

²²² İsra (17), 23

²²³ Nisa (4), 9

²²⁴ Abdurrahman Kasapoğlu, ‘‘Empati ve Sempatı Olgusuna Vurgu Yapan Bazı Ayetler’’, **Bilimname**,

X, s.1, 2006, s.44

²²⁵ Goleman, a.g.e., 2016a, s.173

²²⁶ Goleman, a.g.e., 2016a, s.176

yanlışa düşmemeleri hedeflenmektedir.²²⁷ Bu da İslam dininin insanlardan iyi birer dinleyici ve gözlemleyici olmalarını istediğini göstermektedir.

Başkalarını geliştirme yeterliliğine sahip olan insanlar:

- İnsanların güçlü yönlerini bulup, yönlendirebilirler.
- Faydalı geribildirimler sunarlar.
- Motive edebilirler.²²⁸

“Emri bil maruf nehyi anil münker” yani iyiliği emredip kötülükten alıkoyma ilkesi, İslam’da kişinin sadece kendisini geliştirmesi ve kurtarmasının yeterli olmadığını, toplum olarak kötülüklerden uzak durulması ve başkalarının da bu manada geliştirilmesi gerektiği vurgulamaktadır.

Hizmete yönelik olma yeterliliğine sahip olan insanlar:

- Uygun olan yardımı memnuniyetle sunarlar.²²⁹

Toplumsal gelişmenin önündeki en büyük engellerden biri yaşanan olaylara karşı kayıtsız kalmaktır. Genel olarak hayatı boş veren insan, kendisini eğitme ve geliştirme fırsatlarını kaçırmaktadır. Neticede de bu kişiler kendisi, ailesi ve toplumu için doğru değerlendirmeler yapamamakta ve doğru adımlar atamamaktadırlar. Oysa ayette Allah-u Teâlâ “İnsan kendisinin başıboş bırakılacağını mı zanneder?”²³⁰ diyerek insanın amaçsız bırakılmadığını belirtmiştir.²³¹

Çeşitlilikten yararlanma yeterliliğine sahip olan insanlar:

- Çeşitliliği bir fırsat olarak görürler.
- Farklı görüş ve düşüncede olan insanlarla güzel ilişkiler kurarlar.
- Önyargı ve hoşgörüsüzlükten uzaktırlar.²³²

Duygular bulaşıcıdır. Kişiler bir başkasının ruh halinden olumlu ya da olumsuz manada sürekli etkilenmektedirler. Bu son derece normaldir.²³³ Ancak iyi

²²⁷ Dirimeşe, a.g.e., s.135

²²⁸ Goleman, a.g.e., 2016a, s.183

²²⁹ Goleman, a.g.e., 2016a, s.189

²³⁰ Kıyame (75), 36

²³¹ Dirimeşe, a.g.e., s.214

²³² Goleman, a.g.e., 2016a, s.194

²³³ Goleman, a.g.e., 2016a, s.205

hisler, kötü hislerden daha kolay yayılmaktadırlar. Bu sebeple iyi duyguların yayıldığı gruplar çok daha etkilidir.²³⁴

Bir başkasının duygularını yönetebilmek; öz yönetim ve empatinin olgunlaşmasını gerektirmektedir. Bunlar başkalarıyla olan ilişkilerde etkili olabilmeyi sağlayan sosyal yeteneklerdir. Bu yeteneklerin eksikliği en parlak zekâlı kişilerin bile sosyal hayatta ilişkilerini berbat edebilmektedir.²³⁵

Hac ve kurban ibadeti de; duyguların yönetilmesi ve empati becerisinin kazanılmasına katkıda bulunmaktadır. Hac ibadeti esnasında çok değişik ırklardan ve farklı dilleri konuşan insanlarla yakınlaşmak kişiye; kendi ve kendi dışındakilerle ilgili algısında önemli farklılıklar sağlamaktadır. Ayrıca kişiyi zorluklarla baş etmenin bilincine ulaştırmaktadır. Kişi kurban ibadetiyle de Hz. İbrahim'in yaşadığı zorluğu duygusal anlamda paylaşmakta ve empati kurmaktadır. Allah'a verdiği sözü tutarak, Allah'a yaklaşmanın huzurunu yaşamaktadır.²³⁶ Bunlarla beraber zekât, sadaka ve her türlü yardımın da kişide empatik düşünme kabiliyetini arttırdığı bilinmektedir.

Literatüre bakıldığında da dindarlığın empatik eğilimi güçlendirdiği görülmektedir. Şahin tarafından yapılan araştırmada; ergenlerde dindarlık ile empatik eğilim arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Yani dindarlık yükseldikçe empatik eğilimde de yükselme meydana gelmektedir.²³⁷ Yine Şahin tarafından yapılan başka bir araştırmada etnokültürel empati ve dindarlık arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir.²³⁸ Özcan tarafından yapılan çalışmada da empatik ilgi ile dindarlık arasında pozitif yönde korelasyon olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Nitekim empatik ilgi başkasına karşı ilgili, şefkatli, merhametli, sevgi dolu olmayı ifade etmektedir. Zaten bütün bunlar dinin insandan istediği özelliklerdir.²³⁹ Bunlara paralel olarak da Uysal tarafından yapılan çalışmada

²³⁴ Goleman, a.g.e. 2016a, s.208

²³⁵ Goleman, a.g.e., 2016b, s.157

²³⁶ Ege, a.g.m., s. 57

²³⁷ Adem Şahin, "Ergenlerde Dindarlık ve Empati", **Marife**, 8(1), 2008, s.163

²³⁸ Adem Şahin, **Birlikte Yaşamın Kodları: Dindarlık ve Etnokültürel Empati**, Konya, 2014, s.115

²³⁹ Zeynep Özcan, "Empati ve Dindarlık İlişkisi", **İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi**, 5(8), 2016, s.2778

da dindarlığın empati becerisi üzerinde pozitif yönde güçlü ve anlamlı bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir.²⁴⁰

1.3.5. Sosyal Beceriler ve Dindarlık

Sosyal beceriler, insanların eşitliği varsayımına dayanarak diğer insanlarla bağlar kurup gerçek ilişkiler inşa edebilme yeteneğidir. Fikir ayrılığı olsa bile insanların duygularını ifade edebilmesini sağlamaktadır. Böylece sağlıklı ilişkiler kurulabilmektedir. Sosyal beceriler, aynı zamanda kişinin empati duygusuyla uygun davranışları seçmesini, her türlü sosyal durumu okumasını, tüm yaşam koşullarında insanlara gösterecek ilgi, alaka ve desteği oluşturmasını, temel inanç ve değerlerden ödün vermeden karşılaşılan çatışmaları çözmesini sağlamaktadır.²⁴¹ Sosyal becerilerden yoksun insanlar yakın ilişkileri sürdürmezken; aksine bu beceriler insanları ikna etme, rahatlatma ve harekete geçirme gibi pek çok imkân sunmaktadır. Bu iletişim becerileri çok erken yaşlarda öğrenilmektedir.²⁴²

Sosyal beceriler, amaca yönelik ve öğrenilmiş davranışları içermektedir. Bu davranışlar duruma özgüdür ve ortamlara göre farklılaşmaktadır. Dolayısıyla sözlü ve sözsüz ifadeleri içeren sosyal beceriler bireyin çevresi ile etkileşimini ve uyumunu kolaylaştıran davranışlardır.²⁴³

Sosyal becerilerin içinde etki, iletişim, çatışma yönetimi, liderlik, değişim katalizörlüğü, bağ kurmak, imce ve iş birliği ile ekip yetileri bulunmaktadır.

Etkileme yeterliliğine sahip olan insanlar:

- İnsanların gönlünü kazanmakta beceriklidirler.
- Karmaşık stratejiler kullanırlar.
- Sunuşlarını incelikle ayarlarlar.
- Empati sahibidirler.²⁴⁴

²⁴⁰ Veysel Uysal, “Gençlerde Empatik Eğilim, Anne-Baba Tutumları ve Dindarlık”, **Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Din Psikolojisi Özel Sayısı, 2016, s.36

²⁴¹ Adele B. Lynn, **50 Activities for Developing Emotional Intelligence**, HDR Press, Massachusetts, 2000, s.3

²⁴² Maboçoğlu, a.g.e., s.80

²⁴³ Seval Erden İmamoğlu, **Kişiler Arası İlişkiler**, Yeni İnsan Yayınevi, İstanbul, 2009, s.83

²⁴⁴ Goleman, a.g.e., 2016a, s.211

İletişim yeterliliğine sahip olan insanlar:

- Karşılıklı ilişkilerde etkilidirler.
- İyi dinler ve inandırıcı mesajlar yollarlar.
- Sorunlara, kolay çözümler üretirler.²⁴⁵

Etkili iletişim kurabilmek için, dinleme ve gözlem en önemli iki unsurdur. İyi bir dinleyici ve gözlemci olabilmek için de birey kendi kendine konuşmaya, karşısındakinin varacağı noktayı tahmin etmeye ya da vereceği cevabı hazırlamaya çalışmamalıdır. Kişi ancak bu şekilde sosyal becerilerini geliştirebilir.²⁴⁶

İletişim psikolojisi açısından İslam'ın istediği bazı davranışlar; güler yüzlü, tatlı dilli olmak, selamlaşma, el sıkışma, ziyaretleşme, hediyeleşme ve alçak gönüllü olmaktır.²⁴⁷ Ayrıca konuşma faydalı, yapıcı, etkili ve tutarlı olup, aklın kontrolünde kalbe hitap eder nitelikte olmalıdır. Bununla beraber iyi bir iletişim için konuşma kadar dinleme de önemlidir.²⁴⁸ “Kuran okunduğu zaman onu dinleyin ve susun ki size merhamet olunsun.”²⁴⁹ ayeti de buna vurgu yapmaktadır.

Hz. Peygamberin; açık, anlaşılır, kısa ve öz konuşma, dikkat çekici başlangıç yaparak sözü cazip hale getirme, edebi sanatlardan faydalanma, jest ve mimikleri yerli yerinde kullanma, giyimine önem verip, bedeninin duruşuyla daima mesajlar verme,²⁵⁰ rol ve statü ilişkilerini iyi ayarlama, karşısındakinin ve toplumun özelliklerini dikkate alma ve ortak noktaları ön plana çıkarma gibi bütün insanlığa örnek olabilecek bir takım iletişim ilkeleri vardır.²⁵¹

İslamiyet, insanların kendi aralarında barışçıl ilişkiler kurmaları ve bunun için de iletişime önem vermeleri gerektiğini belirtmektedir. “Kullarıma söyle: (İnsanlara

²⁴⁵ Goleman, a.g.e., 2016a, s.218

²⁴⁶ Travis Bradberyy ve Jean Greaves, **Duygusal Zeka 2.0**, çev. Azmi Ulaş, Sola Yayınları, İstanbul, 2017, s.45

²⁴⁷ Habil Şentürk, “İletişim Psikolojisi Açısından İslam'ın Bazı Ahlaki Davranış ve Değerlerinin Analizi”, **İslami Araştırmalar Dergisi**, 19(4), 2006, 581

²⁴⁸ Ali Türkmen, “İslami İletişimde Konuşma ve Dinleme Ahlakı”, **Kuran Mesajı İlmî Araştırmalar Dergisi**, 1(1), 1997, s.45

²⁴⁹ Araf(7), 204

²⁵⁰ Mustafa Canlı, “Hz. Peygamber Önderliğinde Sözlü ve Sözsüz İletişim”, **Bilimname**, XV, 2008, s.176

²⁵¹ Yusuf Macit, “Hz. Muhammed'in Bazı İletişim İlkeleri”, **On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, s.16, 2003, s.299

karşı) en güzel sözü söylesinler. Çünkü şeytan aralarını bozar. Çünkü şeytan insanın apaçık bir düşmanıdır.’’²⁵² ayeti buna örnek teşkil etmektedir.

İletişimin en önemli parçalarından biri de selamlaşmaktır. ‘‘Size bir selam verildiği zaman, ondan daha güzeliyle ya da aynı selamla karşılık verin. Şüphesiz Allah her şeyin hesabını gereği gibi yapandır.’’²⁵³ diyerek Allah-u Teala selamlaşmadaki usulü belirtmiştir. Ancak iyi bir iletişime rağmen muhatabı her zaman ikna etmek mümkün olmayabilir ya da istenmeyen dönütler de almak durumunda kalınabilmektedir. Bu durum da ayette şu şekilde ifade edilmiştir: ‘‘Allah’a itaat edin, Peygamber’e itaat edin, karşı gelmekten çekinin! Eğer yüz çevirirseniz bilin ki Peygamberimize düşen, sadece açıkça tebliğ etmektir.’’²⁵⁴

Çatışma yönetimi yeterliliğine sahip olan insanlar:

- Zor ve sorunlu durumları ustalıkla idare edebilirler.
- Anlaşmazlıkları çözer ve gerginlikleri azaltırlar.²⁵⁵

‘‘Eğer inananlardan iki grup birbirleriyle savaşırlarsa aralarını düzeltin.’’²⁵⁶ ayeti, insanlar arası ilişkilerde barışın esas alındığını göstermektedir. ‘‘Eğer karı-kocanın arasının açılmasından endişe ederseniz, erkeğin ailesinden bir hakem, kadının ailesinden bir hakem gönderin. İki taraf arayı düzeltmek isterlerse Allah da onları uzlaştırır. Şüphesiz, Allah hakkıyla bilendir, hakkıyla haberdardır.’’²⁵⁷ ayetiyle çatışma yönetimi insana gösterilmekte ve çözüm olarak iki taraftan tarafsız birer hakem tayin edilmesi gerektiği belirtilmektedir. Bunun yanı sıra bilinmeyen hususlarda da bilenlere danışılması gerektiği ‘‘Eğer bilmiyorsanız ilim sahiplerine sorun.’’²⁵⁸ ayetiyle ifade edilmektedir. Bilinmeyen bir konu hakkında ilim sahiplerine danışarak farklı görüşleri almak, aslında çözüm için birden çok yol olduğunu göstermektedir. Bütün bunlar aslında İslam’ın inanan insanların birlik ve beraberlik içinde yaşamasını istemesinden kaynaklanmaktadır. ‘‘Hep birlikte Allah’ın ipine sımsıkı sarılın. Parçalanıp ayrılmayın. Allah’ın üzerinizdeki nimetini

²⁵² İsra(17), 53

²⁵³ Nisa(4), 86

²⁵⁴ Maide(5), 92

²⁵⁵ Goleman, a.g.e., 2016a, s.222

²⁵⁶ Hucurat(49), 9

²⁵⁷ Nisa(4), 35

²⁵⁸ Nahl(16), 43

düşünün. Hani siz birbirinize düşmanlar idiniz de, O kalplerinizi birleştirmişti. İşte O'nun nimeti sayesinde kardeşler olmuştunuz. Yine siz, bir ateş çukurunun tam kenarında iken oradan da sizi O kurtarmıştı. İşte size Allah ayetlerini böyle apaçık bildiriyor ki, doğru yola eresiniz.’’²⁵⁹ ayeti de buna örnek teşkil etmektedir.

Diğer taraftan liderlik yeterliliğine sahip olan insanlar;

- Bireylere ve gruplara ilham vererek, yol gösterirler.
- Konumları ne olursa olsun, gerektiğinde öne çıkarlar.
- Duyguları aktarma yeteneği çok kuvvetlidir.²⁶⁰

İster hayvan olsun ister insan olsun, canlı varlıklardan bir kaçı bir araya geldiği zaman bir liderin egemenliğine girmeye meyillidirler. İnsan topluluklarında liderler büyük rol oynamaktadırlar. Çünkü düşüncelerin oluştuğu ve meydana geldiği kaynak, onun iradesidir. Tarih de göstermektedir ki kavimler hiçbir zaman öndersiz kalmamışlardır.²⁶¹

Duygusal zekânın en çok ilişkilendirildiği uygulama alanlarından biri de liderliktir. Bununla alakalı, literatürde hangi özelliklerin en etkili lideri oluşturduğunu gösteren sayısız teori ortaya atılmıştır. Ancak bu alandaki güncel akademik araştırmalar dönüşümsel ve etkileşimsel olmak üzere iki farklı lider tipini tanımlamaktadır. Dönüşümcü lider; ilgiyi canlı tutarak işe teşvik etmekte, daima farklı bir bakış açısı sunmakta, kurumun hedefleriyle ilgili farkındalık yaratmakta, başkalarının yeteneklerini geliştirmekte ve grubun çıkarlarını kendi çıkarları üzerinde düşünmek için diğerlerini motive etmektedir. Neticede dönüşümsel liderliğin idealleştirilmiş etki, ilham verici motivasyon, entelektüel teşvik ve bireysel değerlendirmeden oluştuğu söylenebilmektedir. Alternatif olarak sunulan etkileşimsel lider ise insanları performanslarına göre ödüllendiren kişidir. Dönüşümsel ve etkileşimsel liderliğin etkilerini araştıran araştırmacılar; dönüşümsel liderliğin astların yanında daha yüksek etkinlik ve memnuniyet oranları ve daha yüksek grup performansını sağladığını ifade etmektedirler. Aynı şekilde duygusal

²⁵⁹ Al-i İmran(3), 103

²⁶⁰ Goleman, a.g.e., 2016a, s.228

²⁶¹ Gustave Le Bon, **Kitleler Psikolojisi**, Hayat Yayın Grubu, İstanbul, 2015, s.119

zeka ve dönüşümsel liderliğin ilişkisini araştıran araştırmacılar da, ikisi arasında sürekli olarak pozitif korelasyon bulmaktadırlar.²⁶²

Literatürde etkili liderin özelliklerine dair de pek çok bilgi bulunmaktadır. Örneğin; etkili liderler iç deneyimlerini bastırmazlar. Bunun yerine duygusal çeviklik dediğimiz şeyi geliştirmek için olaylara dikkatli, değer odaklı ve üretken bir şekilde yaklaşır. Londra Üniversitesi'nden Bond ve arkadaşlarının yaptığı çok sayıda çalışma; duygusal çevikliğin insanların stresini hafifletmesine, hatalarını azaltmasına, daha yenilikçi olmalarına ve motivasyonlarını artırmalarına yardımcı olabileceğini göstermektedir.²⁶³ Yani denilebilir ki; duygusal karizma, güçlü duygular hissetmek, duygularını doğru bir şekilde aktarabilmek ve duygu alıcısından çok vericisi olmak, şeklinde üç etkene bağlıdır.²⁶⁴

Hz. Peygamber karakteri, insanlarla kurduğu etkili iletişim ve tecrübeleri sayesinde toplumda köklü bir değişime önderlik eden mükemmel bir lider olarak Rabbi tarafından kendisine yüklenen görevi yerine getirmiştir. Liderlik vasfında bireylerin Hz. Peygamber'e denk olmaları mümkün olmamakla birlikte, kişilik olarak sünnetini takip etmek imkân dâhilindedir.²⁶⁵

Liderlik neticede, hükmetmek değil, insanları ortak bir hedefe yönlendirebilmektir.²⁶⁶ Nitekim Peygamber Efendimiz şöyle buyurmuştur: “Hepiniz birer çobansınız (idareciniz) ve hepimiz idareniz altındakilerden sorumlusunuz. Devlet başkanı bir çobandır ve o, yönettiklerinden sorumludur. Erkek ailesinin çobanıdır ve o, idaresi altındakilerden sorumludur. Kadın, kocasının evinin çobanıdır ve o da idaresi altındakilerden sorumludur.”²⁶⁷ Bu hadiste de görüldüğü üzere, peygamberimiz idareciyi çobana benzetmektedir. Çoban güttüklerinin arkasından gittiği için her an onları görme ve müdahale etme imkânı vardır. Böylece insanlara kolaylıkla yol gösterebilmektedirler. Bir komutana ya da valiye benzetmemiştir. Zira

²⁶² Hassan Moradi, **The Role of Emotional Intelligence in Organizational Commitment**, Tehran, 2011, s.3-4

²⁶³ Susan David, **Emotional Intelligence- Self Awereness**, Harvard Business School Publishing Corporation, Boston, 2019, s.64

²⁶⁴ Goleman, a.g.e., 2016a, s.233

²⁶⁵ Hüseyin Certel, “Dini İletişim ve Liderlik Açısından Hz. Peygamber’in Sıfatları”, **VII. Kutlu Doğum Sempozyumu**, Isparta, 2004, s.256

²⁶⁶ Goleman, a.g.e., 2016b, s.203

²⁶⁷ Buhari, **Nikah**, 80,89

onlar ancak arkalarına dönerek bakmaları gerekmektedir. Bu liderlik modeli de duygusal zekâdaki liderlik modeliyle örtüşmektedir.²⁶⁸

Değişim katalizörlüğü yeterliliğine sahip olan insanlarda şu özelliklerin olduğunu görülmektedir:

- Gerekli olduğu durumlarda değişim gereksinimini fark ederler.
- Değişimi başlatıp, yönetebilirler.
- Başkalarından beklenen değişime örnek olurlar.²⁶⁹

“Allah’ın sana verdiği şeylerde ahiret yurdunu ara. Dünyadan da nasibini unutma. Allah’ın sana iyilik yaptığı gibi sen de iyilik yap ve yeryüzünde bozgunculuk isteme. Çünkü Allah bozgunculuk yapanları sevmez.” ayetinde de görüldüğü gibi Allah-u Teâlâ insanın sadece ahiret için değil gücü yettiği ölçüde dünya için de çalışmasını istemiştir. Dolayısıyla da İslam, insanı çalışmaya, girişimciliğe ve yeniliklere açık olmaya teşvik etmektedir. Bununla beraber Müslümanların daha rahat yaşaması için, ihtiyaç hissettiği anda Hz. Peygamberin Mekke’den Medine’ye hicreti başlatması da değişim katalizörlüğü yeterliliğine sahip olduğunu gösteren en güzel örneklerdendir.

Bir başka özellik olan bağlar kurma yeterliliğine sahip olan insanlar ise:

- Amaca hizmet eden ilişkileri geliştirirler.
- Dostça ilişkiler kurup, karşılıklı yarar sağlarlar.²⁷⁰

Kur’an-ı Kerim’de insanlar arasındaki ilişkilerin nasıl olması gerektiği çeşitli ayetlerde vurgulanmıştır. “Birbirinizin kusurlarını ve mahremiyetini araştırmayın. Birbirinizin gıybetini yapmayın.”²⁷¹, “Küçümseyerek surat asıp insanlardan yüz çevirme ve yeryüzünde böbürlenerek yürüme! Çünkü Allah hiçbir kibirleneni, övüneni sevmez.”²⁷², “Bir topluluk bir diğerini alaya almasın. Belki, onlar kendilerinden daha iyidirler. Kadınlar da diğer kadınları alaya almasınlar. Birbirinizi

²⁶⁸ Yıldız, a.g.e., s.85

²⁶⁹ Goleman, a.g.e., 2016a, s.241

²⁷⁰ Goleman, a.g.e., 2016a, s.257

²⁷¹ Hucurat(49), 12

²⁷² Lokman(31),18

karalamayın, birbirinizi kötü lakaplarla çağırmayın.’’²⁷³ ayetlerinde olduğu gibi bize dostça ilişkiler kurulması için çaba gösterilmesi gerektiğini vurgulayan pek çok ifade bulunmaktadır. İşte bunun gibi ayetler ve Peygamberimizin uygulamaları sayesinde İslam, bireyin eşyaya ve dünyaya olan bakışını, yaşam tarzını değiştirebilmektedir. Neticede Kur’an ve sünnet ışığında aldığı dini eğitim sayesinde kişi bu davranışları içselleştirebilmektedir.

İmece ve iş birliği yeterliliğine sahip olan insanlarda ise şu özellikler bulunmaktadır:

- Ortak hedefler doğrultusunda başkalarıyla çalışabilirler.
- İş birliği için fırsat kollarlar.²⁷⁴

Hayata dair bütün çalışmaların gruplar halinde yapıldığı bir dünyada, sosyal zekâ başarı açısından son derece önemlidir. Nitekim grup zihninin birey zihninden çok daha zeki olabileceği konusunda pek çok çalışma yapılmıştır. Bu da fikirlerin tek bir kafadan değil, derin anlamda bir iş birliğinden çıktığını göstermektedir.²⁷⁵ Ancak grubun zekice hareket edebilmesi duygusal zekâyı gerektirir. Tek başına bilişsel zekâ ve teknik yetenekler yeterli değildir.²⁷⁶

‘‘Ey iman edenler! Hepiniz topluca barış ve güvenliğe (İslam’a) girin. Şeytanın adımlarını izlemeyin. Çünkü o, size apaçık bir düşmandır.’’²⁷⁷ ayetiyle de belirtildiği gibi Kur’an, insanların İslam’da birlik ve beraberlik içinde barışla ve huzurla yaşamasını istemektedir.

Ekip yetisine, yani kolektif hedefleri izlerken grup sinerjisine sahip olan insanların özellikleri şunlardır:

- Ortak hedefleri izleyerek, grup sinerjisi yaratırlar.
- Grup içinde birlik ve beraberliği oluştururlar.
- Ekibin tüm üyelerini katılım içine çekerler.

²⁷³ Hucurat(49), 11

²⁷⁴ Goleman, a.g.e., 2016a, s.263

²⁷⁵ Goleman, a.g.e., 2016a, s.252

²⁷⁶ Goleman, a.g.e., 2016a, s.254

²⁷⁷ Bakara (2), 208

- Saygı, yardımseverlik ve işbirliği ekip niteliklerine örnek oluştururlar.²⁷⁸

Grupları organize edebilme, tartışarak çözüm bulma, kişisel bağlantı kurma ve sosyal analiz yapabilme gibi beceriler kişiler arası ilişkilerin sorunsuz yürütmesini sağlayan özelliklerdendir. Sosyal ilişki zekâsı yüksek olan bireyler insanlarla rahat ilişki kurmakta, onların tepkilerini ölçebilmekte, sorunlara çözüm bulabilmekte ve duygusal olarak besleyici niteliktedirler.²⁷⁹ Müslüman bireye örnek olan, Hz. Peygamberin sünneti ve ilgili ayetler ona bu konuda rehber olmaktadır.

Kur'an, Hz. Peygamberin insanlarla iletişimindeki başarısının temelindeki sevgiyi şu şekilde dile getirir: “O vakit, Allah’tan bir rahmet ile onlara yumuşak davrandın! Şayet sen kaba, katı yürekli olsaydın, hiç şüphesiz etraftan dağılıp giderlerdi. Şu halde onları affet; bağışlanmaları için dua et; iş hakkında onlara danış. Kararını verdiğin zaman da artık Allah’a dayanıp, güven. Çünkü Allah kendisine dayanıp güvenenleri sever.”²⁸⁰ “Allah’ın eli toplulukla beraberdir.”²⁸¹ ayet ve hadisleri İslam’ın sosyalleşmeye verdiği önemi ortaya koymaktadır.

Zekât ve sadaka ile ilgili konular da kişinin kendini ve duygularını tanıyarak yola çıktığı böylece kişilerarası ilişkilerde mesafe kat etmesini sağlayan duygusal yetilerin gelişmesine katkıda bulunmaktadır.²⁸²

Bu bilgiler ışığında söylenebilir ki; duygusal zekâ için önemli görülen yeterliklerden biri olan sosyal becerileri kazanma, İslam dini için de önem arz etmektedir. Dolayısıyla İslam’ın istediği dindar insanın da bu özelliklerle bezenmiş olması gerekmektedir.

Neticede verilmiş olan bütün bu bilgilere göre duygusal zekâ ile dindarlık arasında büyük bir uyum olduğunu görmekteyiz. İncelenmiş olduğu üzere; duygusal zekânın bütün yeterliklerinin İslami öğretilerle uygun olduğu ve İslam’ın yetiştirmek istediği dindar insanla duygusal zekâ açısından gelişmiş insanın özelliklerinin paralel olduğu görülmektedir. Dolayısıyla da ister ayetler ister hadisler olsun dini referansların bireyde duygusal zekânın gelişimine katkı sağladığı düşünülmektedir.

²⁷⁸ Goleman, a.g.e., 2016a, s.269

²⁷⁹ Goleman, a.g.e., 2016b, s.165

²⁸⁰ Ali İmran (3), 159

²⁸¹ Tirmizi, **Fiten**, 7

²⁸² Ege, a.g.m., s. 56

Buralarda bahsedilen inanç esaslarının, ibadetlerin ve ahlaki öğretilerin, bireyde gelişmiş olmasının duygusal zekâ açısından önemli bir gelişim yolu olduğu görülmektedir. Dolayısıyla da Kur'an-ı Kerim ve sünnet ışığında yaşamaya çalışan insanın da, yani dindar insanın da, duygusal zekâ açısından gelişmiş olması gerektiği sonucuna varılabilmektedir. Literatürden konuyla alakalı olarak verilen örnek çalışmalar da bu görüşü destekler mahiyettedir.

Sonuç olarak Kur'an-ı Kerim ve sünnette telkin edilen özellikleri kişiliğinin parçası yapan bir Müslüman duygusal zekanın da öngördüğü öz bilinç sahibi olma, kendine çeki düzen verme, insanları motive edebilme, empati yapabilme ve sosyal becerilere sahip olmasıyla dikkat çekmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMA

Araştırmamızın bu bölümünde öncelikle yöntem başlığı altında; araştırmanın hipotezleri, sınırlılıkları, modeli, evren ve örnekleme ile veri toplama araçları üzerinde durulacak daha sonra ise işlem başlığı altında uygulama ve verilerin analizi verilecektir.

2.1. YÖNTEM

2.1.1. Hipotezler

Bu araştırmanın amacı duygusal zekâ ile dindarlık ve bunları etkileyeceği düşünülen bazı değişkenlerin ilişkilerini incelemektir. Bu amaç doğrultusunda araştırmamızın hipotezleri şunlardır:

1. Örneklemin yaş gruplarının duygusal zekâ puanları arasında anlamlı farklılıklar vardır.
2. Örneklemin yaş gruplarının dindarlık puanları arasında anlamlı farklılıklar vardır.
3. Örneklemin cinsiyet gruplarının duygusal zekâ puanları arasında anlamlı farklılıklar vardır.
4. Örneklemin cinsiyet gruplarının dindarlık puanları arasında anlamlı farklılıklar vardır.
5. Örneklemin medeni durum gruplarının duygusal zekâ puanları arasında anlamlı farklılıklar vardır.
6. Örneklemin medeni durum gruplarının dindarlık puanları arasında anlamlı farklılıklar vardır.
7. Örneklemin eğitim görülen fakülte gruplarının duygusal zekâ puanları arasında anlamlı farklılıklar vardır.
8. Örneklemin eğitim görülen fakülte gruplarının dindarlık puanları arasında anlamlı farklılıklar vardır.
9. Örneklemin toplam duygusal zekâ puanı ile dindarlık düzeyleri arasında pozitif yönde anlamlı ilişki vardır.

10. Örneklemin dindarlık düzeylerine göre toplam duygusal zekâ puanları farklılıklar göstermektedir. Dindarlık düzeyi yüksek olanların duygusal zekâ puanları diğerlerine göre daha yüksektir.
11. Örneklemin toplam duygusal zekâ puanı ile dindarlığın inanç boyutu puanı arasında pozitif yönde anlamlı ilişki vardır.
12. Örneklemin toplam duygusal zekâ puanı ile dindarlığın duygu boyutu puanı arasında pozitif yönde anlamlı ilişki vardır.
13. Örneklemin toplam duygusal zekâ puanı ile dindarlığın davranış boyutu puanı arasında pozitif yönde anlamlı ilişki vardır.
14. Örneklemin toplam duygusal zekâ puanı ile dindarlığın bilgi boyutu puanı arasında pozitif yönde anlamlı ilişki vardır.
15. Örneklemin toplam duygusal zekâ puanı ile dindarlığın davranış boyutunun bir maddesi olan ibadetlerini yerine getirmesi arasında pozitif yönde anlamlı ilişki vardır.

2.1.2. Sınırlılıklar

Araştırmacıların, araştırma sürecinde karşılaştıkları sınırlılıkların başında zaman ve maddi imkân yetersizliği gelir. Bu sebeple çok geniş kitleler yerine geneli temsil eden daha dar evren ve örneklem grupları kullanılarak verilere ulaşma yoluna gidilir. Bizim araştırmamızda da bu sınırlılıklar sebebiyle, örneklem olarak Konya’da üniversitelerde öğrenim görmekte olan öğrenciler arasından tesadüfi örneklem yoluyla seçilen denekler kullanılmıştır.

Araştırmamızın bir diğer sınırlılığı da kesitsel olmasıdır. Eğer uzun süreli bir araştırma olsaydı, kesitsel araştırmalarda olduğundan daha ayrıntılı ve güvenilir bulgulara ulaşılabilirdi. Bireysel düzeyde yapılan çalışmalarda bunu gerçekleştirmenin, çok geniş zaman ve maddi imkân gerektirmesi sebebiyle, mevcut şartlarda bunun çok zor olduğunun ifade edilmesi gerekmektedir.

Bunlarla birlikte çalışmanın verileri, araştırmanın gerçekleştirildiği 2018-2019 öğretim yılı koşulları çerçevesinde anlam kazanmaktadır.

2.1.3. Sayıtlar

Araştırmamızda aşağıda verilen sayıtların gerçekleştiği kabul edilmektedir:

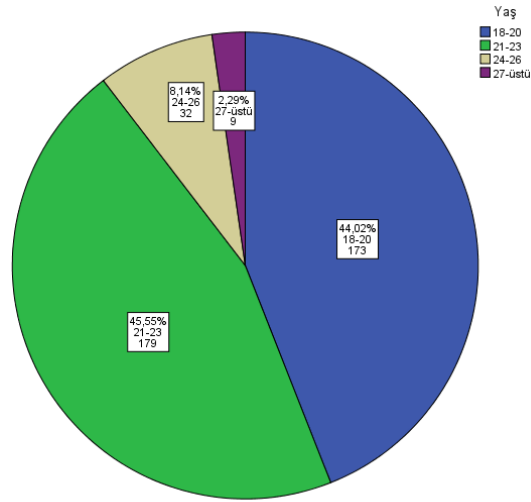
- Araştırmada kullanılan “Duygusal Zekâ Ölçeği” duygusal zekâyı ölçmek için geçerli ve güvenilir bir araçtır.
- Araştırmamızda kullanılan “Dini Hayat Ölçeği” dindarlığı ölçmek için geçerli ve güvenilir bir araçtır.
- Araştırmanın örnekleme evreni temsil etmektedir.
- Araştırmada denekler, ilgili konulardaki duygu, düşünce, tutum ve davranışlarını içten geldiği şekilde olduğu gibi ifade etmişlerdir.

2.1.4. Model

Araştırmamız nicel bir çalışma olup, duygusal zekâ ve dindarlık arasındaki ilişkiyi ilgili istatistiksel teknikler kullanarak tespit etmeyi amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda, duygusal zekâ ve dindarlıkla ilgili tutumlarını etkileyeceğini düşündüğümüz bağımlı ve bağımsız değişkenleri kapsayan bir anket formunun denekler tarafından doldurulması sağlanmıştır. Daha sonra anketlerle ulaşılan ham veriler SPSS paket programı kullanılarak bilgisayara aktarılmıştır. Son aşamada ise bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki ilişkiler “Pearson Korelasyon Analizi, Independent Samples T-test ve One-way Anova testi” yapılarak analiz edilmiştir.

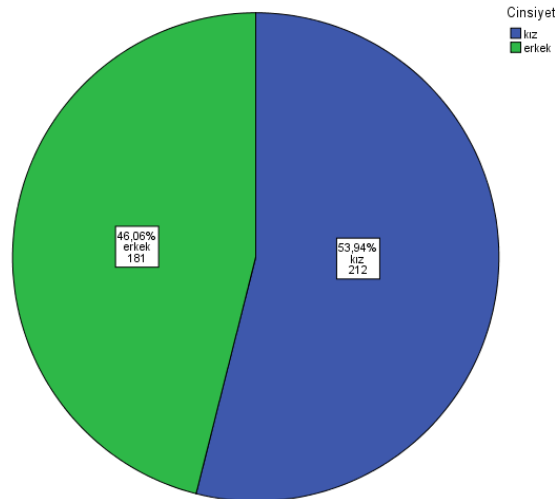
2.1.5. Evren ve Örneklem

Araştırmanın ideal evreni Türkiye’deki bütün üniversite öğrencileri, gerçekçi evreni ise Konya’da öğrenim gören üniversite öğrencileridir. Örneklem grubu ise Konya’da farklı fakültelerde öğrenim görmekte olan üniversite öğrencilerinden tesadüfi örneklem yöntemi kullanılarak seçilen 393 denekten oluşmaktadır.

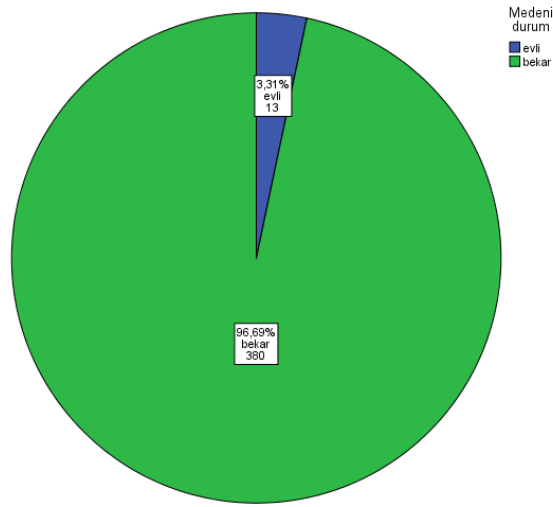
Şekil 1. Örneklemin yaş gruplarına göre dağılımı

Örnekleme grubundaki deneklerin %44,02'si (s=173) 18-20 yaş grubundan, %45,55'i (s=179) 21-23 yaş grubundan, %8,14'ü (s=32) 24-26 yaş grubundan, %2,29'u (s=9) 27-üstü yaş grubundandır. Örnekleminiz üniversite öğrencileri olduğu için aradaki farkın net görülebilmesi adına bu şekilde bir gruplandırılmaya gidilmiştir.

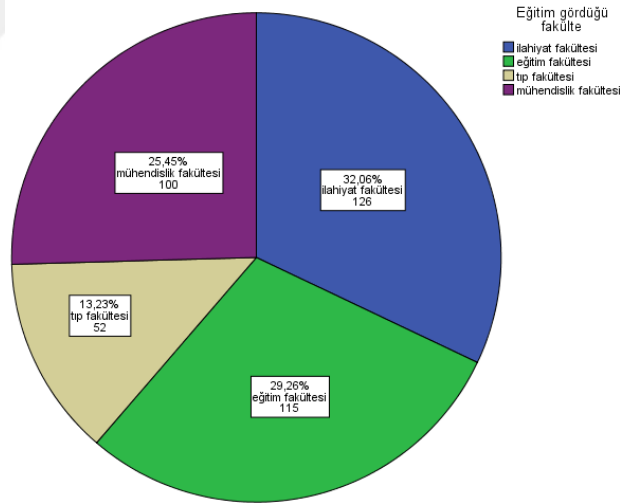
Şekil 2. Örneklemin cinsiyet gruplarına göre dağılımı

Örnekleme grubundaki deneklerin %46,06'sı (s=181) erkek, %53,94'ü (s=212) ise kızdır.

Şekil 3. Örneklemin medeni durumlarına göre dağılımı

Örnekleme grubundaki deneklerin %96,69'u (s=380) bekâr, %3,31'i (s=13) ise evlidir.

Şekil 4.Örneklemin öğrenim görülen fakülte türüne göre dağılımı

Örnekleme grubundaki deneklerin %32,06'sı (s=126) ilahiyat fakültesi, %29,26'sı (s=115) eğitim fakültesi, %13,23'ü (s=52) tıp fakültesi ve %25,45'i (s=100) ise mühendislik fakültesi öğrencisidir. Toplumun genelini temsil etmesi için

hem sayısal hem de sözel bölümlerden; ayrıca dini yaşantı açısından da daha heterojen olabilmesi için, dini algının farklılaştığı bölümlerden öğrenciler seçilmiştir.

2.1.6. Veri Toplama Araçları

2.1.6.1. Duygusal Zekâ Ölçeği

Araştırmamızda, duygusal zekâyı ölçmek için aslı Schutte ve arkadaşları (1998) tarafından geliştirilmiş olan “Duygusal Zekâ Ölçeği'nin” (DZÖ) Austin ve arkadaşları (2004) tarafından modifiye edilmiş versiyonu kullanılmıştır. Ölçek, (1) kesinlikle katılmıyorum (2) katılmıyorum (3) kararsızım (4) katılıyorum ve (5) kesinlikle katılıyorum şeklinde 5'li likert tipi bir derecelendirmeye sahiptir. 20'si olumlu 21'i olumsuz toplam 41 maddeden oluşan bu ölçek duygusal zekânın 5 alt boyutunu kapsamaktadır. Ölçeğin Türkçe formunun geçerlik ve güvenilirliğinin tespiti için; yapı geçerliğini incelemek amacıyla faktör analizi yapılmış, Cronbach Alpha (α), iç tutarlılık katsayıları da ölçeğin bütünü için .81 olarak bulunmuştur. Türkçe formunun geçerlik ve güvenilirlik çalışmalarından elde edilen bulgulara göre ölçeğin Türkçeye başarılı biçimde uyarlanarak kullanıma hazır ve üniversite öğrencilerinin duygusal zekâ düzeylerini tespit etmede geçerli ve güvenilir bir araç olduğu Ramazan Abacı tarafından değerlendirilmiştir (Abacı, 2006).

2.1.6.2. Dini Hayat Ölçeği

Araştırmada dindarlığı ölçmek için ise Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğretim üyeleri tarafından geliştirilen “Dini Hayat Ölçeği” kullanılmıştır. Dinî Hayat Ölçeği, bireylerin dinî hayat konusundaki durumlarını belirlemeyi hedefleyen bir ölçektir. Dindarlığın çok boyutluluğu esas alınarak geliştirilen DHÖ, Glock tarafından ortaya atılan dindarlığın inanç, duygu, davranış ve bilgi boyutlarını ölçmektedir. Ölçeğin inanç boyutu 4, duygu boyutu 7, davranış ve bilgi boyutları ise 10'ar maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin İnanç boyutu, katılıyorum (3), kararsızım (2), katılmıyorum (1) seçenekleri üzerinden işaretlenmekte olup, puan ranjı 1-12'dir. Duygu boyutu hiç (1), biraz (2), çok (3), pek çok (4) seçeneklerini içermekte olup ilgili cümlelerde ifade edilen duygu ve tecrübelerin şiddet ve derecesini ölçmektedir. Boyuttan alınabilecek en düşük puan 7, en yüksek puan 28'dir. Davranış boyutu ise

dinî davranışın yapılma sıklığına göre hiç (1), bazen (2), çoğu zaman (3), her zaman (4) seçenekleri üzerinden işaretlenebilmekte olup, alınabilecek en yüksek puan 40, en düşük puan 10'dır. Dinî Hayat Ölçeği'nin en son boyutu, dinî bilgidir. Bilgi boyutunda seçenekler doğru ve yanlış şeklinde oluşturulmuş ve her doğru cevap için 1 puan takdir edilmiştir. Boyuttan alınabilecek en düşük puan 0, en yüksek puan ise 10'dur. Neticede araştırmamızda, Dinî Hayat Ölçeği'nin inanç, duygu, davranış ve bilgi boyutlarından alınan toplam puan, dindarlık olarak ifade edilmektedir. Dindarlık ölçeğinin üniversite öğrencileri için güvenilirlik-geçerlik çalışmaları daha önce Şahin ve Yıldız tarafından yapılmıştır (Şahin, 1999; Yıldız, 2006).

2.2. İŞLEM

2.2.1. Uygulama

Anketin uygulaması 2018-2019 öğretim yılında bahar döneminde Konya'da bulunan Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Eğitim Fakültesi, Tıp Fakültesi ve Mühendislik Fakültesi'nde gerçekleştirilmiştir.

Anket uygulamasına 400 denek katılmış, katılanların doldurdukları anketlerden 7 tanesi yetersiz görülerek iptal edilmiş, neticede 393 anket formu araştırmada değerlendirmeye alınmıştır.

Araştırmanın anket uygulaması, araştırmacı tarafından Necmettin Erbakan Üniversitesi'nin ve ilgili fakültelerin onayıyla ders saatleri içinde izin alınarak, gönüllülük esasıyla yapılmıştır. Anket uygulamasında, öncelikle araştırmanın amacı açıklanmış; daha sonra öğrencilerin anketin birinci sayfasındaki açıklamaları okumaları, isimlerini yazmamaları ve kendilerine en uygun cevapları vermeleri konusunda uyarı ve telkinlerde bulunulmuştur. Deneklere anketi doldurmaları için bir ders saati içinde yeterli bir süre verilmiştir.

2.2.2. Verilerin Analizi

Verilerin analizi aşamasında ilk önce, "Kişisel Bilgiler", "Duygusal Zekâ Ölçeği" ve "Dini Hayat Ölçeği" ölçeklerinden alınan sonuçlar sayısal değerlere

dönüştürülmüş; daha sonra, ilgili alt ölçekler ve toplam puanların hesaplanması yapılmıştır.

Araştırmada, uygulanan ölçeklerin özellikleri ve hipotezler doğrultusunda, duygusal zeka toplam puanı ile dindarlık toplam puanı, dindarlığın alt boyutları ve bağımsız değişkenler arasındaki ilişkinin yönünü ve kuvvetini belirlemek için Pearson korelasyon analizi yapılmıştır. Bağımsız değişkenlere göre deneklerin duygusal zekâları ve dindarlık puanları arasındaki farklılıkları analiz için ikili değişkenlerde, Independent Samples T-test; çoklu değişkenlerde ise One-way Anova testi ve hangi gruplar arasında farklılık olduğunu anlamak için Tukey testi uygulanmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR VE DEĞERLENDİRME

Çalışmamız için önemli bir yere sahip olan bu bölüm; araştırmadan elde edilen bulgular ve bu bulguların değerlendirildiği bölümdür.

3.1. BULGULAR

3.1.1. Duygusal Zekâ ve Dindarlık ile Bağımsız Değişkenler Arasındaki Korelasyonlara Dair Bulgular

Duygusal zeka ile dindarlık ve bağımsız değişkenler arasındaki korelasyon sonuçları altta görüldüğü gibi verilmekte olup, ilişkinin istatistiksel açıdan anlamlılık derecesi Sig(2-tailed), denek sayısı (N) ve değişkenler arasındaki korelasyon değerlerine göre aşağıdaki sonuçlar elde edilmiştir.

Tablo 1. Duygusal Zekâ ve Dindarlık ile Bağımsız Değişkenler Arasındaki Korelasyon

		Correlations				
		Duygusal zekâ toplam puanı	Dindarlık toplam puanı	Yaş	Cinsiyet	Medeni durum
Duygusal zekâ toplam puanı	Pearson Correlation	1	,232**	,034	-,143**	-,028
	Sig. (2-tailed)		,000	,507	,005	,578
	N	393	393	393	393	393
Dindarlık toplam puanı	Pearson Correlation	,232**	1	-,022	-,051	-,033
	Sig. (2-tailed)	,000		,657	,316	,514
	N	393	393	393	393	393
Yaş	Pearson Correlation	,034	-,022	1	,133**	-,279**
	Sig. (2-tailed)	,507	,657		,008	,000
	N	393	393	393	393	393
Cinsiyet	Pearson Correlation	-,143**	-,051	,133**	1	-,029
	Sig. (2-tailed)	,005	,316	,008		,568
	N	393	393	393	393	393

Medeni durum	Pearson Correlation	-,028	-,033	-,279**	-,029	1
	Sig. (2-tailed)	,578	,514	,000	,568	
	N	393	393	393	393	393

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

* . Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

Tablo 1 incelendiğinde duygusal zekâ ile demografik değişkenler arasındaki ilişkiler şu şekilde tespit edilmiştir:

- Duygusal zekâ ile yaş arasında anlamlı bir ilişki yoktur ($r=0.034$, $P>0.05$).
- Duygusal zekâ ile cinsiyet arasında ters yönde bir ilişki vardır ($r=-0.143$, $P<0.01$). Buna göre erkeklerin duygusal zekâ puanlarının kızlardan daha düşük olduğu anlaşılmaktadır.
- Duygusal zekâ ile medeni durum arasında anlamlı bir ilişki yoktur ($r=-0.028$, $P>0.05$).
- Dindarlık ile yaş arasında anlamlı bir ilişki yoktur ($r=-0.022$, $P>0.05$).
- Dindarlık ile cinsiyet arasında anlamlı bir ilişki yoktur ($r=-0.51$, $P>0.05$).
- Dindarlık ile medeni durum arasında anlamlı bir ilişki yoktur ($r=-0.33$, $P>0.05$).

3.1.2. Bağımsız Değişken Gruplarının Duygusal Zekâ ve Dindarlık Puanları Arasındaki Farklılıklara Dair Bulgular

Bu bölümde; cinsiyet, yaş, öğrenim görülen fakülte ve medeni durum gibi duygusal zekâ ve dindarlık üzerinde etkili olduğunu düşündüğümüz bazı bağımsız değişken gruplarının duygusal zekâ ve dindarlık puanları arasındaki farklılıklara dair bulgular verilmektedir.

3.1.2.1. Cinsiyet Gruplarının Duygusal Zekâ Puanları Arasındaki Farklılıklara Dair T Testi Sonucu

Duygusal zekâ açısından, kızlarla erkekler arasında bir farkın olup olmadığına dair yapılan T testi sonuçları Tablo 2’de verilmektedir.

Tablo 2. Cinsiyet Gruplarının Duygusal Zekâ Puanları Arasındaki Farklılıklara Dair T Testi

Group Statistics					
	Cinsiyet	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
Duygusal zekâ toplam	kız	212	149,9717	14,26025	,97940
	erkek	181	145,2320	18,68188	1,38861

Independent Samples Test

	Levene's Test for Equality of Variances	t-test for Equality of Means								
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
									Lower	Upper
Duygusal zekâ toplam	Equal variances assumed	10,744	,001	2,848	391	,005	4,73965	1,66418	1,46780	8,01151
	Equal variances not assumed			2,789	333,272	,006	4,73965	1,69925	1,39704	8,08227

Tablo 2 incelendiğinde; kızlarla erkekler arasında, duygusal zekâ açısından anlamlı bir farkın olduğu tespit edilmiştir ($t=2.789$, $P<0.05$). Ortalama puanlar incelendiğinde ise kızların ($x=149,9$) duygusal zekâ puanlarının erkeklerden ($x=145,2$) daha yüksek olduğu görülmektedir.

3.1.2.2. Cinsiyet Gruplarının Dindarlık Puanları Arasındaki Farklılıklara Dair T Testi Sonucu

Cinsiyet gruplarının dindarlık puanları arasındaki farklılığı ölçmek için yapılan analiz sonuçları aşağıda verilmektedir.

Tablo 3. Cinsiyet Gruplarının Dindarlık Puanları Arasındaki Farklılıklara Dair T Testi

Group Statistics					
	Cinsiyet	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
Dindarlık toplam puanı	kız	212	78,8821	8,93262	,61349
	erkek	181	77,9006	10,45897	,77741

Independent Samples Test										
		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
									Lower	Upper
Dindarlık toplam puanı	Equal variances assumed	4,212	,041	1,003	391	,316	,98152	,97815	-,94156	2,90460
	Equal variances not assumed			,991	356,166	,322	,98152	,99032	-,96609	2,92914

Tablo 3 incelendiğinde; cinsiyete bağlı olarak dindarlıkta farklılık olmadığı anlaşılmaktadır ($t=0.991$, $P>0.05$).

3.1.2.3. Medeni Durum Gruplarının Duygusal Zekâ Puanları Arasındaki Farklılıklara Dair T Testi Sonucu

Medeni durum gruplarının duygusal zekâ puanları arasındaki farklılığı ölçmek için yapılan analiz sonuçları aşağıda verilmektedir.

Tablo 4. Medeni Durum Gruplarının Duygusal Zekâ Puanları Arasındaki Farklılıklara Dair T Testi

Group Statistics					
	Medeni durum	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
Duygusal zekâ toplam	evli	13	150,3077	15,32093	4,24926
	bekar	380	147,7026	16,64636	,85394

Independent Samples Test

	Levene's Test for Equality of Variances	t-test for Equality of Means								
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
									Lower	Upper
Duygusal zekâ toplam	Equal variances assumed	,087	,768	,556	391	,578	2,60506	4,68415	-6,60421	11,81433
	Equal variances not assumed			,601	12,988	,558	2,60506	4,33422	-6,75931	11,96943

Tablo 4 incelendiğinde medeni duruma bağlı olarak duygusal zekâda farklılık olmadığı görülmektedir ($t=0.556$, $P>0.05$).

3.1.2.4. Medeni Durum Gruplarının Dindarlık Puanları Arasındaki Farklılıklara Dair T Testi Sonucu

Medeni durum gruplarının dindarlık puanları arasındaki farklılığı ölçmek için yapılan analiz sonuçları aşağıda verilmektedir.

Tablo 5. Medeni Durum Gruplarının Dindarlık Puanları Arasındaki Farklılıklara Dair T Testi

Group Statistics					
	Medeni durum	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
Dindarlık toplam puanı	evli	13	80,1538	14,49049	4,01894
	bekar	380	78,3711	9,47997	,48631

Independent Samples Test

	Levene's Test for Equality of Variances	t-test for Equality of Means								
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
									Lower	Upper
Dindarlık toplam puanı	Equal variances assumed	1,272	,260	,653	391	,514	1,78279	2,72815	-3,58089	7,14648
	Equal variances not assumed			,440	12,354	,667	1,78279	4,04826	-7,00965	10,57524

Tablo 5 incelendiğinde medeni duruma bağlı olarak dindarlıkta farklılık olmadığı görülmektedir ($t=0.653$, $P>0.05$).

3.1.2.5. Yaş Gruplarının Duygusal Zekâ Puanları Arasındaki Farklılıklara Dair Varyans Analizi

Yaşa bağlı olarak duygusal zekâda farklılık olup olmadığına dair yapılan analiz sonucu aşağıda verilmiştir.

Tablo 6. Yaş Gruplarının Duygusal Zekâ Puanları Arasındaki Farklılıklara Dair Varyans Analizi Testi

ANOVA

Duygusal zekâ toplam puanı

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	341,539	3	113,846	,412	,745
Within Groups	107581,932	389	276,560		
Total	107923,471	392			

Multiple Comparisons

Dependent Variable: Duygusal zekâ toplam

Tukey HSD

(I) Yaş	(J) Yaş	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
					Lower Bound	Upper Bound
18-20	21-23	-,43049	1,77303	,995	-5,0052	4,1442
	24-26	-3,48880	3,20018	,696	-11,7458	4,7682
	27-üstü	,65703	5,68573	,999	-14,0131	15,3272
21-23	18-20	,43049	1,77303	,995	-4,1442	5,0052
	24-26	-3,05831	3,19179	,773	-11,2937	5,1771
	27-üstü	1,08752	5,68102	,998	-13,5705	15,7455
24-26	18-20	3,48880	3,20018	,696	-4,7682	11,7458
	21-23	3,05831	3,19179	,773	-5,1771	11,2937
	27-üstü	4,14583	6,27467	,912	-12,0439	20,3355
27-üstü	18-20	-,65703	5,68573	,999	-15,3272	14,0131
	21-23	-1,08752	5,68102	,998	-15,7455	13,5705
	24-26	-4,14583	6,27467	,912	-20,3355	12,0439

Tablo 6 incelendiğinde; yaş gruplarının duygusal zekâ açısından arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir ($F_{3,389}=0.412$, $P>.05$).

3.1.2.6. Yaş Gruplarının Dindarlık Puanları Arasındaki Farklılıklara Dair Varyans Analizi

Yaşa bağlı olarak dindarlıkta farklılık olup olmadığına dair yapılan analiz sonucu aşağıda verilmiştir.

Tablo 7. Yaş Gruplarının Dindarlık Puanları Arasındaki Farklılıklara Dair Varyans Analizi Testi

ANOVA

Dindarlık toplam puanı

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	391,991	3	130,664	1,403	,241
Within Groups	36228,334	389	93,132		
Total	36620,326	392			

Multiple Comparisons

Dependent Variable: Dindarlık toplam puanı

Tukey HSD

(I) Yaş	(J) Yaş	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
					Lower Bound	Upper Bound
	21-23	,88594	1,02890	,825	-1,7688	3,5407
18-20	24-26	2,39939	1,85707	,569	-2,3922	7,1909
	27-üstü	-4,29159	3,29944	,563	-12,8047	4,2215
	18-20	-,88594	1,02890	,825	-3,5407	1,7688
21-23	24-26	1,51344	1,85221	,846	-3,2656	6,2924
	27-üstü	-5,17753	3,29671	,397	-13,6836	3,3285
	18-20	-2,39939	1,85707	,569	-7,1909	2,3922
24-26	21-23	-1,51344	1,85221	,846	-6,2924	3,2656
	27-üstü	-6,69097	3,64120	,257	-16,0859	2,7040
	18-20	4,29159	3,29944	,563	-4,2215	12,8047
27-üstü	21-23	5,17753	3,29671	,397	-3,3285	13,6836
	24-26	6,69097	3,64120	,257	-2,7040	16,0859

Tablo 7 incelendiğinde; yaş gruplarının dindarlık puanları arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir ($F_{3,389}=1.403$, $P>.05$).

3.1.2.7. Eğitim Görülen Fakülte Gruplarının Duygusal Zekâ Puanları Arasındaki Farklılıklara Dair Varyans Analizi

Eğitim görülen fakülteye bağlı olarak duygusal zekâda farklılık olup olmadığına dair yapılan analiz sonucu Tablo 7’de verilmiştir.

Tablo 8. Eğitim Görülen Fakülte Gruplarının Duygusal Zekâ Puanları Arasındaki Farklılıklara Dair Varyans Analizi Testi

ANOVA

Duygusal zekâ toplam puanı

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	806,232	3	268,744	,976	,404
Within Groups	107117,238	389	275,366		
Total	107923,471	392			

Tukey HSD

(I) Eğitim gördüğü fakülte	(J) Eğitim gördüğü fakülte	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
					Lower Bound	Upper Bound
ilahiyat fakültesi	eğitim fakültesi	2,22747	2,14008	,726	-3,2943	7,7492
	tıp fakültesi	4,46459	2,73513	,362	-2,5925	11,5217
	mühendislik fakültesi	1,24921	2,22241	,943	-4,4850	6,9834
eğitim fakültesi	ilahiyat fakültesi	-2,22747	2,14008	,726	-7,7492	3,2943
	tıp fakültesi	2,23712	2,77308	,851	-4,9179	9,3921
	mühendislik fakültesi	-,97826	2,26895	,973	-6,8325	4,8760
tıp fakültesi	ilahiyat fakültesi	-4,46459	2,73513	,362	-11,5217	2,5925
	eğitim fakültesi	-2,23712	2,77308	,851	-9,3921	4,9179
	mühendislik fakültesi	-3,21538	2,83710	,669	-10,5356	4,1048
mühendislik fakültesi	ilahiyat fakültesi	-1,24921	2,22241	,943	-6,9834	4,4850
	eğitim fakültesi	,97826	2,26895	,973	-4,8760	6,8325
	tıp fakültesi	3,21538	2,83710	,669	-4,1048	10,5356

Duygusal zekâ toplam

Tukey HSD^{a,b}

Eğitim gördüğü fakülte	N	Subset for alpha = 0.05
		1
tıp fakültesi	52	144,8846
eğitim fakültesi	115	147,1217
mühendislik fakültesi	100	148,1000
ilahiyat fakültesi	126	149,3492
Sig.		,286

Tablo 8 incelendiğinde; eğitim görülen fakülteye göre duygusal zekâ arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir ($F_{3,389}=0.976$, $P>.05$). Ancak bilgi vermesi açısından Tukey HSD testine bakıldığında en düşük puandan yükseğe doğru sırasıyla; tıp fakültesi ($x=144$), eğitim fakültesi ($x=147$), mühendislik fakültesi ($x=148$) ve ilahiyat fakültesi ($x=149$) şeklindedir. Buradan, ilahiyat eğitiminin duygusal zekâyâ olumlu etkisinin olduğunu ancak bunun istatistiksel açıdan anlamlılık seviyesine ulaşmadığını söyleyebiliriz.

3.1.2.8. Eğitim Görülen Fakülte Gruplarının Dindarlık Puanları Arasındaki Farklılıklara Dair Varyans Analizi

Eğitim görülen fakülteye bağlı olarak dindarlıkta farklılık olup olmadığına dair yapılan analiz sonucu aşağıda verilmiştir.

Tablo 1. Eğitim Görülen Fakülte Gruplarının Dindarlık Puanları Arasındaki Farklılıklara Dair Varyans Analizi Testi

ANOVA

Dindarlık toplam puanı

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	3572,571	3	1190,857	14,017	,000
Within Groups	33047,754	389	84,956		
Total	36620,326	392			

Multiple Comparisons

Dependent Variable: Dindarlık toplam puanı

Tukey HSD

(I) Eğitim gördüğü fakülte	(J) Eğitim gördüğü fakülte	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
					Lower Bound	Upper Bound
ilahiyat fakültesi	eğitim fakültesi	6,06246*	1,18870	,000	2,9954	9,1295
	tıp fakültesi	6,78236*	1,51921	,000	2,8625	10,7022
	mühendislik fakültesi	6,68159*	1,23443	,000	3,4966	9,8666
eğitim fakültesi	ilahiyat fakültesi	-6,06246*	1,18870	,000	-9,1295	-2,9954
	tıp fakültesi	,71990	1,54029	,966	-3,2543	4,6941
	mühendislik fakültesi	,61913	1,26028	,961	-2,6326	3,8709
tıp fakültesi	ilahiyat fakültesi	-6,78236*	1,51921	,000	-10,7022	-2,8625
	eğitim fakültesi	-,71990	1,54029	,966	-4,6941	3,2543
	mühendislik fakültesi	-,10077	1,57586	1,000	-4,1667	3,9652
mühendislik fakültesi	ilahiyat fakültesi	-6,68159*	1,23443	,000	-9,8666	-3,4966
	eğitim fakültesi	-,61913	1,26028	,961	-3,8709	2,6326
	tıp fakültesi	,10077	1,57586	1,000	-3,9652	4,1667

*. The mean difference is significant at the 0.05 level.

Tukey HSD^{a,b}

Eğitim gördüğü fakülte	N	Subset for alpha = 0.05	
		1	2
tıp fakültesi	52	76,0192	
mühendislik fakültesi	100	76,1200	
eğitim fakültesi	115	76,7391	
ilahiyat fakültesi	126		82,8016
Sig.		,955	1,000

Tablo 9 incelendiğinde; eğitim görülen fakülte gruplarının dindarlık puanları arasında anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir ($F_{3,389}=14.017$, $P<.05$). Bu farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu anlamak için de Tukey HSD testine bakılması gerekmektedir. Tukey HSD testi sonuçlarına göre ise; en yüksek dindarlık puanlarına ulaşan ilahiyat fakültesi ($x=82.80$) ile tıp, mühendislik ve eğitim fakültesi grupları arasında farklılık oluşmuştur. İlahiyat fakültelerini dindarlık puanları açısından yüksekten düşüğe eğitim ($x=76.73$), mühendislik ($x=76.12$) ve en düşük puanı alan tıp fakültesi öğrencileri ($x=76.01$) takip etmektedir. Burada; ilahiyat dışında öğrencilerin homojenlik gösterdiği, ilahiyat ğrencilerinin ise yüksek dindarlıkla diğerlerinden ayrıldığı görülmektedir.

3.1.2.9. Dindarlık Düzeylerinin Duygusal Zekâ Puanları Arasındaki Farklılıklara Dair Varyans Analizi

“Örneklemin duygusal zekâ ölçeğinden aldıkları puanlar dindarlık düzeyleri açısından farklılık göstermektedir.” şeklindeki 9.hipotezimizi test etmek için öncelikle deneklerin dindarlık ölçeğinden aldıkları puanlar, dindarlık düzeyine dönüştürülmüştür. Bu bağlamda, dindarlık ölçeğinden alınan toplam puanlar yüksekte düşüğe doğru sıralanmış, alınan en düşük ve en yüksek puanların %27’si, ”düşük” ve “yüksek” dindarlık düzeyi olarak belirlenmiştir. Kalan puanlardan gruplar arasındaki farkın netleşmesi için yine en yüksek ve en düşük beş adedi analiz dışı bırakılmış ve bu grup da “orta” dindarlık düzeyi olarak belirlenmiştir. Daha sonra duygusal zekâ puanlarının dindarlık düzeyleri açısından farklılığını ölçmek için görüldüğü üzere One Way Anova testi yapılmıştır.

Tablo 10. Dindarlık Düzeyleri ve Duygusal Zekâ Puanları Arasındaki Farklılıklara Dair Varyans Analizi Testi

ANOVA

Duygusal zekâ toplam

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	1671,051	2	835,525	3,069	,048
Within Groups	104005,926	382	272,267		
Total	105676,977	384			

Multiple Comparisons

Dependent Variable: Duygusal zekâ toplam

Tukey HSD

(I) Dindarlık Düzeyleri	(J) Dindarlık Düzeyleri	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
					Lower Bound	Upper Bound
düşük	orta	-2,78571	7,63825	,929	-20,7576	15,1862
	yüksek	-10,93132	6,29629	,193	-25,7458	3,8831
orta	düşük	2,78571	7,63825	,929	-15,1862	20,7576
	yüksek	-8,14560	4,49395	,167	-18,7194	2,4282
yüksek	düşük	10,93132	6,29629	,193	-3,8831	25,7458
	orta	8,14560	4,49395	,167	-2,4282	18,7194

Duygusal zekâ toplam

Tukey HSD

dindarlıkduzeyleri	N	Subset for alpha = 0.05
		1
düşük	7	137,4286
orta	14	140,2143
yüksek	364	148,3599
Sig.		,191

Tablo 10 incelendiğinde; duygusal zekâ puanlarının dindarlık düzeyleri açısından $P < .05$ düzeyinde anlamlı farklılıklar gösterdiği görülmektedir ($F_{2,282} = 3.060$ $P < .05$). Tukey HSD testi sonucuna bakıldığı zaman; en düşük duygusal zekâ puanını düşük dindarlık seviyesindekilerin ($x = 137$) aldığı, onu orta dindarlık seviyesinin ($x = 140$) takip ettiği ve en yüksek puanı ise yüksek dindarlık seviyesinin ($x = 148$) aldığı görülmektedir. Buna göre dindarlığın duygusal zekâ üzerinde önemli bir faktör olduğunu, 9. hipotezin desteklendiğini söyleyebiliriz.

Tablo 11 (Devam)

Dindarlığın ibadet boyutu toplam puanı	Pearson Correlation	,185**	,586**	,532**	1	,403**	,911**	,580**
	Sig. (2-tailed)	,000	,000	,000		,000	,000	,000
	N	393	393	393	393	393	393	393
Dindarlığın bilgi boyutu toplam puanı	Pearson Correlation	,060	,320**	,246**	,403**	1	,523**	,301**
	Sig. (2-tailed)	,237	,000	,000	,000		,000	,000
	N	393	393	393	393	393	393	393
Dindarlık toplam puanı	Pearson Correlation	,232**	,682**	,803**	,911**	,523**	1	,577**
	Sig. (2-tailed)	,000	,000	,000	,000	,000		,000
	N	393	393	393	393	393	393	393
İbadetleri yerine getirme sıklığı	Pearson Correlation	,080	,343**	,399**	,580**	,301**	,577**	1
	Sig. (2-tailed)	,112	,000	,000	,000	,000	,000	
	N	393	393	393	393	393	393	393

*. Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

**. Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Tablo 11 incelendiğinde; duygusal zeka ile dindarlık ve dindarlığın alt boyutları arasındaki korelasyon sonuçları şu şekilde tespit edilmiştir:

- Örneklemin duygusal zekâ ile toplam dindarlık puanı arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki vardır ($r=0.232$, $P<0.05$). Buna göre dindarlık yükseldikçe duygusal zekâ puanı da artmaktadır.
- Duygusal zekâ ile dindarlığın inanç boyutu arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki vardır ($r=0.13$, $P<0.05$). Buna göre dindarlığın inanç boyutu puanı yükseldikçe duygusal zekâ puanı da artmaktadır.
- Duygusal zekâ ile dindarlığın duygu boyutu arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki vardır ($r=0.252$, $P<0.05$). Duygu boyutu puanı yükseldikçe duygusal zekâ puanı da yükselmektedir.

- Duygusal zekâ ile dindarlığın davranış boyutu arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki vardır ($r=0.185$, $P<0.05$). Buna göre dindarlığın davranış boyutu puanı yükseldikçe duygusal zekâ puanı da artmaktadır.
- Duygusal zekâ ile dindarlığın bilgi boyutu arasında anlamlı bir ilişki yoktur ($r=0.060$, $P>0.05$).
- Duygusal zekâ ile ibadetleri yerine getirme sıklığı arasında anlamlı bir ilişki yoktur ($r=0.080$, $P>0.05$).

3.2. DEĞERLENDİRME

Araştırmanın bu kısmı; hipotezlerimize bağlı olarak yaptığımız testlerden elde edilen bulguların değerlendirildiği bölümdür. Öncelikle yaş, cinsiyet, medeni durum ve eğitim görülen fakülteye bağlı olarak duygusal zekâ ve dindarlık arasındaki ilişkiye dair bulgular; sonra ise duygusal zekâ ile dindarlık ve dindarlığın alt boyutları arasındaki ilişkiye dair bulgular değerlendirilmektedir.

1. Yaşla İlgili Bulguların Değerlendirilmesi

Araştırmamızda; yapılan korelasyon sonucuna göre duygusal zekâ ile yaş arasında anlamlı bir ilişki olmadığı anlaşılmıştır ($r=0.034$, $P>0.05$). T testi sonuçlarına göre de duygusal zekânın yaş grupları açısından anlamlı bir farklılık meydana getirmemektedir ($F_{3,389}=0.412$, $P>.05$).

Araştırmamızda dindarlık ve yaş arasındaki ilişki de incelenmiştir. Yapılan korelasyon analizi sonucu dindarlık ile yaş arasında anlamlı bir ilişki olmadığı anlaşılmıştır ($r=-0.022$, $P>0.05$). Bununla beraber T testi sonucunda da dindarlığın yaş grupları açısından anlamlı bir farklılık oluşturmadığı görülmektedir ($F_{3,389}=1.403$, $P>.05$).

Elde edilen veriler “Örneklemin yaş gruplarının duygusal zekâ puanları arasında anlamlı farklılıklar vardır.” ve “Örneklemin yaş gruplarının dindarlık puanları arasında anlamlı farklılıklar vardır.” Şeklindeki 1 ve 2 numaralı hipotezlerimizi desteklememektedir. Bulgular yaşa bağlı olarak duygusal zekâ ya da dindarlıkta bir farklılaşma olmadığını göstermektedir.

Konuyla alakalı literatür taraması yapıldığında da bazı çalışmaların hipotezlerimizle uyumlu sonuçlarının olduğu bazıların ise zıt olduğu görülmektedir. İşmen, tezsiz yüksek lisans öğrencileri ile üniversite öğrencilerinin duygusal zekâları ile problem çözme becerileri arasındaki ilişkiyi tespit etmek amacıyla yaptığı çalışmasında 19 yaş altı ve 26 yaş üstü gruplarda duygusal zekânın yaşa göre farklılaşmadığı sonucuna ulaşmıştır.²⁸³ Ancak Avşar tarafından hemşirelik yüksekokulu öğrencilerinin duygusal zekâ düzeylerini belirlemek amacıyla yapılan

²⁸³ Esra İşmen, “Duygusal Zekâ ve Problem Çözme”, M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi, s.13, 2001, s.121

çalışmada dördüncü sınıf öğrencilerinin en yüksek ortalamaya ulaştıkları görülmüştür.²⁸⁴ Yurt dışında yapılan çalışmalarda bununla paralellik arz etmektedir. Bar-on ve arkadaşları tarafından yapılan çalışmada yaş arttıkça duygusal zekânın da artacağı bildirilmektedir.²⁸⁵ Aynı şekilde Derksen ve arkadaşları tarafından yapılan çalışmada da yaşın artmasıyla duygusal zekânın arttığı tespit edilmiştir.²⁸⁶

Dindarlıkla alakalı da hipotezimizi destekleyen çalışmalar bulunmaktadır. Acar ve arkadaşları tarafından yapılan çalışmada din olgusunun insan davranışları üzerinde yaş ilerledikçe etkisinin arttığı tespit edilmiştir.²⁸⁷ Ancak bununla beraber Şahin tarafından yapılan çalışmada olduğu gibi hipotezimizi desteklemeyen sonuçlar da bulunmaktadır. Nitekim Şahin tarafından yapılan çalışmada dindarlıkla yaş arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiş ancak yaşın ilerlemesiyle dindarlık puanlarının arttığı görülmüştür.²⁸⁸

Bu hipotezleri öne sürerken; duygusal zekânın, bilişsel zekânın aksine hayat boyu gelişim gösterdiğini ve hatta kırklı yaşlarda doruk noktasına ulaştığını göz önünde bulundurmştuk. Öyle ki yaşanan her olay, iyi ya da kötü olsun insana tecrübe olup duygusal zekâda gelişme sağlamaktadır. Dindarlık için de aynı şekilde, yaşın ilerlemesiyle birlikte dinin insan hayatının içinde daha fazla yer ettiğini ve yaşla doğru orantılı olarak din ve dindarlık algısında da değişiklik olacağını düşünmştük. Ancak örneklem grubumuz üniversite öğrencilerinden seçildiği ve öğrencilerin yaşları arasında da belirgin bir aralık olmadığı için hem dindarlık hem de duygusal zekâ açısından beklenen ayırım ortaya çıkmamıştır. Literatürdeki araştırmaların bir kısmı her iki hipotezimizi de doğrularken bir kısmında ulaşılan sonuçlar araştırmamızın sonuçlarıyla paralellik göstermektedir. Bu durum da daha

²⁸⁴ Gülçin Avşar, ‘‘Hemşirelik Yüksekokulu Öğrencilerinde Duygusal Zekâ Düzeyi’’, **Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi**, 13(1), 2010, s.5

²⁸⁵ Reuven Bar-On, JM. Brown, BD. Kirkcaldy, ve EP. Thome, ‘Emotional expression and implications for occupational stress; an application of the emotional quotient inventory (EQ-i)’, **Personality and Individual Differences**, 28(6), 2000, s.1111

²⁸⁶ Jan Derksen, I. Kramer, ve M. Katzko, ‘‘Does a Self-Report Measure for Emotional Intelligence Assess Something Different Than General Intelligence’’, **Journal of Personality and Individual Differences**, 32(1), 2002. s.42

²⁸⁷ Nilüfer Voltan Acar, İbrahim Yıldırım ve Tuncay Ergene, ‘‘Bireylerin Dindarlık Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi’’, **Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, s.12, 1996, s.55

²⁸⁸ Adem Şahin, **İlahiyat, Tıp ve Mühendislik Fakültelerinde Okuyan Öğrencilerde Dini Hayatın Boyutları Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma**, Doktora Tezi, İzmir, 1999, s.109

geniş bir örneklemede yapılacak araştırmaların konuya açıklık getireceğini düşünmekteyiz.

2. Cinsiyetle İlgili Bulguların Değerlendirilmesi

Araştırmamızda duygusal zekâ ile cinsiyet arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki olduğu görölmüştür ($r = -0.143$, $P < 0.01$). Bulgulardan erkeklerin duygusal zekâ puanlarının kızlardan daha düşük olduğu anlaşılmaktadır. Yapılan T testi sonucunda da kızlarla erkekler arasında, duygusal zekâ açısından anlamlı bir farkın olduğu sonucuna ulaşılmıştır ($t = 2.789$, $P < 0.05$). Ortalama puanlar incelendiğinde ise kızların ($x = 149,9$) duygusal zekâ puanlarının erkeklerden ($x = 145,2$) daha yüksek olduğu görölmektedir.

Duygusal zeka ile cinsiyet arasında anlamlı bir ilişki varken, yapılan korelasyon analizine göre dindarlık ile cinsiyet arasında anlamlı bir ilişki olmadığı görölmektedir ($r = -0.51$, $P > 0.05$). T testi sonucumuza göre de cinsiyete bağlı olarak dindarlıkta farklılık olmadığı anlaşılmaktadır ($t = 0.991$, $P > 0.05$).

Bu konuda elde edilen veriler ‘‘Örneklemin cinsiyet gruplarının duygusal zekâ puanları arasında farklılıklar vardır.’’ şeklindeki 3 numaralı hipotezimizi doğrularken, ‘‘Örneklemin cinsiyet gruplarının dindarlık puanları arasında farklılıklar vardır.’’ şeklindeki 4 numaralı hipotezimizi desteklememektedir. Nitekim görölüyor ki; cinsiyete bağlı olarak duygusal zekâda farklılaşma varken, dindarlıkta yoktur.

Türkiye’de ve yurt dışında yapılan çalışmalarda benzeri bazı sonuçlara ulaşılmaktadır. Austin ve arkadaşları tarafından tıp fakóltesi birinci sınıf öğrencileri üzerinde yapılan çalışmada bayanların duygusal zekâsı erkeklere göre anlamlı derecede yüksek bulunmuştur.²⁸⁹ Erdoğdu tarafından üniversite öğrencilerinin duygusal zekâ puanları ile bazı demografik özellikler arasındaki ilişkileri ortaya koymak için yapılan çalışmada da kadınların duygusal zekâsı erkeklere göre anlamlı

²⁸⁹ E.Evans Austin, R.Goldwater ve V.Potte, ‘‘A Preliminary Study of Emotional Intelligence, Emphaty and Exam Performance in First Year Medical Students’’, **Personality and Individual Differences**, Vol.39, 2005, s.1403

derecede yüksek çıkmıştır.²⁹⁰ Nazari tarafından yapılan çalışmada, Kuzey Amerika örneğinde ise kadınların erkeklerden daha fazla duygularının farkında olup, empati becerileri güçlüyken; erkeklerin özsaygı, özgüven, stresle başa çıkma ve iyimser olma konusunda kadınlardan daha iyi oldukları sonucuna ulaşılmıştır.²⁹¹

Dindarlık açısından bakıldığında ise; cinsiyet gruplarının dindarlık modelleri açısından farklılık gösterdiği Koç tarafından yapılan çalışmada erkeklerin iç güdümlü dindarlık modeline sahip olma eğilimleri kadınlara oranla daha yüksek bulunmuştur.²⁹² Ancak Şentepe ve Güven tarafından yapılan çalışmada ise kadınların erkeklere göre daha fazla iç güdümlü dindar olma eğiliminde oldukları tespit edilmiştir.²⁹³ Aynı şekilde Yapıcı tarafından yapılan araştırmaya göre de kadınlar erkeklere oranla dini hayata biraz daha eğilimlidirler.²⁹⁴ Bununla beraber Şahin tarafından yapılan çalışmada kızların dindarlık puanlarının erkeklerin dindarlık puanından daha yüksek olduğu ancak aralarındaki ilişkinin istatistiksel açıdan anlamlı olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.²⁹⁵

Araştırmamızda ulaştığımız sonuçlar ve literatürdeki bulgular değerlendirildiği zaman; literatürde esasen duygusal zekâ açısından kadın ve erkek arasında belirgin bir farklılığın olmadığı yönünde bulgulara ulaşılmaktadır. Kadın ve erkeğin duygusal zekâsının genel benzerlikleri küçük farklılıklardan daha çoktur. Ancak kadınların duygularından haberdar olma konusunda erkeklerden daha iyi olmasından dolayı çalışmamızda böyle bir farklılaşma meydana geldiğini söyleyebiliriz. Türkiye’de ve yurt dışında yapılan çalışmalarda da genel olarak paralel sonuçlara ulaşılmasının bu durumla alakalı olduğu düşünülmektedir.

Duygusal zekâyla beraber dindarlık konusundaki bulgular da hipotezimizi desteklememektedir. Literatürdeki çalışmaların bir kısmında kadınların bir kısmında

²⁹⁰ Yüksel Erdoğan, “Duygusal Zekânın Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi”, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, 7(23), 2008,s.73

²⁹¹ Kamran Nazari, “Emotional Intelligence: Understanding, Applying and Measuring”, **Journal of Applied Sciences Research**, 8(3), 2012, s.1595

²⁹² Mustafa Koç, “Demografik Özellikler İle Dindarlık Arasındaki İlişki: Yetişkinler Üzerine Ampirik Bir Araştırma”, **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, c.19, s.2, 2010, s.235

²⁹³ Ayşe Şentepe ve Metin Güven, “Kişilik Özellikleri ve Dindarlık İlişkisi Üzerine Ampirik Bir Araştırma”, **Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 17(31), 2015, s.38

²⁹⁴ Asım Yapıcı, “Türk Toplumunda Cinsiyete Göre Dindarlık Farklılaşması: Bir Meta-Analiz Denemesi”, **Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 12(2), 2012, s.24

²⁹⁵ Şahin, a.g.e., 1999, s.133

erkeklerin daha dindar oldukları sonucuna ulaşılmakla birlikte, arada farkın olmadığını gösteren çalışmalar da bulunmaktadır. Araştırmamızda arada belirgin bir farkın çıkmaması kanaatimizce özellikle son dönemlerde, sürekli daha da modern hale gelen dünya hayatında kadın ve erkek rollerinin birbirine çok yakın olması ve dini yaşama imkânının eşit olmasından kaynaklanmaktadır. Şöyle ki kadınlar da artık sosyal hayatta erkeklerle aynı şartlara sahiptir. Günlük hayatta yapılan işler hemen hemen aynıdır. Esasında kadınlar özellikle namaz ve abdest gibi konularda erkeklerden çok daha zor şartlara sahip olmakla beraber, ibadet için ayrılacak vakit ve imkânlar artık eşittir. Örneğin kadınlar da artık ibadet edebilmek için çok rahat bir şekilde istedikleri her zaman camilere gidebilmekte, uzun mesafeli yolculuklara çıkabilmekte ya da zekât, sadaka gibi yardımları yapabilmektedirler. Bu tür imkânlara sahip olmakla birlikte zamanlarının yetersiz olması da erkelerle aynı koşulları paylaştıklarını göstermektedir. Bu sebeple uygulamada farklılıklar olsa bile günümüzde dindarlık açısından kadın ve erkek arasında farklılık çıkmadığını söylemek uygun olacaktır. Bununla beraber çalışmanın Konya’da yapıyor olması da etkili olabilmektedir. Nitekim dini algılayış ve yaşayış şekli kadın ve erkek için bölgede benzerlik göstermektedir.

3. Medeni Durumla İlgili Bulguların Değerlendirilmesi

Duygusal zekâ ile medeni durum arasında yapılan korelasyon analizine göre iki değişken arasında anlamlı bir ilişki olmadığı anlaşılmaktadır ($r=-0.028$, $P>0.05$). Diğer taraftan T testi sonucu da medeni duruma bağlı olarak duygusal zekâda farklılık olmadığını göstermektedir ($t=0.556$, $P>0.05$).

Araştırmamızda dindarlık ile medeni durum arasında da anlamlı bir ilişki olmadığı tespit edilmiştir ($r=-0.33$, $P>0.05$). Yine medeni duruma bağlı olarak dindarlıkta da farklılık olmadığı anlaşılmaktadır ($t=0.653$, $P>0.05$).

Bu veriler “Örneklemin medeni durum gruplarının duygusal zekâ puanları arasında anlamlı farklılıklar vardır.” ve “Örneklemin medeni durum gruplarının dindarlık puanları arasında anlamlı farklılıklar vardır.” şeklindeki 5 ve 6 numaralı hipotezlerimizi desteklememektedir.

Daha önce yapılan çalışmalara bakıldığında da sonuçların değişken olduğu görülmektedir. Taşlıyan tarafından, yapılan çalışmada evlilerin bekârlara nazaran duygularının daha çok farkında oldukları ve olumlu duygulara sahip olup motivasyonlarının yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.²⁹⁶ Ancak Akbolat ve Işık tarafından yapılan çalışmada ise deneklerin medeni durumlarına bağlı olarak duygusal zekâlarında bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir.²⁹⁷

Dindarlık açısından literatüre bakıldığında da sonuçların değişken olduğu görülmektedir. Koç tarafından yapılan çalışmada evlilerin bekârlara nazaran daha içselleştirilmiş bir dindarlık formuna sahip oldukları ifade edilmektedir.²⁹⁸ Uysal tarafından yapılan çalışmada da evli bireylerin bekârlardan daha dindar oldukları sonucuna ulaşılmıştır.²⁹⁹ Bununla beraber Mehmedoğlu tarafından yapılan çalışmada medeni durum ile dindarlık arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.³⁰⁰ Aynı şekilde Akdoğan tarafından yapılan çalışmada da medeni duruma bağlı olarak dindarlıkta farklılaşma meydana gelmemiştir.³⁰¹

Hem duygusal zekâ hem de dindarlıkta evlilerin bekârlardan daha yüksek puan alacağını ve aralarında anlamlı bir farklılığın olacağını düşünmüştük. Çünkü evlilik hayatı duygusal zekanın temel taşları olan başkalarının duygularını anlayabilme, empati kurabilme, sıkıntılara göğüs gerebilme ve sabır gösterme gibi pek çok yetiyi içinde barındırmaktadır. İnsan ömrü boyunca sıkıntılarla başa çıktıkça, dinleme ve empati gösterdikçe duygusal zeka da gelişme eğilimi göstermektedir. Özellikle çocuk yetiştirme konusunda gösterilen sabır ve ihtimam, kişinin duygusal zekâsında büyük bir gelişim sağlamaktadır. Dindarlık için de aynı şekilde; evlilik hayatının özellikle de çocuk sahibi olmanın ve yaşın ilerlemesiyle birlikte kişinin dini yaşantısına daha çok dikkat edeceğini düşünmüştük. Bu konudaki hipotezlerimizin desteklenmemesinde örneklem grubunun sadece üniversite

²⁹⁶ Mustafa Taşlıyan, “Akademisyenlerin Duygusal Zekâ, İş Tatmini ve Tükenmişlik Düzeyleri Arasındaki İlişki”, **İşletme Araştırmaları Dergisi**, 6(3), 2014, s.73

²⁹⁷ Mahmut Akbolat ve Oğuz Işık, “Sağlık Çalışanlarının Duygusal Zekâ Değerlerinin Motivasyonlarına Etkisi”, **DergiPark**, 32(1), 2012, s.120

²⁹⁸ Koç, a.g.m., s.242

²⁹⁹ Veysel Uysal, **Geleneksellik-Çağdaşlık Bağlamında Türkiye’de Dindarlık ve Kadın**, D.E.M. Yayınları, İstanbul, 2006, s.147

³⁰⁰ Ali Ulvi Mehmedoğlu, **Kişilik ve Din**, D.E.M. Yayınları, İstanbul, 2004, s.189

³⁰¹ Ali Akdoğan, **Sosyal Değişme ve Din**, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2004, s.157

öğrencilerinden seçilmesi ve büyük bir kısmının bekâr olması, böylece aradaki farkın belirginleşmemesi etkili görünmektedir.

4. Eğitim Görülen Fakülteyle İlgili Bulguların Değerlendirilmesi

Duygusal zekâ açısından eğitim görülen fakülte grupları arasında yapılan T testi sonucuna göre anlamlı bir farklılık yoktur ($F_{3,389}=0.976$, $P>.05$). Ancak bilgi vermesi açısından bakıldığında fakülte gruplarının en düşük puandan yükseğe doğru; tıp fakültesi ($x=144$), eğitim fakültesi ($x=147$), mühendislik fakültesi ($x=148$) ve ilahiyat fakültesi ($x=149$) şeklinde sıralandıkları görülmektedir.

Tek yönlü varyans analizi sonucuna göre fakülte gruplarının dindarlıkları arasında anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir ($F_{3,389}=14.017$, $P<.05$). Bu farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu anlamak için Tukey HSD testine baktığımızda; ilahiyat fakültesi ($x=82$) ile tıp fakültesi ($x=76$), mühendislik fakültesi ($x=76$) ve eğitim fakültesi ($x=76$) arasında farklılıklar olduğu görülmektedir.

Analizler neticesinde ulaştığımız veriler “Örneklemin eğitim görülen fakülte gruplarının duygusal zekâ puanları arasında anlamlı farklılıklar vardır.” şeklindeki 7 numaralı hipotezimizi desteklemezken, “Örneklemin eğitim görülen fakülte gruplarının dindarlık puanları arasında anlamlı farklılıklar vardır.” şeklindeki 8 numaralı hipotezimizi doğrulamaktadır. Bulgulardan görüldüğü üzere, eğitim görülen fakülteye bağlı olarak duygusal zekâda farklılaşma olmazken, dindarlıkta ilahiyat ile diğer fakülteler arasında anlamlı bir farklılaşma söz konusudur. Esasında duygusal zekâ açısından bakılınca fakülteler arasında anlamlı bir fark olmamakla birlikte ilahiyat fakültesi öğrencileri ($x=149$) diğer fakültelerden daha yüksek puana ulaşmıştır. Dindarlık noktasında da aynı şekilde ilahiyat fakültesi öğrencilerinin ($x=82$) diğer fakültelere nazaran daha yüksek puan alması bu konudaki hipotezimizi destekler mahiyettedir. Buna göre yüksek din eğitiminin duygusal zekâ ve dindarlık açısından etkili bir faktör olduğu söylenebilmektedir. Literatüre bakıldığında da bulgularımızı destekleyen çalışmalara ulaşılmaktadır.

Erdoğdu tarafından yapılan çalışmada da öğrencilerin fakültelerine bağlı olarak duygusal zekâ ölçeğinden aldıkları puanlarda farklılıklar görülmektedir. Güzel Sanatlar Bölümü öğrencilerinin duygusal zekâ ölçeğinden aldıkları puanlar diğer

fakülterele nazaran daha yüksekken Beden Eğitimi Bölümü öğrencilerinin düşük çıkmıştır. Bu durum da alınan eğitime bağlı olarak duygusal zekâ ölçeğinden alınan puanın değiştiğini göstermektedir.³⁰² İkiz ve Totan tarafından yapılan araştırmada da sayısal bilimlerde öğrenim gören öğretmen adaylarının sosyal bilimlerde öğrenim görenlere oranla duygusal zekânın her alanında daha yüksek puanlara ulaştıkları tespit edilmiştir.³⁰³

Dindarlık açısından bakıldığında; Şahin tarafından yapılan çalışmada en dindar grup olarak İlahiyat, en az dindar grup olarak ise Sosyoloji ve Pdr grupları tespit edilmiştir. Tıp ve Mühendislik fakülteleri ise ikisi arasında bulunmaktadır.³⁰⁴ Bunun sebebi olarak dini eğitimin alınmasından dolayı ilahiyat fakültesinin ilk sırada olmasının yanı sıra, araştırma alanları dinden uzak konuları kapsayan bilim adamlarının daha dindar oldukları, dinin araştırma alanına girdiği bilim dallarında çalışan sosyal bilimcilerin ise alanlarının onlara kazandırdığı formasyon sebebiyle daha az dindar oldukları görülmektedir. Turan ve İyibilgin tarafından yapılan çalışmada da paralel sonuçlara ulaşılmış ve en yüksek dindarlık puanını İlahiyat Fakültesi öğrencileri alırken en düşük puanı Güzel Sanatlar Fakültesi öğrencileri almıştır.³⁰⁵

5. Duygusal Zekâ ile Dindarlık ve Dindarlığın Alt Boyutları Arasındaki İlişkilere Dair Bulguların Değerlendirilmesi

Araştırmamızda yaptığımız analiz neticesinde duygusal zekâ ve toplam dindarlık puanları arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir ($r=0.232$, $P<0.01$). Buna göre, dindarlık arttıkça duygusal zekâ da artmaktadır.

Çalışmamızda ayrıca duygusal zekâ puanlarının dindarlık düzeyleri açısından farklılığını ölçmek için de One-way Anova testi yapılmıştır. Buna göre örneklemin duygusal zekâ puanları dindarlık düzeyleri açısından anlamlı bir farklılık göstermektedir ($F_{2,282}=3.060$ $P<.05$). Tukey HSD testi sonucuna bakıldığı zaman; en

³⁰² Erdoğan, a.g.m., s.75

³⁰³ Ebru İkiz ve Tarık Totan, “Üniversite Öğrencilerinde Öz-duyarlılık ve Duygusal Zekânın İncelenmesi”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(1), 2012, s.65

³⁰⁴ Şahin, a.g.e., 1999, s.131

³⁰⁵ Yahya Turan ve Orhan İyibilgin, “Üniversite Öğrencilerinin Dindarlık Düzeyleri ve Kur’an’a Yönelik Tutumları Üzerine Ampirik Bir Araştırma”, *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 8(2), 2018, s.418

düşük duygusal zekâ puanını düşük dindarlık seviyesindeki deneklerin ($x=137$) aldığı, onları orta dindarlık seviyesinin ($x=140$) takip ettiği ve en yüksek puanı ise yüksek dindarlık seviyesindeki deneklerin ($x=148$) aldığı görülmektedir. Bu veriler de “Örneklemin toplam duygusal zekâ puanı ile dindarlık düzeyleri arasında pozitif yönde anlamlı ilişki vardır.” şeklindeki 9 ve “Örneklemin dindarlık düzeylerine göre duygusal zekâ puanları farklılık göstermektedir. Dindarlık düzeyi yüksek olanların duygusal zekâ puanları diğerlerine göre daha yüksektir.” şeklindeki 10 numaralı hipotezlerimizi desteklemektedir. Bu durum da temel hipotezimizin desteklendiğini, yani kişinin genel olarak değerlendirildiği zaman dindarlığı arttıkça duygusal zekâsının da arttığını göstermektedir.

Araştırmamızda duygusal zekâ ile dindarlığın inanç boyutu arasında pozitif yönde bir ilişki olduğu anlaşılmaktadır ($r=0.130$, $P<0.01$). Buna göre dindarlığın inanç boyutu puanı arttıkça duygusal zekâ da artmaktadır. Bu durum “Örneklemin duygusal zekâ puanı ile dindarlığın inanç boyutu puanı arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki vardır.” Şeklindeki 11 numaralı hipotezimizi doğrulamaktadır.

Dindarlığın temelinde dini inanç vardır. Dini inancın ilk basamağı ise yüce bir yaratıcıya bağlanmadır. Böylece insan yaratıcıya olan güveni sayesinde, korkularından arınmış, endişesiz ve güvende yaşamaktadır. Dini inanç insanın sadece kendi varlığına anlam ve değer vermesiyle kalmaz, aynı şekilde sosyal hayatına da çeki düzen verip yüce bir hedef uğruna yaşamasını sağlamaktadır. Böylece de kişi farkında olmadan duygusal zekânın temel taşları olan; kendini bilme, buna bağlı olarak karşısındakinin duygularını anlayabilme ile güven ve emniyette olma gibi yetileri kendisinde hissetmeye başlamaktadır. Çalışmamızda ulaştığımız sonuçlar da bu durumu doğrular nitelikte görünmektedir.

Diğer taraftan duygusal zekâ ile dindarlığın duygu boyutu arasında da pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir ($r=0.252$, $P<0.01$). Buna göre dindarlığın duygu boyutu puanı arttıkça duygusal zekâ puanı da artmaktadır. Bu durum da “Örneklemin duygusal zekâ puanı ile dindarlığın duygu boyutu puanı arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki vardır.” şeklindeki 12 numaralı hipotezimizi doğrulamaktadır.

İbadetlerini yerine getirirken kişinin kendini güvende hissetmesi, yardımlaşmayla huzur duyması, zekat ve sadaka sayesinde daha fazla empati yapabilmesi, kötülüklerin kendisini rahatsız etmesi ve değiştirmek için çaba göstermesi, kendini sorguya çekerek daha yakından tanıma fırsatı bulması, tövbe ederek yaptığı hataları kabul edip tekrarlamaması, daima Allah'ın kendisini gördüğünü ve yanında olduğunu bilerek yalnızlık hissetmemesi dindarlığın duygu boyutunun duygusal zekâyı geliştirdiğini göstermektedir.

Aynı şekilde duygusal zekâ ile dindarlığın davranış boyutu arasında da pozitif yönde bir ilişki olduğu görülmektedir ($r=0.185$, $P<0.01$). Buna göre dindarlığın davranış boyutu puanı arttıkça duygusal zekâ puanı da artmaktadır. Ulaştığımız bu sonuç, “Örneklemin duygusal zekâ puanı ile dindarlığın davranış boyutu puanı arasında pozitif yönde anlamlı ilişki vardır.” Şeklindeki 13 numaralı hipotezimizi doğrulamaktadır.

Dindarlığın davranış boyutunun temelinde Allah'ın emir ve yasaklarına riayet etmek vardır. Bunlar da aslında uzun vadede kendi menfaatimize olan şeyler için kısa vadedeki her türlü arzu ve istekten uzak durmakla açıklanabilir. Kişi şayet bu şekilde bir hayat yaşarsa farkında olmadan duygusal zekâsının gelişimine katkı sağlamaktadır. Nitekim duygusal zekânın gelişimi için de bireyin sabırlı bir şekilde duygularını kontrol ederek uzun vadedeki menfaatlerine ulaşma çabasını göstermesi gerekmektedir. Oruç ibadeti bunun en güzel örneğidir. Nitekim oruç sayesinde birey uzun vadedeki bir menfaat için gün boyu yeme içme gibi bir zevki terk edebilmektedir. Yani kendini ve duygularını kontrol etmeyi bu sayede öğrenebilmektedir. Namaz ibadetiyle de her gün Allah'ın huzurunda olarak öncelikle kendi duygularının farkına varmakta ve yine kendini kontrol etmeyi öğrenmektedir. Yahut kendisi için de sevimli gelen mallarından paylaşması, kendisi için çalıştığı ve kötülükleri kendisinden savdığı gibi başkaları için de çalışması, gördüğü yanlışları düzeltmesi empati duygusunu geliştirmektedir.

Diğer taraftan, duygusal zekâ ile dindarlığın bilgi boyutu arasında anlamlı bir ilişki olmadığı tespit edilmiştir ($r=0.060$, $P>0.05$). Bu veriler “Örneklemin duygusal zekâ puanı ile dindarlığın bilgi boyutu puanı arasında pozitif yönde anlamlı ilişki vardır.” şeklindeki 14 numaralı hipotezimizi desteklememektedir.

Dinler, mensuplarının dinle alakalı temel bilgilere sahip olmasını istemektedir. Özellikle inanç esasları, ibadetleri, yasakları ve dinin tarihçesine dair bilgiler önem arz etmektedir. Dini bilgilere sahip olmak önemli olmakla birlikte, dindarlığın diğer boyutlarıyla eğer bir bağlantısı olmazsa değer ifade etmemektedir. Bilgi boyutunun özellikle inanç boyutu ile yakın ilişkisi vardır. Eğer, kişinin inancı yoksa dini bilginin, dindarlığın işareti anlamında bir değeri de yoktur. Çünkü bu kişinin yaşamına yansımamaktadır. Günlük hayatına yansımadığı için de duygusal zekâsında herhangi bir farklılık oluşturmamaktadır. Bu bulgu çalışmamız için önem arz etmekte ve önemli bir noktayı aslında gün yüzüne çıkartmaktadır. Şöyle ki; bu madde bilginin davranışlara dönüştürülmediği takdirde insan için herhangi bir anlamı ve önemi olmadığını göstermektedir. Ayrıca dinin, insandan daima öğrenmesini ve öğrendiğini de uygulamasını neden istediğini açığa çıkartmaktadır.

Önemli görülmesinden dolayı dindarlığın davranış boyutunun bir maddesi olan ibadetleri yerine getirme sıklığı ile duygusal zekâ arasındaki korelasyon analiz edilmiş ancak duygusal zekâ ile ibadetleri yerine getirme sıklığı arasında anlamlı bir ilişki olmadığı anlaşılmıştır ($r=0.080$, $P>0.05$). Buna göre bireyin ibadetlerini yerine getirme sıklığı ile duygusal zekâ arasında bir bağ yoktur. Bu durum “Örneklemin duygusal zekâ puanı ile dindarlığın davranış boyutunun bir maddesi olan ibadetlerini yerine getirme arasında pozitif yönde anlamlı ilişki vardır.” şeklindeki 15 numaralı hipotezimizi desteklememektedir.

Esasında bu sonuç şaşırtıcıdır. Çünkü araştırmamızda dindarlığın davranış boyutunun duygusal zekâyı geliştirdiği tespit edilmiştir. Burada diyebiliriz ki; kişinin ibadetleri içselleştirerek yerine getirmesi, bunu yapması gerektiğinin bilincinde olması da duygusal zekâ açısından önem arz etmektedir. Şöyle ki; özellikle anlamı ve gayesi anlaşılmamış, bilinçli olarak yapılmayan sadece taklide dayanan ibadetler duygusal zekânın gelişimini etkilememektedir. Örneğin; orucun neden tutulduğunu anlamayan bir insanın günlerce oruçlu olması onun için duygusal zekânın gelişimi açısından bir anlam ifade etmeyecektir. Bu sebeple duygusal zekâ ile ibadetleri yerine getirme sıklığı arasında bir ilişki tespit edilememiştir.

Konuyla alakalı olarak daha önce yapılan çalışmalara baktığımız zaman, duygusal zekâ ile pek çok faktörün incelendiği ancak dindarlıkla ilişkisinin

araştırılmadığı görülmektedir. Ancak bizim verilerimize paralel bazı sonuçlar görmek mümkündür. Mesela Maboçoğlu çalışmasında değerlerin ve ruhsallığın duygusal zekânın gelişimine katkıda bulunacağını dile getirmiştir. Değerler ve ruhsallık, dindarlık kavramından farklı olsa da insanın manevi yönünü besleme konusunda etkilidir. Burada verilen inanmak, takva, dua, tevekkül, sevmek, tevazu, tövbe, sabır ve dürüstlük değerleri dindarlık kavramıyla yakından ilgilidir. Bu değerlerin duygusal zekânın gelişimine katkısı çalışmada ayrıntılı bir şekilde açıklanmıştır.³⁰⁶ Dirimeşe tarafından yapılan çalışmada da din eğitiminin amaçlarıyla duygusal zekâ arasındaki ilişki ortaya konulmuş, konu ilgili Kuran ayetleriyle ilişkilendirilmiştir. Kuran'dan pek çok ayetin duygusal zekâ yeterliliklerinin desteklediği belirtilmiştir.³⁰⁷ Ayetlerle beraber hadisler de çok önemli birer dini öğreti olmasından dolayı Yıldız tarafından yapılan çalışma da bize kaynaklık etmiştir.³⁰⁸ Bu iki çalışma teorik olarak Kuran ve hadislerin ruhunda duygusal zekâ öğretilerinin olduğunu gösterirken biz de çalışmamızla bunun hayata yansımış şeklini göstermeye çalıştık. Nitekim kuran ve sünnetin yaşanması demek dindarlık demektir. Neticede elde edilen bulgular dini verilerin, dindarlığın duygusal zekâyı arttırdığı yönündedir. Bununla beraber Ege tarafından yapılan çalışma da bize ışık tutan ve benzer sonuçlar elde ettiğimiz çalışmalardandır. Bu araştırmada, din öğretiminin duygusal zekâ ile ilişkisi, din öğretiminin duygusal zekânın gelişimini nasıl desteklediği, yetiştirilmesi hedeflenen bireyin özellikleri açısından incelenmiş ve benzer olduğu ifade edilmiştir. Çalışmada namaz, oruç, hac, zekât ve kurban ibadetlerinin duygusal zekânın gelişimine katkısı detaylı bir şekilde belirtilmiştir.³⁰⁹ Bizim çalışmamız da bu bilgileri nicel yöntemlerle destekler niteliktedir. Yine Rostami tarafından din ve duygusal zekâ arasındaki ilişkiyi tespit etmek amacıyla yapılan çalışmada; öğrencilerin dini inancının duygusal zekâyla beraber önemli pozitif ilişkilere imkân sağladığı tespit edilmiştir.³¹⁰ Sonuç olarak denilebilir ki çalışmamız konuyla alakalı yapılan çalışmaları destekler mahiyette olmasıyla birlikte

³⁰⁶ Maboçoğlu, a.g.e., s.155-158

³⁰⁷ Dirimeşe, a.g.e., s.243-251

³⁰⁸ Yıldız, a.g.e., s.82-84

³⁰⁹ Ege, a.g.e., s.63

³¹⁰ Nadia Rostami, **The relationship between religious and emotional intelligence**, master dissertation, Shahid Beheshti University, 2006

teoride var olan bilgilerin alan araştırmasına dökülmüş şeklidir. Dindarlığın inanç, davranış ve duygu boyutu puanları ile duygusal zekâ puanı arasında pozitif yönde anlamlı ilişkinin olması bunu kanıtlar mahiyettedir. Ayrıca toplam duygusal zekâ puanı ile dindarlık düzeyleri arasında da pozitif yönde anlamlı ilişkinin çıkması, dindarlığı yüksek bireylerin diğerlerinden anlamlı şekilde yüksek duygusal zekâ puanlarına sahip olmaları; duygusal zekânın gelişimi için dindarlığın önemini ortaya koymaktadır.

SONUÇ

Araştırmamızın amacı; giriş bölümünde de ifade edildiği üzere duygusal zekâ ile dindarlık arasındaki ilişkiyi ve bu ilişkiyi etkileyebileceği düşünülen bazı değişkenlerin etki derecesini ortaya koymaktır.

Araştırmanın örneklem grubunu Konya’da farklı fakültelerde öğrenim görmekte olan üniversite öğrencilerinden tesadüfi örneklem yöntemi kullanılarak seçilen 393 denekten oluşmaktadır. Örneklem grubundaki deneklerin %44,02’si (s=173) 18-20 yaş grubundan, %45,55’i (s=179) 21-23 yaş grubundan, %8,14’ü (s=32) 24-26 yaş grubundan, %2,29’u (s=9) 27-üstü yaş grubundandır. Bunların da %46,06’sı (s=181) erkek, %53,94’ü (s=212) ise kızdır.

Araştırmamızda, duygusal zekâyı ölçmek için orijinali Schutte ve diğerleri (1998) tarafından geliştirilmiş olan Duygusal Zekâ Ölçeği’nin (DZÖ) Austin ve diğerleri (2004) tarafından modifiye edilmiş versiyonu kullanılmıştır. Dindarlığı ölçmek için ise Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğretim üyeleri tarafından geliştirilen “Dini Hayat Ölçeği” kullanılmıştır.

Ulaştığımız bulgular, duygusal zekâ ile dindarlık arasında bir ilişki olduğuna dair hipotezlerimizi kısmen desteklemektedir.

Araştırmamızda ulaştığımız bulgulara göre;

Duygusal zekâ ile yaş arasında anlamlı bir ilişki ve yaş açısından duygusal zekâ puanları arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir. Bununla birlikte dindarlığın yaş grupları açısından da anlamlı bir farklılık göstermediği anlaşılmaktadır. (1 ve 2 numaralı hipotezimiz desteklenmemiştir.)

Duygusal zekâ ile cinsiyet arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Erkeklerin duygusal zekâ puanları kızlardan daha düşüktür. Diğer taraftan dindarlık ile cinsiyet arasında anlamlı bir ilişki ve dindarlık puanlarının cinsiyet açısından anlamlı bir farklılık ortaya koymadığı görülmektedir. (3 numaralı hipotezimiz desteklenirken 4 numaralı hipotezimiz desteklenmemiştir.)

Duygusal zekâ ile medeni durum arasında anlamlı bir ilişki ve medeni durum açısından duygusal zekâ puanları arasında anlamlı bir farklılık yoktur. Aynı şekilde

dindarlık ile medeni durum arasında da anlamlı bir ilişki yoktur. Medeni durum grupları dindarlık açısından anlamlı bir farklılık göstermemektedir. (5 ve 6 numaralı hipotezlerimiz desteklenmemiştir.)

Duygusal zekâ ile eğitim görülen fakülte arasında anlamlı bir ilişki ve eğitim görülen fakülte açısından duygusal zekâ puanları arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir. Ancak ilahiyat fakültesi öğrencilerinin dindarlık ölçeğinden aldıkları puanlar diğer fakültelerden anlamlı şekilde daha yüksektir. (7 numaralı hipotezimiz desteklenmezken 8 numaralı hipotezimiz desteklenmiştir.)

Araştırmamızda duygusal zekâ ile toplam dindarlık puanları arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Buna göre dindarlık arttıkça duygusal zekâ da artmaktadır. Ayrıca duygusal zekâ puanları dindarlık düzeyleri açısından anlamlı bir farklılık göstermektedir. Dindarlık düzeyi yüksek olanların duygusal zekâ düzeyleri de anlamlı şekilde diğerlerinden daha yüksektir. (9 ve 10 numaralı hipotezlerimiz desteklenmiştir.)

Diğer taraftan dindarlığın alt boyutlarıyla duygusal zekâ arasındaki ilişkilere baktığımızda; duygusal zekâ ile dindarlığın inanç boyutu arasında pozitif yönde bir ilişki olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre dindarlığın inanç boyutu puanı arttıkça duygusal zekâ puanı da artmaktadır. (11 numaralı hipotezimiz desteklenmiştir.)

Duygusal zekâ ile dindarlığın duygu boyutu arasında da pozitif yönde bir ilişki olduğu görülmektedir. Buna göre dindarlığın duygu boyutu puanı arttıkça duygusal zekâ puanı da artmaktadır. (12 numaralı hipotezimiz desteklenmiştir.)

Aynı şekilde duygusal zekâ ile dindarlığın davranış boyutu arasında da pozitif yönde bir ilişki olduğu görülmekte; dindarlığın davranış boyutu puanı arttıkça duygusal zekâ puanı da artmaktadır. (13 numaralı hipotezimiz desteklenmiştir.)

Diğer taraftan duygusal zekâ ile dindarlığın bilgi boyutu arasında anlamlı bir ilişki olmadığı tespit edilmiştir. Buna göre dindarlığın bilgi boyutu puanının artması duygusal zekâ puanını etkilememektedir. Zira dini bilgi sahibi olmak, diğer boyutlarla ilişkili olmadıkça, dindarlık anlamına gelmeyecektir. (14 numaralı hipotezimiz desteklenmemiştir.)

Duygusal zekâ ile ibadetleri yerine getirme sıklığı arasında da anlamlı bir ilişki olmadığı anlaşılmıştır. Buna göre bireyin ibadetlerini yerine getirme sıklığı ile duygusal zekâ arasında bir bağ yoktur. (15 numaralı hipotezimiz desteklenmemiştir.)

Araştırmamızın başında da ifade edildiği gibi daha önce ülkemizde yapılan sınırlı sayıda çalışmada din öğretimi ile ayet ve hadisler ışığında duygusal zekâ değerlendirilmiş ancak kişi bazında dindarlıkla duygusal zekâ arasındaki ilişki empirik bir çalışmayla incelenmemiştir. Bunun duygusal zekâ kavramının daha yeni olması ve özellikle de ilahiyat camiasında yeterince gündeme gelmemesinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Ancak empirik metodla yapılan çalışmamız daha önceki çalışmalarda teori olarak verilen bilgilerin gerçek hayata yansımış olduğunu göstermektedir. Esasında hem duygusal zekâ hem de dini referanslara baktığımızda yetiştirilmek istenen insan profilinin benzer olması çıkan bu sonucun tabii olduğunu düşündürmektedir.

Her araştırmada olduğu gibi bizim araştırmamızın da bir takım sınırlılıkları bulunmaktadır. Bu sebeple çok geniş kitleler yerine geneli temsil eden daha dar evren ve örneklem grupları kullanılarak verilere ulaşma yoluna gidilmiştir. Örneklem olarak Necmettin Erbakan Üniversitesi'nde öğrenim görmekte olan öğrenciler arasından seçilen denekler kullanılmıştır. Her ne kadar farklı şehirlerden öğrenciler bulunsa da Konya genel itibarıyla dini algılayış ve yaşayış şekli bakımından kısmen homojenlik göstermektedir. Şayet imkânlar yeterli olsaydı, Türkiye'nin değişik bölgelerinden seçilen, farklı dindarlık algılarına sahip, temsil gücü daha yüksek bir örneklem oluşturulabilirdi. Bununla beraber özellikle önemli birer bağımsız değişken olan yaş ve medeni durumun hem duygusal zekâ hem de dindarlık için daha sağlıklı kıyaslanabilmesi adına daha geniş bir örnekleme ihtiyaç duyulduğunu da belirtmek gerekmektedir. Araştırmamızın bir diğer sınırlılığı da kesitsel olmasıdır. Şayet imkân olsaydı, bir grup genç uzun süreli bir araştırmada örneklem olarak kullanılabilir, hayatının değişik evrelerinde duygusal zekâ ve dindarlık açısından nasıl bir değişim yaşadıkları gözlemlenebilirdi. Böylece kesitsel araştırmalarda olduğundan daha ayrıntılı ve güvenilir bulgulara ulaşılabilirdi. Bireysel düzeyde yapılan çalışmalarda bunu gerçekleştirmenin, çok geniş zaman gerektirmesi sebebiyle, mevcut şartlarda çok zor olduğunu ifade etmek gerekmektedir.

Bildiğimiz kadarıyla araştırmamız Türkiye’de bu alanda ampirik yöntemle yapılan ilk çalışmadır. Her ne kadar dini öğretilerin duygusal zekâyı geliştiren bir muhtevaya sahip olduğu yorumları yapılsa da çalışmalar teoride kalmış ve gerçek hayata bunun yansiyıp yansımadığı kontrol edilmemiştir. Çalışmamızda günümüzde yaşanan problemlerin çözümü için duygusal zekânın geliştirilmesi gerektiği ve dindarlığın duygusal zekânın gelişimine katkısından dolayı duygusal zekâ ve dindarlık arasındaki ilişkinin sayısal verilerle ortaya konması gerektiği düşünülmüştür. Yaptığımız çalışma ile bu eksiklik giderilmeye çalışılmıştır. Yalnız yukarıda da belirtildiği üzere bazı sınırlılıklardan dolayı çalışmamızın kısıtlı kaldığını belirtmek gerekmektedir. Bunun için daha sonra yapılacak çalışmalarda bu sınırlılıkların aşılması ve daha belirgin sonuçlar elde edilmesi adına, çalışmanın daha kozmopolit bir şehir ya da dini yaşam şekilleri farklı olan birkaç şehirde yapılması tavsiye edilebilir. Ayrıca yaş ve medeni durumdaki farkın belirginleşmesi için de toplumun değişik kesimlerindeki insanlara ulaşılması önerilebilir. Dileğimiz yaptığımız bu çalışmanın, bundan sonra yapılacak olan duygusal zekâ ve dindarlıkla ilgili çalışmalara ışık tutmasıdır.

KAYNAKÇA

- ACAR**, Nilüfer; İbrahim Yıldırım ve Tuncay Ergene; “Bireylerin Dindarlık Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi”, **Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, s.12, 1996, 45-56.
- ADLER**, Alfred; **İnsan Tabiatını Tanıma**, (çev. Ayda Yörükkan), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2015.
- ADLER**, Alfred; **İnsanı Tanıma Sanatı**, (çev. Şelale Başar), Dergâh Yayınları İstanbul, 1981.
- ADLER**, Alfred; **Yaşama Sanatı**, (çev. Kamuran Şipal), Say Yayınları, İstanbul, 2016.
- AKBOLAT**, Mahmut ve Oğuz Işık; “Sağlık Çalışanlarının Duygusal Zekâ Değerlerinin Motivasyonlarına Etkisi”, **DergiPark**, 32(1), 2012, 109-124.
- AKDOĞAN**, Ali; **Sosyal Değişme ve Din**, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2004.
- ALLEN**, Victor; **Understanding and Supporting Behaviour Through Emotional Intelligence**, Critical Publishing, Glasgow, 2014.
- ALTINBAŞ**, Kürşat; “Empatinin Biyolojik Yönleri”, **Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar**, 2(1), 2010, 15-25.
- ARKONAÇ**, Sibel Ayşen; **Psikoloji-Zihin Süreçleri Bilimi**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2003.
- AUSTİN**, E.Evans, R.Goldwater ve V.Potte; “A Preliminary Study of Emotional Intelligence, Emphaty and Exam Performance in First Year Medical Students”, **Personality and Individual Differences**, Vol.39, 2005, 1395-1405.
- AVŞAR**, Gülçin; “Hemşirelik Yüksekokulu Öğrencilerinde Duygusal Zekâ Düzeyi”, **Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi**, 13(1), 2010, 1-6.
- AYDIN**, Mehmet; **Din Felsefesi**, İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İzmir, 2001.
- AYTEN**, Ali; **Psikoloji ve Din**, İz Yayıncılık, İstanbul, 2015.
- BAHADIR**, Abdülkerim; “Ergen Kişiliği Bağlamında Din-Kişilik İlişkisi”, **Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, (14), 2002, 111-123.
- BAHADIR**, Abdülkerim; “Ergenlik Döneminde Din ve Ahlak Gelişimi”, **Mehir Aile Dergisi**, Konya, 2001, 45-54.
- BAHADIR**, Abdülkerim; **Jung ve Din**, İz Yayıncılık, İstanbul, 2010.
- BAKIRCIOĞLU**, Rasim; **Eğitim ve Psikoloji Sözlüğü**, Anı Yayıncılık, Ankara, 2012.
- BAR-ON**, R., Brown, JM., Kirkcaldy, BD. ve Thome, EP.; “Emotional expression and implications for occupational stress; an application of the emotional quotient inventory (EQ-i)”, **Personality and Individual Differences**, 28(6), 2000, 1107-1118.

- BAYMUR**, Feriha; **Genel Psikoloji**, İnkılap ve Aka Kitabevi, İstanbul, 1997.
- BİLEN**, Mürüvvet; **Duygudan Eyleme İletişim**, Yargı Yayınevi, Ankara, 2014.
- BİLGİN**, Okan; “Ergenlerin Özgüven Düzeyi ile Yaşam Amacı ve Diğerleriyle Olumlu İlişkiler Arasındaki İlişki”, **DergiPark**, c.31, s.2, 2017, 55-66.
- BRADBERRY** Travis ve Jean Greaves; **Duygusal Zeka 2.0**, (çev. Azmi Ulaş), Sola Yayınları, İstanbul, 2017.
- BUDAK**, Selçuk; **Psikoloji Sözlüğü**, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 2000.
- BUHARİ**, İman.
- CANLI**, Mustafa; Hz. Peygamber Önderliğinde Sözlü ve Sözsüz İletişim, **Bilimname**, XV, 2008, 147-177.
- CERTEL**, Hüseyin; “Dini İletişim ve Liderlik Açısından Hz. Peygamber’in Sıfatları”, **VII. Kutlu Doğum Sempozyumu**, Isparta, 2004, 245-257.
- CERTEL**, Hüseyin; **Din Psikolojisi**, Berikan Yayınevi, Isparta, 2014.
- COVEY**, Stephen R.; **Etkili İnsanların Yedi Alışkanlığı**, (çev. Gönül Suveren), Varlık Yayınları, İstanbul, 2002.
- CÜCELOĞLU**, Doğan; **Yeniden İnsan İnsana**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2012.
- DAVİD**, Susan; **Emotional Intelligence- Self Awareness**, Harvard Business School Publishing Corporation, Boston, 2019.
- DEARY**, Ian J.; **Zekâ**, (çev. Hakan Gür), Dost Kitabevi, Ankara, 2001.
- DENİZ**, M. Engin, Ercan Yılmaz; “Üniversite Öğrencilerinde Duygusal Zekâ ve Stresle Başa Çıkma Stilleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi”, **Türk Psikolojik ve Danışma Dergisi**, 3(25), 17-26.
- DERKSEN**, J., Kramer, I. ve Katzko, M.; “Does a Self-Report Measure for Emotional Intelligence Assess Something Different Than General Intelligence”, **Journal of Personality and Individual Differences**, 32(1), 2002, 37-48.
- DİRİMEŞE**, Erdem; **Din Eğitiminin Amaçları Açısından Kuran’da Duygusal Zekâ**, Doktora Tezi, İzmir, 2013.
- DÖĞÜŞGEN**, Mehmet Murat; **Çocuktan Ergenliğe Duygusal Gelişim ve Özgüven**, Başak Yayınları, İstanbul, 2013.
- DÖKMEN**, Üstün; **İletişim Çatışmaları ve Empati**, Sistem Yayıncılık, İstanbul, 2005.
- DÖKMEN**, Üstün; **Küçük Şeyler**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2016.
- EGE**, Remziye; “Duygusal Zekâ Ve Din Öğretimi: İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi ve Duygusal Zekâ Gelişimi İlişkisi”, **Dini Araştırmalar Dergisi**, 14 (40), 2012, 47-64.
- ERDOĞDU**, Yüksel; “Duygusal Zekânın Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi”, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, 7(23), 2008, 62-76.

- ERGÜL**, Hüseyin Fazlı; “Motivasyon ve Motivasyon Teknikleri”, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, 4(14), 2005, 67-79.
- FENNELL**, Melanie; **Özgüveni Keşfedin**, Psikonet Yayınları, İstanbul, 2015.
- FURNHAM**, Adrian; “Trait Emotioanl Intelligence: Psychometric Investigation with Reference to Established Trait Taxonomies”, **European Journal of Personality**, c.15, 2001, 425-448.
- GARDNER**, Howard; **Zihin Çerçevesi**, (çev. Ebru Kılıç, Güneş Tunçgenç), Melisa Matbaacılık, İstanbul, 2017.
- GOLEMAN**, Daniel; **Duygusal Zekâ**, (çev. Banu Seçkin Yüksel), Varlık Yayınları, İstanbul, 2016b.
- GOLEMAN**, Daniel; **İş Başında Duygusal Zekâ**, (çev. Handan Balkara), Varlık Yayınları, İstanbul, 2016a.
- GOTTMAN**, John ve Joan Declaire; **Duygusal Zekâsı Yüksek Çocuklar Yetiştirmek**, (çev. Yiğit Ataman), Görünmez Adam Yayıncılık, Ankara, 2017.
- GÖZÜTOK**, Şakir; “Özdenetimde Din Eğitiminin Etkisi”, **Cumhuriyet İlahiyat Dergisi**, 21(2), 2017, 1035-1060.
- GÜRSU**, Orhan ve Çiğdem Apaydın; “Narsizm ile Özgüven Arasındaki İlişkide İslami Eğilimin Aracılık Rolü”, **Ekev Akademi Dergisi**, 20(66), 2016, 551-562.
- HÖKELEKLİ**, Hayati; “Ergenlerin Sosyal İlişkisi ve İlgilerine Din Eğitiminin Etkisi”, **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2 (2), 1987, 43-58.
- HÖKELEKLİ**, Hayati; **Din Psikolojisi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2013.
- HÖKELEKLİ**, Hayati; **Din Psikolojisine Giriş**, Değerler Eğitimi Merkezi, İstanbul, 2013.
- İKİZ**, Ebru ve Tarık Totan; “Üniversite Öğrencilerinde Öz-duyarlılık ve Duygusal Zekânın İncelenmesi”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 14(1), 2012, 51-71.
- İMAMOĞLU**, Seval Erden; **Kişiler Arası İlişkiler**, Yeni İnsan Yayınevi, İstanbul, 2009.
- İŞMEN**, Esra; “Duygusal Zekâ ve Problem Çözme”, **M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi**, s.13, 2001, 111-124.
- KAPAR**, Mehmet Ali; “Hz. Peygamberin Güvenilirliği”, **İstem**, 1(1), 2003, 41-50.
- KARACOŞKUN**, Mustafa Doğan; **Din Psikolojisi**, Grafiker Yayınları, Ankara, 2013.
- KARSLI**, Necmi; “Dindarlık ve Öfke Kontrolü İlişkisi Üzerine Tecrübi Bir Araştırma”, **Ekev Akademi Dergisi**, 16(50), 2012, 57-70.

- KESER**, Elvan; “Duygusal Zekâ İle Akademik Başarı Arasındaki İlişki: Turizm Lisans Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma”, **Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi**, 13 (3), 2016, 85-101.
- KOÇ**, Mustafa; Demografik Özellikler İle Dindarlık Arasındaki İlişki: Yetişkinler Üzerine Ampirik Bir Araştırma, **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, c.19, s.2, 2010, 217-248.
- KULAKSIZOĞLU**, Adnan; **Ergenlik Psikolojisi**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2011.
- LE BON**, Gustave; **Kitleler Psikolojisi**, Hayat Yayın Grubu, İstanbul, 2015.
- LEARY**, Mark R.; **The Curse of The Self**, Oxford University Press, New York, 2004.
- LEDOUX**, Joseph; **Duygusal Beyin**, (çev. Arıcan Uysal), Pegasus Yayınları, İstanbul, 2006.
- LYCZKOWSKA**, Kasia; **Sel-Confidence at Work**, bookboon.com. 2014.
- LYNN**, Adele B.; **50 Activities for Developing Emotional Intelligence**, HDR Press, Massachusetts, 2000.
- MACİT**, Yusuf; “Hz. Muhammed’in Bazı İletişim İlkeleri”, **On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, s.16, 2003, 271-303.
- MEHMEDOĞLU**, A. Ulvi; **Kişilik ve Din**, D.E.M. Yayınları, İstanbul, 2004.
- MEHMEDOĞLU**, Ali Ulvi; **Kişilik ve Din**, Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, İstanbul, 2004.
- MOBAÇOĞLU**, Firdevs; **Duygusal Zekâ ve Duygusal Zekânın Gelişimine Katkıda Bulunan Etmenler**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- MORADİ**, Hassan; **The Role of Emotional Intelligence in Organizational Commitment**, Tehran, 2011.
- MORGAN**, Paul; **Managing Yourself**, Pearson Education Limited, London, 2003.
- MUMCUOĞLU**, Özlem; **Bar-On Duygusal Zekâ Testinin Türkçe Dilsel Eşdeğerlilik Güvenirlik ve Geçerlik Çalışması**, İstanbul, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2002.
- NAZARİ**, Kamran; “Emotional Intelligence: Understanding, Applying and Measuring”, **Journal of Applied Sciences Research**, 8(3), 2012, 1594-1607.
- ÖZCAN**, Zeynep; “Empati ve Dindarlık İlişkisi”, **İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi**, 5(8), 2016, 2758- 2781.
- ÖZTÜRK**, Eyüp Ensar; “Üniversite Öğrencilerinde İyimserlik, Dindarlık ve Dini Yönelim İlişkisi”, **İslami İlimler Dergisi**, yıl:12, 12(3), 2017, 165-190.
- PEKER**, Hüseyin; **Din Psikolojisi**, Çamlıca Yayınları, İstanbul, 2014.
- PIAGET**, Jean; **Zekâ Psikolojisi**, (çev. İsmail Hakkı Yılmaz), Pinhan Yayıncılık, İstanbul, 2016.

- PLOTNİK**, Rod; **Psikolojiye Giriş**, (çev. Tamer Geniş), Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2009.
- PRESTON**, David Lawrence; **Steps to Self- Confidence**, How to Content, Oxford, 2007.
- ROSTAMİ**, Nadia; **The Relationship Between Religious and Emotional Intelligence**, master dissertation, Shahid Beheshti University, in Persian Language, 2006.
- SALOVEY** Peter - John D. Mayer; “Emotional Intelligence: Imagination, Cognition and Personality”, New York, Aktaran: **YILMAZ**, Remziye; **Duygusal zekâ ve Din Öğretimi**, Ankara, 2003.
- SALOVEY**, Peter; **Emotional Intelligence and Investor Behavior**, Reasearch Foundation of CFA Institute, 2009.
- SALOVEY**, Peter; **The Wisdom in Feeling**, The Guilford Press, New York, 2002.
- SARIÇAM**, Hakan; “Özgüven ve Dini Tutum”, **İnternational Journal of Social Science**, 5(7), 2012, 573-586.
- SARTORIUS**, Mariela; **Kadınlarda Duygusal Zekâ**, (çev. Şebnem Can Erendar), Varlık Yayınları, İstanbul, 2008.
- SAYAR**, Kemal, Mehmet Dinç; **Psikolojiye Giriş**, Değerler Eğitimi Merkezi, İstanbul, 2013.
- SAYGILI**, Sefa; **Beyin Gücünü Etkili Kullanma Sanatı**, Nesil Yayınları, İstanbul, 2005.
- SCHMID**, Wilhelm; **Mutsuz Olmak**, İletişim Yayıncılık, İstanbul, 2016.
- SEGAL**, Jeanne; **The Language of Emotional Intelligence**, McGraw-Hill, New York, 2008.
- STEİN**, Steven J. and Howard E. Book; **Emotional Intelligence and Your Success**, Printcrafters, Canada, 2006.
- STERRETT**, Emily A.; **The Manager’s Pocket Guide to Emotional Intelligence**, HRD Press, Massachusetts, 2000.
- ŞAHİN**, Adem; “Ergenlerde Dindarlık ve Empati”, **Marife**, 8(1), 2008, 149-166.
- ŞAHİN**, Adem; **Birlikte Yaşamamın Kodları: Dindarlık ve Etnokültürel Empati**, Konya, 2014.
- ŞAHİN**, Adem; **Ergenlerde Dindarlık ve Benlik**, Adal Ofset, Konya, 2007.
- ŞAHİN**, Adem; **İlahiyat, Tıp ve Mühendislik Fakültelerinde Okuyan Öğrencilerde Dini Hayatın Boyutları Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma**, Doktora Tezi, İzmir, 1999.
- ŞENTEPE**, Ayşe ve Metin Güven; “Kişilik Özellikleri ve Dindarlık İlişkisi Üzerine Ampirik Bir Araştırma”, **Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 17(31), 2015, 27-44.

- ŞENTÜRK**, Habil; “İbadetin Manası ve Fonksiyonları Üzerine Psikolojik Bir Bakış Denemesi”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 1, 1994, 222-229.
- ŞENTÜRK**, Habil; “İletişim Psikolojisi Açısından İslam’ın Bazı Ahlaki Davranış ve Değerlerinin Analizi”, **İslami Araştırmalar Dergisi**, 19(4), 2006, 575-581.
- TARHAN**, Nevzat; **Duyguların Psikolojisi ve Duygusal Zekâ**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2017.
- TAŞLIYAN**, Mustafa; “Akademisyenlerin Duygusal Zekâ, İş Tatmini ve Tükenmişlik Düzeyleri Arasındaki İlişki”, **İşletme Araştırmaları Dergisi**, 6(3), 2014, 63-80.
- TURAN**, Yahya ve Orhan İyibilgin; “Üniversite Öğrencilerinin Dindarlık Düzeyleri ve Kur’an’a Yönelik Tutumları Üzerine Ampirik Bir Araştırma”, **Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi**, 8(2), 2018, 409-420.
- TÜRKMEN**, Ali; “İslami İletişimde Konuşma ve Dinleme Ahlakı”, **Kuran Mesajı İlmî Araştırmalar Dergisi**, 1(1), 1997, 45-47.
- UYŞAL**, Veysel; “Dini Tecrübe ve Din Psikolojisindeki Yeri”, **İslami Sosyal Bilimler Dergisi**, 4 (3), 1995, 68-87.
- UYŞAL**, Veysel; “Gençlerde Empatik Eğilim, Anne-Baba Tutumları ve Dindarlık”, **Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Din Psikolojisi Özel Sayısı, 2016, 7-40.
- UYŞAL**, Veysel; **Geleneksellik-Çağdaşlık Bağlamında Türkiye’de Dindarlık ve Kadın**, D.E.M. Yayınları, İstanbul, 2006.
- YAPICI**, Asım; “Türk Toplumunda Cinsiyete Göre Dindarlık Farklılaşması: Bir Meta-Analiz Denemesi”, **Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 12(2), 2012, 1-34.
- YAPICI**, Asım; **Ruh Sağlığı ve Din**, Karahan Kitabevi, Adana, 2007.
- YAVUZ**, Kerim; “Din Psikolojisinin Araştırma Alanları”, **Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 5, 1982, 87-109.
- YAVUZ**, Kerim; **Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1987.
- YAVUZ**, Kerim; **Günümüzde Din Eğitimi**, Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Adana, 1998.
- YEUNG**, Rob; **Emotional Intelligence The New Rules**, Marshall Cavendish Limited, London, 2009.
- YILDIZ**, Fahreddin; **Hadisler Işığında Hz. Peygamberin Duygusal Zekâsı**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2006.
- YİĞİT**, Ruhi; **İlköğretim II. Kademe Öğrencilerinin Depresyon ve Sosyal Beceri Düzeylerinin Benlik Saygısı ve Bazı Değişkenler Açısından Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi**, Doktora Tezi, Konya, 2008.

EK: ANKET FORMU-ÖLÇEKLER

KİŞİSEL BİLGİLERVE DUYGUSAL ZEKÂ ÖLÇEĞİ

Yaş: 18-20( ) 21-23( ) 24-26( ) 26- Üstü( )

Cinsiyet: Kız( ) Erkek( )

Medeni Durum: Evli( ) Bekâr( )

Eğitim Gördüğü Fakülte:

	Kesinlikle katılmıyorum (1)	Katılmıyorum (2)	Kararsızım (3)	Katılıyorum (4)	Kesinlikle katılıyorum (5)
1.Olayları başkalarının zevkine göre ayarlarım / düzenlerim					
2.Sosyal olaylarda ne olup ne bittiğini genellikle yanlış yorumlarım					
3.Beni mutlu eden aktiviteleri arayıp bulurum					
4.Başkalarına yolladığım sözel olmayan mesajlarımın farkındayım					
5.Genellikle, gelecekte iyi şeyler olacağını beklemem					
6.Hayatımda bir problemi çözmeye çalışırken olabildiğince duygusal olmamayı yararlı görürüm					
7.Duygularımı gizli tutmayı tercih ederim					
8.Olumlu bir duygu yaşadığımda bu duyguyu nasıl sürdüreceğimi bilirim					
9.Bazen konuştuğum kişinin espri mi yaptığını, ciddi mi olduğunu çıkartamam					
10.Ruh halim değiştiğinde yeni olanaklar görürüm / Yeni olanakların farkına varırım					
11.Duyguların hayatımın niteliğinde / hayat tarzımda çok etkisi yoktur					
12.Yaşadığım duyguların farkındayım					
13.Problemleri ele alırken ruh halimin etkisi azdır					
14.İnsanlar bana kolaylıkla güvenir					
15.Diğer insanlardan gelen sözel olmayan mesajları anlamakta güçlük çekerim					
16.Hayatımdaki bazı önemli büyük olaylar neyin önemli olduğunu, neyin önemli olmadığını tekrar gözden geçirmeme yol açmıştır					
17.Başkalarıyla kişisel problemlerim hakkında ne zaman konuşacağımı bilirim					
18.Engellerle karşılaştığımda, benzer engellerle önceden de karşılaştığımı ve onların üstesinden geldiğimi anımsarım					

19.Yeni bir şeyler denediğimde genellikle başarısız olacağımı düşünürüm					
20.Başkalarının üstünde bıraktığım etkiyle çok fazla ilgilenmem					
21.Olumlu bir ruh halinde iken problemleri çözmek kolay gelir					
22.İnsanların yüz ifadelerini yanlış yorumlayabilirim					
23.Yeni fikirlerle ortaya çıkmamda duygularımın bir yardımcı olduğuna inanmam					
24.Duygularımın neden değiştiğini çoğunlukla anlayamam.					
25.Yeni fikirlerle ortaya çıkmamda olumlu ruh halimin etkili olduğunu düşünmüyorum					
26.Duygularımı kontrol etmeyi güç buluyorum					
27.Yaşadığım duyguların kolayca farkında olabilirim					
28.İnsanların konuşulması güç biri olduğumu söyledikleri olmuştur					
29.Aldığım görevlerin iyi sonucunu hayal ederek kendimi motive ederim					
30.İyi bir şey yaptıklarında insanları överim					
31.Başkalarının gönderdikleri sözel olmayan mesajların farkındayım					
32.Başka biri kendi hayatındaki önemli bir olayı benle paylaşırsa, neredeyse o olayı kendim yaşamış gibi hissederim					
33.Duygularımda bir değişiklik hissettiğimde, yeni fikirlerle ortaya çıkmaya eğilimliyimdir					
34.Problemleri nasıl ele alacağımda duygularım büyük bir rol oynamaz					
35.Bir mücadeleyle / zorlukla karşı karşıya kaldığımda çabuk pes ederim çünkü başarısız olacağımı düşünürüm					
36.Diğer insanların ne hissettiklerini sadece onlara bakmakla anlarım					
37.Yakın arkadaşlıklar kurmayı zor bulurum					
38.Kötü hissettiklerinde insanların kendilerini daha iyi hissetmelerine yardımcı olurum.					
39.Engellerle uğraşmayı sürdürmeme yardım için iyi ruh halimden faydalanırım					
40.Başkalarının ses tonlarından nasıl hissettiklerini anlamayı güç bulurum					
41.İnsanların bazı şeyleri neden hissettiklerini anlamakta güçlük çekerim					

DİNİ HAYAT ÖLÇEĞİ

Bu bölümde ilk dört madde ile ilgili olarak sizden, maddelerde ifade edilen yargılara katılıp katılmadığınızı belirtmeniz istenmektedir. Lütfen sizin için en uygun olan şıkkın altındaki harfi çarpı (x) işareti koyarak işaretleyiniz

	<i>katılıyor</i>	<i>Kararsız</i>	<i>katılmıyor</i>
1. Allah vardır	a	b	c
2. Hz. Muhammed Allah'ın Peygamberidir.	a	b	c
3. Öldükten sonra ahiret denilen sonsuz bir hayat olacaktır	a	b	c
4. Kur'an Allah'ın gönderdiği kutsal kitaptır	a	b	c

Beşten on bire kadar (5-11) olan maddelerle ilgili olarak sizden, söz konusu maddelerde ifade edilen duyguları ne yoğunlukla yaşadığınızı belirtmeniz istenmektedir. Lütfen sizin için en uygun olan şıkkın altındaki "harfi" çarpı işareti (x) koyarak işaretleyiniz

	<i>Hiç</i>	<i>Biraz</i>	<i>Çok</i>	<i>Pek çok</i>
5. İbadet ederken Allah'ın huzurunda bulunduğumu düşünerek duygulanırım	H	B	Ç	PÇ
6. Dua ettiğimde Allah'ın duamı kabul edeceğini ümit ederek ferahlık duyarım	H	B	Ç	PÇ
7. Büyük bir camiye girdiğimde her zaman yaşamadığım manevi bir hava hissederim.	H	B	Ç	PÇ
8. Bir kimseye yardım ettiğimde, içimde bir coşku ve huzur duyarım	H	B	Ç	PÇ
9. Günah işlediğimi düşündüğümde, pişmanlık ve huzursuzluk duyarım	H	B	Ç	PÇ
10. Ölümü hatırlatan bir durumla karşılaştığımda, ahirette başıma gelebilecek şeyleri düşünerek bir ürperti ve heyecan duyarım	H	B	Ç	PÇ
11. Tabiattaki her şeyin son derece düzenli olması karşısında Allah'ın kudretine hayranlık duyarım	H	B	Ç	PÇ

On ikiden yirmi bire kadar (12-21) olan maddelerle ilgili olarak sizden, söz konusu maddelerde ifade edilen davranışları hangi sıklıkta yaptığınızı belirtmeniz istenmektedir. Lütfen sizin için en uygun olan şıkkın altındaki harfi çarpı işareti (X) koyarak işaretleyiniz

	<i>Her zaman</i>	<i>Çoğu zaman</i>	<i>Bazen</i>	<i>Hiç</i>
12. İnançımın gereği olan ibadetleri yerine getiriyorum	H Z	Ç Z	B	H
13. Dinde yasak edildiği için içki içmekten kaçınıyorum	H Z	Ç Z	B	H
14. Kumar oynamak günah olduğu için kumar oynamaktan kaçınıyorum	H Z	Ç Z	B	H
15. Evlilik dışı cinsel ilişki (zina) dinde yasaklandığı için bu tür ilişkiden uzak duruyorum	H Z	Ç Z	B	H
16. Rüşvet alıp vermek günah olduğu için rüşvet alıp vermiyorum	H Z	Ç Z	B	H

17. İnsanları aldatmak dinî inancıma aykırı olduğu için kimseyi aldatmamaya özen gösteriyorum	H Z	Ç Z	B	H
18. Dinî inancıma göre doğru sözlü olmak gerektiğinden, doğru söylemeye gayret ediyorum	H Z	Ç Z	B	H
19. Ana-babaya iyi davranmayı Allah emrettiği için anne babama iyi davranıyorum	H Z	Ç Z	B	H
20. Söz verildiği zaman sözünde durmak dinî bir kural olduğundan, verdiğim sözü tutuyorum	H Z	Ç Z	B	H
21. Dinî inancıma göre komşulara iyi davranmak gerekli olduğundan komşularıma iyi davranıyorum.	H Z	Ç Z	B	H

Aşağıdaki maddelerle ilgili olarak sizden, verilen bilgilerin doğru olup olmadığını belirtmeniz istenmektedir. Eğer okuduğunuz ifade doğru ise "D" (doğru) seçeneğini yanlış ise "Y" (yanlış) seçeneğini çarpı işareti (X) koyarak işaretleyiniz.

	Doğru	Yanlış
22. Cuma namazını tek başına kılmak mümkündür	D	Y
23. Oruçlu kimse yalan söylerse orucu bozulur	D	Y
24. Kâbe Hz. Muhammed'in kabrinin bulunduğu yerdir	D	Y
25. Kur'an 114 süreden meydana gelmiştir	D	Y
26. Hz. Ali Hz. Muhammed'in Hz. Hatice'den doğan oğludur.	D	Y
27. Akşam namazının farzı 3 rekâttir	D	Y
28. Kur'an'ı Arapça metninden okumayı bilmek her Müslüman için farz değildir	D	Y
29. Cinlerin varlığı Kur'an'da belirtilmiştir	D	Y
30. Dinî bilgiler diğer bilgilerden daha değerlidir	D	Y
31. Zengin olsun fakir olsun her Müslüman'ın hayatında bir defa hacca gitmesi farzdır	D	Y